ISSN 0041-9125

ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA“ DIN IAŞI

ISTORIE

TOMUL XXXV 1989

ISSN 0041—9125

ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA" DIN IAŞI

(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOMUL XXXV

1989

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA“ DIN IAŞI

Tomul XXXV, S. III a. Istorie 1989

SUMAR

Pag.

GHEORGHE PLATON — Evoluţie şi revoluţie în dezvoltarea României moderne. Note preliminare 5

VASILE CRISTIAN — Moştenirea anului 1848 17

ION AGRIGOROAIEI — „Mihai Eminescu şi ca factor unitar naţional“ . . 31

GHEORGHE TANASĂ — Aparatul local de stat în perioada 23 August 1944—6 martie 1945 (III) 39

EMILIAN BOLD — Ocuparea zonei rhenane de către Germania hitleristă, 7 martie 1936 I. Preliminarii diplomatice 49

IOAN CAPROŞU — O condică de documente a familiei Donici (I) . . 65

RECENZII 89

EVOLUŢIE ŞI REVOLUŢIE ÎN DEZVOLTAREA ROMÂNIEI MODERNE

NOTE PRELIMINARE

DE

GH. PLATON

„...Istoria ne arată revoluţia ducînd pe naţia română din prefaceri în prefaceri..."

(N. Bălcescu)

Într-o lucrare ce-şi păstrează, încă, actualitatea şi valoarea *(Mersul revoluţiei în istoria românilor)*[1], ale cărei nuanţe şi sensuri se cer pătrunse, înţelese şi înnoite în lumina şi în orizontul timpului nostru, N. Bălcescu a analizat şi a explicat conţinutul fenomenului revoluţionar românesc, continuitatea lui în epoca modernă. A reţinut, încă de atunci (din 1850, cînd a publicat-o), legătura dialectică dintre evoluţie şi revoluţie în ascensiunea societăţii româneşti moderne, apreciind revoluţia drept expresie a procesului de creştere, de dezvoltare, moment de afirmare şi reliefare a cerinţelor societăţii. În egală măsură, istoricul a situat fenomenul românesc în contextul internaţional în care s-a desfăşurat, explicîndu-i şi sugerîndu-i implicaţiile şi consecinţele, formulînd concluzii cu privire la *Revoluţia viitoare*[2].

În perspectiva în care este scrisă, lucrarea subliniază nu numai legătura strînsă dintre fenomenele istoriei româneşti şi cele zonale şi europene ; surprinde sentimentul acelei conştiinţe europene pe care românii au afirmat-o şi au cultivat-o fără răgaz.

În istoriografia noastră nouă, revoluţiile — „locomotive ale istoriei", după expresia lui K. Marx — fenomene specifice, originale — „marea

---

[1] N. Bălcescu, *Opere, II, Scrieri istorice, politice şi economice 1848—1852,* Ediţie critică şi note de G. Zane şi Elena G. Zane, Edit. Academiei, Bucureşti, 1982, p. 107—113.

[2] Pentru fenomenul revoluţionar zonal, a se vedea Dimitrie Djordjevic, *Révolutions nationales des peuples Balkaniques 1804—1914,* Institut d'Histoire Beograd, 1965. Pentru *Revoluţia atlantică,* cf. Jacques Godechot, *La Grande Nation. L'expansion révolutionnaire de la France dans le monde 1789—1799,* Paris, 1956, R. R. Palmer, *The Age of the Democratic Revolution,* t. I—II. Princeton, 1959, 1964. A se vedea şi observaţiile noastre, formulate în legătură cu unele aspecte fundamentale ale fenomenului revoluţionar românesc : *Die Revolutionen des 19 Jahrunderts in dem Rumänischen Ländern. Ausdruck des sozialen und nationalen Befreiungskampfes,* în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", XXIII/1, 1986, p. 5—12 şi *Revoluţia — cale de realizare a programului social şi naţional a societăţii româneşti în epoca modernă,* în „Lupta întregului popor". Revistă de istorie militară, 4 (14)/1987, p. 32—35.

Lege care a condus şi conduce societatea românească spre progres"[3] —, au fost considerate drept „evenimente cruciale ale epocii moderne", care „au cristalizat şi jalonat direcţii programatice accelerînd cursul înaintării ţării pe treptele progresului"[4]; ele au fost judecate şi apreciate, mai ales, în funcţia lor de acte ale energiei naţionale, ca reacţii împotriva oprimării, drept momente de declanşare a unor imense acumulări anterioare, care au promovat progresul, accelerîndu-i ascensiunea.

Menţinîndu-ne în limitele impuse de genericul demersului nostru, ne-am propus să stăruim doar asupra specificităţii fenomenului revoluţionar românesc, asupra rolului revoluţiei în realizarea progresului social şi naţional al societăţii româneşti în epoca modernă[5], să reliefăm raportul existent între cele două modalităţi de realizare a progresului: între *evoluţie* şi *revoluţie*.

De la început, încă, trebuie remarcat un fapt: revoluţiile româneşti nu pot fi incluse în tiparele clasice. Nici una dintre ele nu prezintă, întrunite, totalitatea trăsăturilor considerate drept necesare sau obligatorii pentru declanşarea şi triumful insurecţiei revoluţionare. În societatea românească a vremii nu exista nici antagonismul dintre forţele de producţie şi relaţiile sociale, nici contradicţii de clasă ireconciliabile. Noua clasă, burghezia, nu poseda capacitatea de a-şi asuma şi a îndeplini rolul conducător. Rezultatele la care au dus încercările de a proba caracterul burghez sau burghezo-democratic al revoluţiei de la 1821, de pildă, sînt semnificative în acest sens[6]. La fel stau lucrurile şi în cazul revoluţiei române de la 1848. „Dezvoltare progresivă" a celei din 1821, parte a fenomenului general, european, ea prezintă, însă, trăsături care o particularizează, conferindu-i personalitate proprie, în acord cu specificul societăţii care a produs-o.

În cazul judecării şi aprecierii fenomenului revoluţionar românesc, faptul apare limpede, trebuie avut în vedere spiritul marxismului, nu atît litera lui. Nu este necesar să găsim înlocuitori, de natură să încadreze fenomenele istoriei româneşti în tiparele clasice — nici în economia şi nici în realităţile sociale ale Occidentului european. Societatea românească se cere analizată în acord cu formele sale specifice de organizare şi reacţie. Revoluţiile sînt, tocmai, expresii ale acestor forme şi reacţii. Europene prin legături, implicaţii şi forme de manifestare, ele sînt româneşti prin maniera în care au înfăţişat problematica şi i-au impus soluţionarea.

Nu putem stărui aici asupra condiţiilor istorice în care s-a săvîrşit procesul de modernizare în societatea românească. Începuturile sînt în-

---

[3] Cf. Ovidiu Trăsnea, *Revoluţia — permanentă dinamizatoare a progresului românesc*, în vol. *Trepte de civilizaţie românească*, Editura Politică, Bucureşti, 1982, p. 189.

[4] *Era revoluţiilor moderne la români*, în „Lupta întregului popor", 1/1987, p. 27.

[5] Gh. Platon, *loc. cit.*

[6] Andrei Oţetea, *Caracterul mişcării conduse de Tudor Vladimirescu — răscoală sau revoluţie*, în „Studii" Revistă de istorie, 4/1967 şi *Tudor Vladimirescu şi revoluţia din 1821*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1971, p. 502 şi urm. şi G. D. Iscru, *Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.

depărtate ; noile cercetări [7] ne apropie de o înţelegere mai largă şi mai nuanţată a fenomenelor istoriei noastre. Trecînd peste secolul al XVII-lea — secolul de aur al culturii româneşti, ale cărei realizări se înscriu, limpede, pe linia modernităţii —, ne oprim asupra secolului al XVIII-lea, cînd, în Europa, societatea modernă se instaurează în toate drepturile sale, cînd societatea românească, şi ea, începe — organizat şi desfăşurat —, tranziţia spre nou. Acest secol, de altfel, marchează şi prima revoluţie care deschide ciclul dezvoltării moderne.

Potrivit lui N. Bălcescu, ciclul revoluţiilor moderne româneşti începe cu mişcarea din 1784 şi se încheie cu accesul naţiunii române spre unitate şi independenţă. El se încadrează, într-o vizibilă sincronie, în ciclul Revoluţiei atlantice, care marchează evoluţia societăţii americane şi europene spre noua ordine burgheză, spre libertate şi dezvoltare modernă. Cu mult înainte ca autorii cărora le aparţine sintagma să fi definit conţinutul şi sensul mişcării europene înscrisă în acest ciclu revoluţionar [8], N. Bălcescu, cu viziunea sa integratoare, a stabilit cadrul universal, obiectiv, al revoluţiei europene în care s-a desfăşurat mişcarea românească pentru progres. Fără să mai revenim asupra notaţiilor marelui nostru istoric [9], vom formula cîteva observaţii, de natură să le sublinieze valoarea în perspectiva timpului nostru.

În problema care ne interesează, răscoala din 1784 nu reprezintă un început ; este, se poate admite, un moment de clarificare, o turnantă, decisivă, se pare, în evoluţia unui îndelungat proces : este personalizarea, cu întreaga greutate a identităţii sale sociale [10], a mişcării naţionale a românilor, revoluţionară în esenţa ei. Sîntem la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd naţiunea română era separată din punct de vedere politic, iar mişcarea naţională se desfăşura în condiţii deosebite, cu particularităţi distincte [11]. Osmoza românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor era însă o realitate. Fenomenul conferea mişcării naţionale o valoare unică, producînd consecinţe generale asupra lumii româneşti. De asemenea, în conştiinţa europeană, problema românească, începe să se contureze în generalitatea ei.

Revoluţiile din structura economică şi socială, din mentalul şi din ideologia timpului, care au precedat şi au însoţit marile transformări ce au deschis dezvoltarea lumii moderne, au grăbit omogenizarea lumii româneşti, personalizarea şi europenizarea [12] acesteia ; ele au fost puternic influenţate şi particularizate de politica absolutismului luminat în Transilvania, de cea a regimului fanariot în Principate.

---

[7] Cf. Răzvan Teodorescu, *Civilizaţia românilor între medieval şi modern*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1987.

[8] J. Godechot, *op. cit.*, R. R. Palmer, *op. cit.*

[9] *Mersul revoluţiei în istoria românilor*, *loc. cit.*

[10] D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, Academician Ştefan Pascu, *Revoluţia populară de sub conducerea lui Horea*, Editura Militară, Bucureşti, 1984.

[11] Gh. Platon, *Quelques particularités du mouvement national roumain à la fin du XVIIIe*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. VII, p. 2 a, Editura Academiei, Bucureşti, 1980, p. 15—24.

[12] Idem, *Geneza revoluţiei române de la 1848. Introducere în istoria modernă a României*, Iaşi, Editura Junimea, 1980.

Instituirea regimului fanariot a însemnat o ruptură (deşi nu totală) în evoluţia societăţii marcată de secolul al XVII-lea. Centrul de greutate şi de rezistenţă al culturii româneşti se deplasează în Transilvania, unde, în cadrele politice ale absolutismului monarhic, s-a putut defini şi personaliza mişcarea naţională românească. Unirea cu Biserica Romei şi întregul şir de consecinţe sociale şi naţionale legate de acest act, mişcarea condusă de Inochentie Micu, prelungită în acţiunea Supplex-ului, dezvoltată în acţiunea complexă a *Şcolii ardelene* au avut valoare, implicaţii şi consecinţe generale, româneşti. Transilvania devine laboratorul [13] unde se defineşte ideologia naţională.

În Principate, în condiţiile regimului politic fanariot, mişcarea naţională românească nu se poate organiza, nu poate acţiona ca în Transilvania ; îşi limitează demersurile la sfera politică, militînd pentru recunoaşterea capitulaţiilor (a vechilor privilegii) în virtutea cărora Moldova şi Ţara Românească se bucurau de o largă autonomie (deplina independenţă în afacerile interne). Spre deosebire de Transilvania, unde schimbările din structura societăţii româneşti s-au putut efectua doar în limitele acceptate de interesele absolutismului habsburgic — revoluţionarea desfăşurîndu-se, puternic, mai mult, în domeniul conştiinţei, răscolită de drama pe care o trăia naţiunea română — în Principate, revoluţionarea, transformările din structura economică, socială şi chiar politică sînt mai profunde. Pentru a putea impune noua ordine, care le legitima stăpînirea, fanarioţii au trebuit să desfiinţeze sau să aducă modificări şi corective sensibile vechilor structuri voievodale. Încercările reformatoare încep încă din secolul al XVII-lea ; ele devin sistematice după instituirea regimului politic fanariot, la începutul secolului al XVIII-lea, şi au în vedere organizarea politică şi administrativă, relaţiile sociale, legislaţia ; totul, în esenţă. Ele ating şi dărîmă instituţii vechi, privilegii boiereşti şi mănăstireşti, introduc rînduieli noi, în cuprinsul cărora se impune autoritatea puterii centrale împotriva atotputerniciei boiereşti. Reformele lui C. Mavrocordat, prin conţinutul şi coerenţa lor, reprezintă o vie ilustrare nu numai a intenţiilor urmărite, dar şi a rezultatelor obţinute [14].

Fireşte, sistemul vechi a fost modificat, amendat ; nu a putut fi însă înlăturat cu totul. Înfrîntă pe teren politic, boierimea autohtonă nu a putut fi zdrobită ; s-a retranşat pe teren naţional. Rezistenţa împotriva sistemului fanariot s-a întărit şi s-a extins în măsura în care condiţiile au îngăduit-o. Instabilitatea politică a regimului fanariot, lipsa de consecvenţă şi rapacitatea Porţii, oscilarea domnitorilor fanarioţi între Rusia şi Turcia, intervenţia constantă a Rusiei, nesfîrşitele războaie şi consecinţele acestora ş.a. nu au îngăduit ca reformele fanariote să aibă girul continuităţii şi a duratei, să fie eficiente ; să împingă transformările pînă la ultimele lor consecinţe. Nu e mai puţin adevărat, însă, că ele au impulsionat transformările din structura economică şi socială şi au con-

---

[13] Idem, *Transilvania şi conştiinţa naţională a românilor în secolul al XVIII-lea*, în „Memoriile Secţiei de ştiinţe istorice", seria a IV-a, t. IX, 1984, p. 61—69.

[14] Gh. Platon, *Geneza revoluţiei române de la 1848*. Mai nou, vezi Florin Constantiniu, *Constantin Mavrocordat*, Editura Militară, Bucureşti, 1985.

tribuit la operarea unor adînci mutații, în cursul cărora viața și mentalitatea oamenilor s-au schimbat radical.

Aceste schimbări ale lumii românești din Principate nu au rămas străine Transilvaniei, ai cărei locuitori, în conformitate cu o seculară tradiție, au găsit în Principate — în Țară — adăpost și sprijin. Exodul românesc la sud și la est de Carpați a cunoscut proporții impresionante în secolul al XVIII-lea. Lumea românească de pe ambele versante ale Carpaților a reacționat puternic sub impulsul noilor realități — ale sistemului fanariot din Principate și ale stăpînirii habsburgice din Transilvania, care a menținut — făcînd-o și mai insuportabilă — condiția de *tolerați* a românilor [15]. Națiunea română își schițează profilul, își sporește omogenitatea și sensibilitatea ; se creează solidarități de factură nouă. Acestea se definesc mai bine sub impulsul ideologiei Luminilor și al influenței Revoluției franceze [16].

În împrejurările și în condițiile sugerate mai sus, se înțelege mai bine, credem, măsura în care răscoala din 1784 — într-un context în care tensiunea socială și națională ajunsese la o limită atît de înaltă — nu putea să reprezinte un început, de natură să determine declanșarea unui proces. Ea este, se poate admite, replica socială a unei îndelungate mișcări anterioare, sociale și naționale. De aceea, consecințele și ecourile sale sînt departe de a se limita doar la latura socială. Pentru lumea românească din interiorul căreia a pornit, mișcarea lui Horea a avut o importanță de excepție : a definit-o în întregul ei, i-a precizat dimensiunile, atitudinea și opțiunile. *Supplex Libellus Valachorum*, impulsionarea mișcării naționale românești, *Școala ardeleană* — cu tot ceea ce cuprinde această generoasă mișcare de activitate românească, reprezintă nu simple consecințe ale mișcării din 1784 ; sînt forme superioare de expresie ale mișcării naționale a românilor, căreia răscoala lui Horea i-a legitimat existența, conferindu-i forță, importanță și valoare.

La prima vedere, mișcarea socială a țăranilor din Munții Apuseni pare adiacentă mișcării generale, naționale. Integrată în cuprinsul acesteia ea capătă adevărata semnificație și valoare, extinsă asupra lumii românești în totalitatea ei.

Așadar, fără să reprezinte un început, departe de a fi limitată la sensurile ei sociale, atît de puternic marcate, insurecția din 1784, pe linia progresului societății românești, reprezintă un moment care a subliniat mai bine personalitatea națiunii reliefîndu-i opțiunile, a impulsio-

---

15 D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea.* Studiu critic, cu o prefață de prof. I. Lupaș, Sibiu, 1944, Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII — XX (Cercetări de demografie istorică)*, Edit. Științifică, București, 1971, Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor în evul mediu*, Edit. Academiei, București, 1983.

16 Pompiliu Teodor, *Iluminism și națiune*, în vol. *Națiunea română. Geneză, afirmare, orizont contemporan*, Coordonator științific Ștefan Ștefănescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 297—337, Idem, *Opțiuni sociale în mișcarea politică românească din Transilvania în epoca revoluției democratice* și *Solidarități moderne în societatea secolului al XIX-lea românesc*, în vol. *Interferențe iluministe europene*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984 și Nicolae Bocșan, *Opțiuni sociale și democratice în procesul constituirii solidarității naționale moderne 1821—1848*, în vol. *Națiunea română...*, p. 338—377.

nat mişcarea naţională, accelerîndu-i cadenţa şi definindu-i mai bine liniile programatice, a sudat mai puternic organismul naţional, afirmîndu-i personalitatea şi conştiinţa. Ecoul său în lumea românească poate fi judecat şi în raport cu imensul răsunet internaţional [17]. Situată la o răspîntie a istoriei naţionale şi universale, răscoala lui Horea a impulsionat puternic mişcarea politică naţională din Principate, reprezentînd momentul declanşator al unei noi faze în lupta naţională şi în mişcarea politică a românilor din Transilvania. Sînt, acestea, cîteva notaţii cu privire la sensul şi importanţa insurecţiei naţionale din 1784.

În timp ce răscoala din 1784 defineşte — indirect, mai cu seamă —, existenţa organismului naţional românesc şi problematica sa, dezvăluind realităţile proprii acesteia şi provocînd implicaţii internaţionale nebănuite, cu Revoluţia din 1821, se poate admite, naţiunea română se înscrie în epoca acţiunilor directe, conştiente, la nivel politic şi la cel al mentalului colectiv. Sub raport naţional — într-un oarecare sens — revoluţia din 1821 este replica din Principate şi continuarea mişcării din Transilvania în fruntea căreia s-a aflat Horea. Teritoriul de manifestare a fost restrîns la Ţara Românească. Vibraţia, ecoul, implicaţiile şi consecinţele — firesc este —, au fost tot româneşti : a fost ridicată pe planul relaţiilor europene problema statutului juridic internaţional al ambelor Principate ; problema românească a intrat în sfera relaţiilor politice internaţionale ; ea s-a adăugat, delimitîndu-se politic, dar contopindu-se din punct de vedere naţional şi etnic cu problema românilor din Imperiul habsburgic, care agita Monarhia de mai mult de un veac şi intrase, deja, în sfera preocupărilor opiniei publice. A avut drept consecinţă, printre altele, mutarea — din nou —, a centrului de greutate al mişcării naţionale româneşti în Principatele în care, după mai mult de o sută de ani de domnii străine, se revenise la domniile naţionale. Deschiderea largă spre naţional a avut consecinţe considerabile asupra lumii româneşti în întregul ei.

Revoluţia din 1821 nu este doar rezultatul acumulărilor interne din Principate. Este drept, evoluţia societăţii în sensul modernizării, desfăşurată în secolul al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului următor a fost importantă, afectînd structurile. Aceasta a fost, însă, foarte inegală, cu decalaje importante ; nu exista putinţa declanşării unei revoluţii capabile să lichideze antagonismele marcante între nou şi vechi. Deosebirile între formele noi şi ceea ce, în mod obişnuit, se înţelegea prin „Vechiul Regim“, prin reprezentanţii acestuia, trebuie să fie măsurate şi apreciate cu un alt sistem de măsuri decît pentru Franţa, de pildă. De multe ori, noul era introdus, impus şi menţinut în forme incompatibile cu progresul social şi naţional, de către reprezentanţii administraţiei sau ai stăpînirii străine. Lupta *partidei naţionale* (în cuprinsul acestei „formaţii“, boierii autohtoni se confundau, adesea, cu fanarioţii asimilaţi) se extinde, tot mai mult, cuprinzînd şi problematica organizării

---

[17] D. Prodan, ***Răscoala lui Horea,*** Nicolae Edroiu, ***Răsunetul european al răscoalei lui Horea,*** Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1976. A se vedea şi vol. ***Răscoala lui Horea. Studii şi interpretări istorice,*** Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984 şi academician Ştefan Pascu, ***op. cit.***

interne a celor două Principate [18]. Tensiunea socială nu este un rezultat, exclusiv, al menținerii relațiilor servile (practic, iobăgia fusese desființată, în 1746 și 1749) și a practicilor feudale. Era generată de multiplele forme sub care se manifesta dominația străină, de menținerea statu-quo-ului politic, care împiedica evoluția societății în acord cu cerințele raționale ale progresului și cu spiritul veacului.

Situația societății românești din Principate, natura contradicțiilor sînt cu atît mai interesante dacă apreciem situația geopolitică a Moldovei și a Țării Românești, la punctul de interferență și de contact al intereselor imperiale ale celor trei puteri limitrofe (Turcia, Rusia și Austria) și ale celorlalte puteri europene angajate sau interesate, numai, în Problema orientală, în imediata vecinătate a principalelor protagoniste ale Sfintei Alianțe. În asemenea condiții, faptul apare limpede oricărui observator avizat, o revoluție în cele două țări românești nu putea reprezenta rezultatul ciocnirii antagonismelor interne. Trebuia să fie, obligatoriu, credem, consecința unui calcul deliberat al forțelor interne interesate în schimbare, în progres. O mișcare ce și-ar fi propus răsturnarea stării de lucruri existente ar fi fost o aventură primejdioasă, lipsită de șanse. Înțeleasă ca mișcare politică orientată spre înlăturarea piedicilor care se situau în calea progresului, revoluția trebuia să se încadreze în limitele realului.

Aceasta este, după opinia noastră, viziunea care poate să conducă la înțelegerea acestui important eveniment. El trebuie apreciat în lumina realităților în interiorul cărora s-a desfășurat, în acord cu care românii puteau să acționeze. Nu mai revenim asupra unor opinii pe care le-am formulat, deja [19]. Esențial este faptul că, pronunțîndu-se împotriva regimului fanariot, pe linia vechilor acțiuni politice, în programele de organizare politică [20], *partida națională* nu cere înlăturarea întregului șir de măsuri administrative sau legislative inițiate de fanarioți ; se pronunță și cere înlăturarea doar a acelora incompatibile cu realitățile vieții și cu interesele naționale. În acest sens — în alt orizont, însă și cu alte consecințe —, Revoluția din 1821 nu reprezintă, nici ea, o ruptură. Situată în prelungirea eforturilor anterioare sociale și politice, într-un context european în care înfrîngerea Revoluției franceze a deschis șirul unor noi revoluții, care au marcat intrarea în arena politică a popoarelor europene, a naționalităților angajate pe calea formării statelor naționale — a forțelor profunde — ea reprezintă o parte a fenomenului european general, în care lumea românească era integrată.

Cu consecințe politice directe pentru Principate, Revoluția din 1821 a avut importanță pentru lumea românească în ansamblul ei. De deschiderea largă realizată prin instaurarea domniilor pămîntene a benefi-

[18] Cf. Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele române 1750—1830*, Editura Academiei, București, 1972, Valeriu Șotropa, *Proiectele de constituție, programele de reformă și petițiile de drepturi din țările române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Editura Academiei, București, 1976.

[19] Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1985, p. 31 și urm.

[20] Idem, *Despre programul național al revoluției din 1821. — 150 de ani de la revoluția națională condusă de Tudor Vladimirescu*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași". s. III a.

ciat națiunea în întregul ei. Așadar, repetăm, ea nu a reprezentat o ruptură ; a fost o continuare, pe o treaptă superioară, a luptei anterioare, a fost replica românească, națională, la sistemul politic străin care împiedica progresul integral al societății. O replică gîndită, calculată. Revoluția, credem noi, are o mult mai mare importanță ca act politic ce leagă efortul național românesc desfășurat de-a lungul unui secol de evoluție istorică, decît mișcarea socială. Aceasta din urmă a dezvăluit energia și forța maselor, care, în ultimă instanță, a legitimat acest efort, conferindu-i viabilitate și finalitate practică. Revoluția nu putea să fie ceea ce ar fi trebuit : o negare directă a stăpînirii străine sub toate formele sale de manifestare. Recunoașterea capitulațiilor și respectarea drepturilor ce reveneau Principatelor, a dreptăților țării trebuiau să reprezinte un important pas pe calea independenței. Soarta Poloniei era un argument în plus pentru recurgerea la soluțiile politice.

Rezultatele revoluției din 1821 au demonstrat că boierimea română, forța politică responsabilă în Principate, nu a putut realiza, nici acum, acel echilibru de natură să asigure existența și stabilitatea politică a Principatelor [21]. Eforturile politice și diplomatice vor fi reluate ulterior, în perioada regulamentară, direcția fiind orientată spre obținerea (în favoarea Principatelor) a unui regim politic de garanție colectivă, de natură să scoată Moldova și Țara Românească de sub autoritatea, devenită exclusivă, aproape, a Rusiei [22].

Regulamentul organic este o consecință a revoluției ; o sinteză *sui generis* a tuturor programelor anterioare. Nu cea mai bună sinteză, firește, ci aceea care — și de această dată —, era compatibilă cu interesele unei puteri străine (ale Rusiei țariste, în speță), care-și arogase dreptul de protectoare a celor două Principate. Este dificil de făcut supoziții asupra consecințelor care ar fi decurs pentru societatea românească în eventualitatea în care legiuirea — în acord cu care trebuie să se înfăptuiască opera de modernizare —, ar fi fost un rezultat al „jocului liber“ dintre forțele politice din interior. La fel de dificil este să apreciem în ce măsură Kisselev și, apoi, domnii regulamentari, pe linia unei politici care prezintă multe din trăsăturile comune absolutismului monarhic, au continuat opera începută de fanarioți, de subminare și distrugere a rînduielilor vechi și în ce limite au făcut-o. Esențial este să constatăm, în acord cu obiectivele demersului nostru — că Regulamentul organic, rezultat al revoluției din 1821, și-a împlinit rostul de organizator și motor accelerator al progresului. Dincolo de limitele sale, a avut un important rol — pe care nu-l putem ignora, în lărgirea și accelerarea procesului de dezvoltare.

Perioada istorică ce se situează sub semnul noii legiuiri, marcată de mișcări și revoluții europene, cu ecou, influențe și consecințe asupra lumii românești, nu poate fi desprinsă de Revoluția din 1821 ; din punct de vedere politic, s-a ajuns la dezlegarea disputei cu privire la calea de dezvoltare a societății moderne. Triumful Rusiei în conflictul cu

---

[21] Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale. Secolul al XVIII-lea*, Editura Junimea, Iași, 1986, p. 268—269.

[22] *România în relațiile internaționale*, Coordonatori : L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 68—135 (capitolul redactat de noi).

Turcia şi conferirea calităţii de Putere protectoare — legitimată de Convenţia de la Akerman şi, apoi, de Tratatul de la Adrianopol —, a dat cîştig de cauză boierimii mari, conservatoare, a cărei politică internă urma să se aplice, însă, în acord cu limitele intereselor Rusiei ţariste. Procesul de modernizare, de instituţionalizare a noului, de românizare era posibil numai în acest cadru.

Perioada regulamentară, în care cadenţa istorică s-a accelerat considerabil — observaţiile formulate de A. Russo, de pildă, sînt relevante în acest sens [23] —, rămîne, totuşi, extrem de contradictorie. Mai mult decît interesele de clasă opuse, amestecul şi presiunile Rusiei au făcut inaplicabile, în plenitudinea şi în finalitatea lor, multe din principiile generoase cuprinse în Regulamentul organic. Nu a fost suficient ca statul să devină românesc, pentru ca societatea să se poată dezvolta în conformitate cu spiritul veacului. O dezvoltare în acest sens era incompatibilă cu divizarea teritorială, cu stăpînirea sau dominaţia străine. Contradicţia dintre nevoile reale ale societăţii româneşti şi limitele în care putea fi realizat progresul, introdus noul, a fost mereu reliefată în Transilvania şi în Principate în perioada care a precedat revoluţia din 1848. Programul naţional, lărgit, este orientat spre recunoaşterea autonomiei, în sensul ei nou, deplin, stipulat în Tratatul de la Adrianopol (ale cărei dispoziţii erau flagrant încălcate de Puterea protectoare), spre unirea celor două Principate şi spre independenţa lor. În plină epocă de afirmare a naţionalităţii şi a spiritului naţional, eliberîndu-se (parţial, numai) de Scylla semilunii, românii erau mai puternic ameninţaţi de Charibda crucii.

În Transilvania, pe linia Supplex-ului, mişcarea naţională, fără să se mai bucure de libertatea de mişcare anterioară, se extinde, totuşi, cuprinde întreaga naţiune ; se realizează o deplină fuziune între mişcarea intelectuală, reformatoare şi cea populară, radicală [24]. Acest proces de apropiere, mai puţin sensibil în Principate în rezultatele sale politice, are aceeaşi orientare, spre mase, spre ţărănime. Revendicările democratice în folosul acesteia se confundă cu cele care privesc modernizarea, unitatea şi independenţa, le oferă substanţa, le legitimează. Programul naţional de transformare a societăţii, cu nuanţe şi limite fireşti, sub influenţa realităţilor interne şi a mişcării democratice europene, se cristalizează în practica acţiunilor politice, desfăşurate subversiv, mai cu seamă. În finalitatea acestor eforturi se situează ***Revoluţia din 1848.***

Ca şi în cazul revoluţiei anterioare, a celei din 1821, a cărei „dezvoltare progresivă" [25] a fost, Revoluţia română de la 1848, nu a reprezentat, nici ea, o simplă consecinţă a acumulărilor anterioare sau a contradicţiilor din sînul societăţii româneşti, a decalajelor clasice. Nu poate fi explicată nici prin tendinţa burgheziei de a cuceri puterea politică.

---

[23] Alecu Russo, *Cugetări,* postfaţă şi bibliografie de Mihai Zamfir, Edit. Minerva, Bucureşti, 1977. Al. Zub, *Ideea naţională şi accelerarea ritmului istoric,* în vol. *Cunoaştere de sine şi integrare,* Editura Junimea, Iaşi, 1986, p. 9—14.

[24] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării naţiunii române,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984 şi Ladislau Gyémánt, *Mişcarea naţională a românilor din Transilvania 1790—1848,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

[25] N. Bălcescu, *Mersul revoluţiei în istoria românilor, loc. cit.*

Ca și în 1821, poporul român s-a ridicat pentru a-și apăra dreptul la existență ; pentru aceleași dreptăți ale țării în Principate, încălcate sau amenințate de dominația și de stăpînirea străină, pentru recunoașterea naționalității în Transilvania. Națiunea română își afirma identitatea și personalitatea. Din nou, principalul adversar s-a dovedit a fi cel din afară. Puterea suzerană s-a dovedit incapabilă să definească natura raporturilor cu Principatele și să-și respecte obligațiile care decurgeau din acestea ; Puterea protectoare ignora, cu desăvîrșire, litera tratatelor impuse Turciei.

Revoluția română de la 1848 s-a înscris în legalitatea raporturilor internaționale. Fără să proclame vreun drept nou, a cerut Turciei să respecte capitulațiile, recunoscute prin tratate și de Rusia, solicitînd acesteia din urmă „să-și păzească tractatele care recunosc autonomia și independența administrativă a țării și nesiluirea pămîntului ei și să se mărginească în rolul ei de chezașă, fără a se mai amesteca în treburile dinlăuntru ale țării, uzurpînd titlul și rolul de protectoare“ [26]. Suficient de puternică pentru a înfrînge rezistența internă — forțele potrivnice din interior nu aveau capacitatea de a rezista, erau slabe, neomogene, în condițiile în care o mare parte a boierimii era cîștigată, deplin, în favoarea transformărilor moderne — revoluția a fost înfrîntă prin intervenția străină. Manifestul țarist din 19/31 iulie 1848, care pregătea și justifica intervenția armată, reflectă, semnificativ, adevărata poziție și rolul Puterii protectoare. Din nou, acțiunea factorului extern s-a dovedit a fi determinantă în evoluția destinului istoriei românești.

Înfrîntă în desfășurările sale politice în cele trei țări românești, și de data aceasta, însă, revoluția a ieșit triumfătoare în obiectivele sale esențiale. A dat expresie programului de organizare a societății moderne, democratice (secolul care a urmat a stat sub semnul înfăptuirii programului de la 1848), sprijinit pe unitatea politică și pe independența internă. S-a sudat puternic organismul național. Unitatea „în cugete și în simțiri“ a reprezentat, poate, cel mai important cîștig, situat la temelia unității politice de mai tîrziu. A fost verificat adevărul, desprins din desfășurarea revoluției, că libertatea națională și unitatea politică sînt condiții prealabile indispensabile pentru organizarea statului modern român. În egală măsură, au fost desprinse concluziile corespunzătoare din atitudinea adoptată de puterile europene, întărindu-se convingerea cu privire la sprijinirea pe forțele proprii, naționale. În sfîrșit, s-a consolidat credința în posibilitatea existenței *României viitoare* [27].

Parte a fenomenului european, revoluția română de la 1848 — prin interdependențele, implicațiile și prin consecințele sale, a reliefat gradul de integrare a societății românești în societatea europeană a timpului. Particularitățile sale pot fi desprinse și înțelese numai prin considerarea contextului în care s-a desfășurat, a factorilor care au acționat asupra sa. Voința națională și capacitatea forțelor interne de a înfăptui programul național de modernizare au fost limitate de contextul politic în care s-a desfășurat și care a influențat fenomenul românesc, de lipsa liber-

---

26 *Ibidem*, p. 110.

27 N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență*, București, 1964, Ediție critică de G. Zane, Editura Academiei, București, 1967, p. 277—278.

tăţii naţionale. Condiţiile şi spiritul epocii — epocă de dezvoltare a naţionalităţilor şi a spiritului naţional, de constituire a statelor naţionale, limpede definită pe plan european — trebuia să îngăduie românilor să ajungă în plenitudinea drepturilor lor, prin unitate şi independenţă naţională. Scrutînd viitorul şi formulînd concluziile impuse de revoluţia din 1848, N. Bălcescu — convins că *România viitoare* va exista —, considera că, pentru a atinge acest obiectiv, românii urmează să înfăptuiască alte două revoluţii : una pentru unitate şi alta pentru independenţă naţională [28]. Observaţia nu seamănă, cîtuşi de puţin, cu o profeţie. Este o constatare sprijinită pe logică, pe experienţa propriei noastre istorii, verificată de revoluţia de la 1848. Statul naţional independent reprezenta condiţia prealabilă necesară pentru înfăptuirea programului de modernizare a societăţii româneşti.

În maniera în care a fost realizată, Unirea celor două Principate este — faptul apare de netăgăduit — un episod al altei revoluţii, situată în prelungirea celei din 1848. Ea nu se limitează la momentele marcate de datele din 5 şi 24 ianuarie 1859 (alegerea lui Alexandru I. Cuza la Iaşi şi la Bucureşti). Începe mai devreme, încă din 1856 şi se extinde, practic, pînă la 1866, cînd România devine o realitate politică. În condiţiile dezvoltării naţiunii şi a spiritului naţional, revoluţia se extinde, în egală măsură, asupra românilor din Transilvania, activizînd mişcarea naţională într-o manieră fără precedent, pregătind lupta comună împotriva dualismului. Domniile Convenţiei de la Balta-Liman (1849—1856), cu toate că reprezintă expresia reacţiunii conservatoare, patronată de cele două mari puteri care au conlucrat la înăbuşirea revoluţiei de la 1848 din Principate, aplică în practica administrativă şi legislativă multe din principiile înnoitoare ale revoluţiei.

Dubla alegere a lui Alexandru I. Cuza, în noile condiţii ale instituirii şi aplicării regimului de garanţie colectivă — acesta a îngăduit, prin apelul frecvent la *politica faptului împlinit*, înfăptuirea unui larg evantai de reforme modernizatoare — a deschis drumul constituirii statului modern. Deşi suzeranitatea Porţii şi garanţia colectivă limitau capacitatea României de a se bucura de drepturile sale suverane, beneficiind de lipsa de acord a puterilor, cu privire la intervenţia colectivă, în fapt, România a uzat de drepturi suverane, acţionînd ca ţară independentă, atît în organizarea din lăuntru, cît şi în relaţiile internaţionale. Aducerea pe tron a prinţului străin, în 1866, a însemnat începutul celei de a doua etape a revoluţiei naţionale, a revoluţiei pentru independenţă [29], finalizată la 9 mai 1877, tot ca expresie a politicii faptului împlinit şi consacrată, apoi, prin Tratatul de pace de la Berlin.

Pînă la 1878, procesul de modernizare a societăţii româneşti, accelerat de actul din 1866, a continuat să se desfăşoare —, cu unele restricţii impuse de existenţa în continuare a regimului suzeranităţii otomane şi al garanţiei colective. După recunoaşterea independenţei, România a

---

[28] *Ibidem.*

[29] Gh. Platon, *1866 — Începutul „revoluţiei pentru independenţă". Ecouri în presa europeană*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", XXI. 1984, p. 438—452 (p. I) şi în vol. *Izvoare străine pentru istoria românilor (România în istoria universală)*, III_3, Iaşi, 1988, p. 127—159 (p. II-a).

intrat într-o nouă etapă de dezvoltare istorică — aceea a *modernizării desfășurate, intensive*. Independența a impulsionat puternic procesul de dezvoltare multilaterală a societății românești. Transilvania — după revirimentul național provocat de convocarea și lucrările Dietei de la Sibiu, din 1863—1864[30], — o dată cu instituirea regimului dualist, nu a mai putut evolua în sincronie cu provinciile de peste Carpați, din cuprinsul României. Mișcarea politică, sprijinită de cercurile guvernamentale de la București, devine *națională*, finalitatea românească fiind fără echivoc afirmată.

Pînă la 1918, cînd se încheie ultima etapă a revoluției naționale, prin desăvîrșirea unității de stat, în calea dezvoltării societății românești nu s-a mai situat stăpînirea străină, sub forma ei politică. În forme și cu consecințe deosebite, acesteia i s-a substituit dominația imperialistă, consecință a luptei marilor puteri capitaliste pentru acapararea de piețe și export de capital. Intrată tîrziu în procesul de dezvoltare liberă, capitalistă, România a fost nevoită să suporte consecințele multiple care au decurs din noua stare de lucruri.

La capătul scurtului nostru excurs, în care, firesc, ne-am limitat, doar, la o punere a problemelor, se poate desprinde constatarea că, în istoria României moderne, revoluția — care poate fi apreciată drept mijloc de realizare a progresului istoric —, nu reprezintă un simplu moment declanșator, provocat de contradicții interne, care deschide sau doar accelerează evoluția. Ca urmare a situației juridice internaționale deosebite, revoluția nu putea să reprezinte o ruptură, o sincopă în cursul evolutiv al dezvoltării istorice. Trebuie apreciată, mai ales, în conținutul ei politic și în orientarea națională. Nu este limitată, în timp, doar la momentele în care este circumscrisă direct acțiunea revoluționară. Revoluția din 1821 nu se termină o dată cu moartea lui Tudor și cu înfrîngerea de la Drăgășani. Dezvoltarea spiritului național și Regulamentul organic, instituționalizarea culturii naționale (în aspectele sale particulare) s.a., nu sînt simple consecințe. Pot fi apreciate drept continuare, prelungire a acesteia, etape ale revoluției naționale. Efervescența perioadei regulamentare este revoluționară în esența sa. În această perspectivă, revoluția de la 1848 ne apare, cu adevărat, drept „dezvoltare progresivă" a revoluției din 1821, iar *revoluția națională*, marcată de etapele succesive în care s-a realizat, s-a desăvîrșit și s-a consolidat Unirea, statul național, a fost pregătită și cucerită independența, se situează, la rîndul ei, faptul apare limpede, în prelungirea revoluției de la 1848, al cărei program îl preia și îl aplică. Este, aceasta, o succesiune în care faptele și evenimentele se succed în linie ascendentă, fără cezură. În cursul acestei succesiuni, *revoluția* decantează, organizează și direcționează, pregătește terenul pentru etapa nouă, superioară, îndeplinind rolul unui veritabil salt calitativ.

Între *evoluție* și *revoluție* există un strîns raport dialectic, una completînd-o, încoronînd-o și legitimînd-o pe cealaltă. Încadrîndu-se în procesele și fenomenele similare europene, *revoluțiile* din secolul al XIX-lea rămîn fenomene specific românești prin forme de manifestare, conținut, acoperind, după 1821, mai cu seamă, întregul spațiu al epocii moderne.

O adîncire a acestui aspect, pornindu-se de la pătrunzătoarele observații formulate de N. Bălcescu, ar fi, pe cît de oportune, pe atît de utile.

---

[30] Cf. Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863—1864)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979.

MOŞTENIREA ANULUI 1848

DE

VASILE CRISTIAN

În dezvoltarea societăţii româneşti, revoluţia de la 1848 a constituit unul din momentele ei fundamentale, o adevărată placă turnantă. Cu rădăcini adînc înfipte în trecut, ea a avut, în acelaşi timp, consecinţe profunde şi durabile. Fiecare moment istoric lasă posterităţii o anumită moştenire ; cea a anului 1848 a fost deosebit de bogată şi ea este aceea care, îndeosebi, a conferit ridicării de la mijlocul veacului trecut o importanţă cu totul aparte în devenirea comunităţii europene. Privit în acest context exemplul românesc ne apare relevant şi, în acelaşi timp, de natură să aducă interesante nuanţări. Acestea se referă la unele aspecte secundare, dar şi la problema esenţială a raportului între revoluţie şi reforme, ca modalităţi ale procesului de modernizare a societăţii. Între ele, separaţia nu este întotdeauna netă. În însăşi ţara clasică a revoluţiei, Franţa, politica de reforme a jucat un rol important, fapt subliniat, printre altele, de perioada Consulatului [1] : chiar dacă aceasta poate fi privită ca o continuare a evenimentelor începute în 1789, măsurile luate în timpul ei sînt totuşi reforme. La rîndul său, evoluţia spre capitalism a ţărilor scandinave, realizată prin măsuri progresive, are totuşi la bază Reforma religioasă, care poate fi considerată drept o primă revoluţie burgheză [2]. Ne-am referit aici la numai două exemple, dar în mai multe regiuni ale Europei — şi nu numai ale ei — îmbinarea revoluţiei-reforme este evidentă, uneori distincţia între ele fiind greu, uneori aproape imposibil, de stabilit. Fireşte, cele două noţiuni sînt, la prima vedere, limpezi, dar şi în cazul lor întîlnim inerenta doză de relativitate ; în decursul revoluţiilor pot apare perioade, mai lungi sau mai scurte, în care accentul cade asupra acţiunilor reformatoare, după cum reforme din cursul evoluţiei „paşnice" se pot realiza în condiţii şi chiar cu metode revoluţionare. Discuţia poate fi extrem de largă ; din motive lesne de înţeles, vom încerca să ilustrăm afirmaţiile de mai sus cu cîteva aprecieri privind valorificarea moştenirii revoluţiei române de la

---

[1] Roland Mousnier et Ernest Labrousse, *La XVIII-e siècle. Révolution intelectuelle, technique et politique (1715—1815)*, P.U.F., 1955, p. 430 şi urm. (Coll. *Histoire génerale des civilisations*, publiée sous la direction de Maurice Crouzet, tome V).

[2] K. Marx, F. Engels, *Opere*, 21, Editura Politică, Bucureşti, 1965, p. 400 („Reforma lui Luther şi a lui Calvin este revoluţia nr. 1 a burgheziei" afirma Engels în *Cu privire la „Războiul ţărănesc")*.

1848 în perioada de pînă la cucerirea Independenței de Stat, chiar dacă aceasta nu poate fi desprinsă de întreaga istorie modernă a României.

Revoluția română de la 1848 a constituit un moment de sinteză [3]. Ea a preluat și a dezvoltat aspirații mai vechi, îmbinîndu-le cu cerințe moderne ale evoluției sociale. Programele care aveau să rezulte răspundeau, astfel, unor necesități profunde, general-românești. În același timp și pornind de aici, revoluția de la 1848 a avut caracterul unei acțiuni globale. Urmărind să transforme toate sectoarele vieții sociale, ea a antrenat manifestarea întregii societăți. Indiferent de vicisitudinile momentului, care nu au permis atunci decît aplicarea sa parțială și temporară, programul revoluționar trebuia să-și afle în cele din urmă materializarea. Acțiunea forțelor reacționare, interne și, mai ales, externe, a determinat ca înfăptuirea programelor formulate la Iași (27 martie 1848), Blaj (3/15 mai), Brașov (12 martie), Islaz (9 iunie), Cernăuți (august 1848) ș.a., a celor exprimate în diferite publicații și manifestări ale vremii, să rămînă o moștenire și o îndatorire a viitorului, de realizarea lor depinzînd necesara înnoire a întregii noastre societăți. Într-o conjunctură internațională nefavorabilă, în care țările române erau înconjurate de trei imperii conservator-reacționare, cu pretenții de dominație asupra lor, înglobînd în propriile hotare unele părți ale teritoriului românesc, era firesc ca proiectele de la 1848 să se realizeze, mai tîrziu, prin intermediul reformelor, acestea fiind impuse însă, în repetate rînduri, într-o manieră revoluționară. Se poate spune, astfel, că 1848 a constituit doar începutul revoluției din care avea să rezulte România modernă [4].

Dezvoltarea programului de la 1848 a fost, în bună măsură, opera revoluționarilor înșiși. Experiența amplei ridicări din acel an s-a dovedit deosebit de fecundă pentru acțiunea și gîndirea lor. Ea a contribuit, în mod substanțial, la limpezirea direcțiilor, modalităților, priorităților luptei pentru înfăptuirea statului român modern. A subliniat necesitatea rezolvării prealabile a problemei naționale și a reliefat raportul existent între dezvoltarea internă și contextul internațional, elemente între care nu se poate face întotdeauna o departajare netă, fapt care ne apare mai frapant în cazul românesc decît în alte cazuri.

Făurirea statului român modern a fost un proces complex, presupunînd, deopotrivă, realizarea unității naționale, cucerirea independenței politice, asigurarea progresului în diferitele domenii ale vieții social-economice și culturale în conformitate cu cerințele generale ale evoluției omenirii din acea epocă. Prin forța lucrurilor, deci, acest proces nu s-a putut realiza decît în etape [5], fiecare din ele constituind o dezvoltare a celor anterioare și o pregătire a celor viitoare. Cazul nu este, firește, singular ; el are numeroase similitudini în modul în care au fost create alte state europene moderne, mai ales cu acelea în care făurirea unității

---

[3] Vezi Dan Berindei, *L'an 1848 dans les pays roumains*, Editura Științifică, și Enciclopedică, București, 1984

[4] Cf. Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985, p. 144

[5] V. Cristian, *Etape ale unității românești (1856—1878)*, „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza« din Iași", a. Istorie, t. XXXII, 1986, p. 31 și urm.

naţionale a constituit unul din aspectele fundamentale : o comparaţie cu Italia şi Germania este cît se poate de edificatoare în acest sens. Încadrîndu-se, astfel, într-un proces mai general, făurirea statului naţional român modern aduce în tabloul atît de interesant al Europei „Secolului naţionalităţilor" şi importante note specifice şi sugestii, de natură să permită o mai bună înţelegere a raportului general-particular în dezvoltarea modernă a continentului, pornind tocmai de la moştenirea pe care o lăsase anul 1848. Ele sînt legate de importanţa pe care a avut-o acţiunea populară, de rosturile culturii (atît prin militantismul conţinutului său, cît şi prin furnizarea unui important contingent de oameni politici), de particularităţile acţiunii diplomatice într-o anumită perioadă, de modalităţile în care a fost perfecţionat instrumentul militar ş.a. În acelaşi timp, trebuie avute în vedere şi amintitele împrejurări internaţionale, de o însemnătate deosebită în condiţiile statutului juridic pe care îl aveau diferitele ţări şi provincii istorice româneşti. împrejurări uneori favorabile, dar care, de cele mai multe ori, au frînat realizarea aspiraţiilor româneşti [6].

Mai ales această din urmă situaţie explică faptul că făurirea statului naţional român modern — anunţată şi pregătită de ridicarea de la 1848 — a fost un proces mai îndelung decît în alte cazuri. Dificultăţile care au trebuit înfrînte au fost mai importante şi mai complexe. În general, fenomenul emancipării naţionale a popoarelor europene cunoaşte, în veacul trecut, două tipuri. În primul din ele, caracteristică este forţa centripetă — reunirea într-un corp naţional a unor state independente sau semiindependente, care includ părţi ale aceleiaşi comunităţi naţionale. (cazul tipic fiind aici cel german). În cel de-al doilea, tendinţa este centrifugă, caracteristică fiind mişcarea de desprindere a unor comunităţi naţionale din cadrul unor imperii multinaţionale, pentru a se constitui în state de sine stătătoare (cum sînt, de exemplu, situaţiile oferite de imperiile habsburgic sau otoman). Primul dintre acestea este, evident, avantajat, şi aici fiind însă necesară înfrîngerea unor importante dificultăţi, interne, ca şi externe. În cel de al doilea, greutăţile sînt şi mai importante, dovadă faptul că, în unele cazuri, emanciparea naţională nu a putut fi rezolvată (de altfel, uneori doar temporar sau parţial, decît în condiţiile de la sfîrşitul primului război mondial. Or, exemplul românesc oferă un tip mixt, ceea ce a făcut ca dificultăţile să fie cu atît mai pronunţate. Înainte de 1859, românii continuau să trăiască în cadrul unor graniţe politice stabilite în evul mediu şi devenite, în condiţiile formării naţiunii, artificiale, în state aflate sub dominaţia celor trei imperii vecine, o dominaţie de o intensitate deosebită, ea fiind mai slabă în Moldova (în graniţele de după 1812, modificate parţial în 1856) şi Ţara Românească [7], care au reuşit să-şi păstreze autonomia,

---

[6] Vezi dintre lucrările mai noi cuprinzînd priviri de ansamblu asupra perioadei *România în relaţiile internaţionale 1699—1939* (Coord. L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon), Editura Junimea, Iaşi, 1979 ; Ştefan Pascu, *Făurirea statului naţional unitar român, 1918*, vol. I, Editura Academiei, 1983 ; Gh. Platon, *op. cit.*

[7] În 1829, fostele raiale Turnu, Giurgiu şi Brăila au revenit totuşi Ţării Româneşti. Dobrogea a rămas însă în continuare în situaţia de raia.

dar unde continuă să se exercite suzeranitatea otomană, dublată, după 1829, de protectoratul rus, apoi, din 1856, de garanția colectivă a puterilor europene. În consecință, mișcarea de emancipare națională românească trebuie să aibă, în același timp, o direcție centrifugă, de desprindere de sub dominația multinaționalelor imperii vecine și una centripetă, de reunire în cadrul unui edificiu statal unitar. Este de la sine înțeles că dificultățile în cadrul construirii acestuia erau considerabile, ceea ce a făcut ca proiectele arhitecților revoluționari de la 1848 să nu-și afle deplina împlinire decît în 1918, dar au și demonstrat forța irezistibilă a ideii naționale, superioară împrejurărilor potrivnice, pe care a reușit să le învingă treptat, o perioadă importantă fiind tocmai aceea care își va afla încununarea odată cu cucerirea independenței depline de stat.

Etapele care au premers acest moment sînt numeroase, fiind caracterizate, în spirit pașoptist, de importante realizări atît pe plan intern, cît și pe plan extern. În interior, ele sînt marcate de succesive cîștiguri pe plan politic, social-economic, cultural; în exterior, sînt asociate de treptate și importante succese diplomatice, propagandistice, în sfîrșit militare. Între aceste aspecte nu există o separație, ci o strînsă interdependență atît în ceea ce privește raportul intern-extern, cît și între diferitele sale laturi.

Asociind entuziasmul și realismul — două atitudini care se găsesc mai rar împreunate în practica politică — foștii participanți la evenimentele de la 1848 au știut să profite din plin de lecțiile profunde pe care le oferiseră acestea. Fără a neglija necesitățile interne, împrejurările în care fusese înfrîntă revoluția i-a determinat să acorde o deosebită atenție cîștigării unor puncte de sprijin în exterior, atît în rîndurile opiniei publice, cît și în cele ale diplomației, rezultatele în această direcție ducînd nu numai la impunerea chestiunii românești ca problemă internațională [8], ci constituind și o importantă etapă în pregătirea condițiilor externe pentru făurirea statului național unitar român. Firește, între opinia publică și diplomație există o deosebire, dar prima a avut importantul rol de a contribui la atitudinea pe care o va adopta cea de a doua, mai ales, în cazul unor anumite state. Reprezentanți autorizați ai ei, din Franța pînă în Rusia, din Anglia pînă în Italia, se vor pronunța ferm în sprijinul cauzei românilor, așa cum vor proceda una din cele mai mari personalități ale secolului, francezul Jules Michelet, compatriotul său Edgar Quinet care, prin *Les Roumains* (1856) a dat „pagina cea mai sublimă din cîte s-au scris vreodată despre țara și nația noastră“ [9] sau cunoscutul gînditor rus Cernîșevski, care, arătînd că Rusia „simpatizează cu dorința poporului român de a se uni într-un singur stat“, sublinia că „a sosit timpul recunoașterii acestei țări, generos înzestrată de natură, dar care n-a auzit decît tumultul armelor, în loc să aibă parte pe brazda fertilă a plugului“ [10].

---

[8] L. Boicu, *Geneza „chestiunii române“ ca problemă internațională*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 121 și urm.

[9] Mihail Kogălniceanu, *Opere. II. Scrieri istorice*, ed. Al. Zub, Editura Academiei, București, 1976, p. 580.

[10] N. Ceachir, *100 de ani de la Unirea Principatelor*, București, 1959, p. 134

În aceste condiţii, discutarea *oficială* a problemei româneşti pe plan internaţional a fost, astfel, cît se poate de logică şi se poate spune, parafrazîndu-l pe Nicolae Bălcescu, că Războiul Crimeii a fost ocazia şi nu cauza punerii în dezbatere a forului diplomatic european de la Paris din 1856 a cauzei Principatelor, în primul rînd a problemei Unirii lor. Fireşte, nu putem face abstracţie de faptul că în balanţă au atîrnat greu raţiuni de ordin politic, legate de înseşi cauzele care duseseră la izbucnirea conflictului, dar soluţia fusese oferită de românii înşişi la 1848 şi în anii care au urmat. S-a ajuns, astfel, la soluţia, aparent paradoxală, ca un congres de pace în care predomina orientarea conservatoare să facă apel, pentru rezolvarea unei probleme pe cît de importantă, pe atît de delicată, la o soluţie preconizată de revoluţionari. Mai mult decît atît, într-un moment în care hotărîrile diplomaţiei făceau abstracţie de voinţa popoarelor, s-a recurs la soluţia inedită a consultării românilor din cele două Principate în legătură cu viitorul lor. Ce-i drept, cele două Adunări *ad-hoc* convocate la Iaşi şi Bucureşti şi compuse din toate stările societăţii (fapt ce aminteşte una din cerinţele de la 1848) nu aveau decît un rol consultativ ; chiar astfel, însă, se poate vorbi despre inaugurarea unei „diplomaţii populare", cu implicaţii atît de importante în perioada din jurul anului 1860, mai ales pentru români şi italieni, în care primii au oferit un exemplu celorlalţi [11].

De altfel, Adunările *ad-hoc* pot fi considerate o adevărată prelungire a revoluţiei de la 1848. Ce-i drept, convocate de un for internaţional, ele îşi desfăşoară activitatea într-un cadru strict legal. Atmosfera în care au loc dezbaterile o aminteşte însă pe aceea din timpul revoluţiei. Mihail Kogălniceanu făcea afirmaţia în legătură cu deputaţii de la Iaşi (afirmaţie valabilă, deopotrivă, şi pentru cei de la Bucureşti) că „noi, Adunarea (...) înfăţoşăm ţara" [12]. Judecînd însă modul în care s-au desfăşurat lucrările, se poate spune că dacă Adunările „înfăţoşează ţara", la rîndul ei „ţara" se implică în lucrările acestora, se transformă într-o „Adunare" de un fel deosebit, care înţelege să-şi spună cuvîntul în toate problemele esenţiale ale epocii. Avem aici o ilustrare elocventă a unei afirmaţii pe care o făcea istoricul american T. W. Riker : „Nici un popor n-a luptat mai mult ca românul pentru susţinerea ţelurilor sale naţionale" [13].

Convocarea Adunărilor *ad hoc*, în scopul esenţial de a-şi spune cuvîntul în legătură cu Unirea, a dat, de altfel, naştere la o dezbatere publică foarte largă în legătură cu organizarea viitoare a Principatelor. Aceasta avea să fie reluată în Adunarea de la Iaşi (cea de la Bucureşti a considerat util, dată fiind şi diversa ei componenţă politică, să evite o discuţie care ar fi putut fi exploatată de adversarii Unirii, dar, în diferite maniere, şi-a exprimat adeziunea la cerinţele moldovenilor). Aici, Kogălniceanu a propus, mai întîi, să se voteze o declaraţie prin

---

[11] Julian Klcaczko, *Deux chanceliers. Le Prince Gorceakof et le Prince de Bismark*, Paris, 1876, p. 113—114

[12] Mihail Kogălniceanu, *Opere*. III. *Oratorie*. I, 1856—1864, ed. Vladimir Diculescu, Editura Academiei, Bucureşti, 1983, p. 32

[13] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale 1856—1866*, Bucureşti, [1944], p. 61.

care să se arate că Moldova era pentru autonomia țării, pentru „Unirea principatelor într-un singur stat sub numele de România“ [14], pentru un prinț străin ereditar, pentru o putere legiuitoare „încredințată unei obștești adunări, în care să fie reprezentate toate interesele nației“. În afara acestor puncte esențiale, s-au mai solicitat măsuri privind organizare puterii armate, accesibilitatea generală în funcțiile publice, egalitatea înaintea legii, respectarea libertății individuale, contribuție generală, responsabilitatea ministerială, libertatea cultelor, neatîrnarea Bisericii Moldovei față de Patriarhia din Constantinopol, separarea puterii legislative de cea executivă, inamovibilitatea judecătorilor ș.a. [15].

O notă aparte se cuvine revendicărilor țăranilor, exprimate într-o formă zguduitoare, în care sînt dezvoltate cerințele expuse, printre altele, în dezbaterile din Comisia Proprietății de la 1848 din București.

În general, este vorba de o reluare a punctelor prevăzute în programele de la 1848. O notabilă excepție a apărut în ceea ce privește șeful puterii executive — prințul străin. Ideea nu era însă nouă și izvora din mai multe rațiuni — necesitatea înlăturării luptei pentru tron între familiile boierești, ridicarea prestigiului țării prin stabilirea legăturilor dinastice cu o Europă în mod esențial dinastică ș.a. Refuzul puterilor garante de a-l accepta dovedește tocmai temeinicia punctului românesc de vedere, după cum nu modifică esența acestuia. S-a remarcat, pe bună dreptate, că „realizarea statului unitar n-a putut constitui obiectivul central în timpul revoluției, dar în perioada următoare — tocmai ca cea mai de seamă învățătură rezultată din desfășurarea evenimentelor revoluționare — Unirea Moldovei și Țării Românești a devenit țelul principal al străduințelor patriotice, în așteptarea posibilității de a se realiza statul românesc unitar desăvîrșit“ [16].

Etapă importantă în pregătirea Unirii, Adunările *ad hoc* constituie unul din puternicele momente de afirmare a energiei naționale. Într-un discurs pe care îl rostea atunci, M. Kogălniceanu făcea afirmația că „astăzi nu numai că scriem, dar facem istoria“ [17]. 1857 venea să dovedească adevărul pe care cărturarul îl afirmase în cunoscutul său *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională* (1843), anume că poporul este „izvorul tuturor mișcărilor și isprăvilor“. Fiindcă, de fapt, frumoasa pagină de istorie românească a acelui an poartă o semnătură colectivă, aceea a unui popor care și-a exprimat, prin reprezentanții săi, profunda aspirație a unității și propășirii. Tocmai prin aceasta, programul elaborat atunci, dezvoltare a celor de la 1848, are un profund caracter național și social și el va sta la baza acțiunilor viitoare.

În împrejurările internaționale ale epocii, programul național din 1857 nu a putut fi realizat însă decît treptat. A fost necesar un important

---

[14] Unirea Moldovei cu Țara Românească era considerată de Kogălniceanu, încă în Dorințele Partidei Naționale în Moldova, drept „cheia bolței fără care s-ar prăbuși tot edificiul național“ (Mihail Kogălniceanu, *Teze social-politice alese*, Editura Politică, București, 1967, p. 154).

[15] Dan Berindei, *Rolul istoric al adunărilor ad hoc*, „Studii“, XIX, 1966, 1, p. 23—31

[16] Idem, *Epoca Unirii*, Editura Academiei, București, 1979, p. 28

[17] Mihail Kogălniceanu, *Opere*. III. *Oratorie*, p. 27

efort intern şi extern, mai ales că, după 1856, intervenise importanta noutate a garanţiei colective a puterilor europene [18]. Ce-i drept, datorită deosebirilor de vederi dintre acestea uneori contradictorii (pentru a se lua o hotărîre era necesar consensul), ea nu se putea exercita într-o manieră unitară, dar simpla ei existenţă făcea ca aproape orice acţiune românească importantă să determine şi o reacţie a concertului european. A rezultat de aici un interesant joc diplomatic, în care românii au devansat în mod constant concesiile pe care era dispusă să le facă în diferite momente Europa, reuşind să impună în faţa ei Unirea, diferite măsuri pentru consolidarea ei, pentru întărirea şi modernizarea tînărului stat şi, în sfîrşit, Independenţa de Stat.

Încunoştiinţată de aspiraţiile limpede formulate de Adunările *ad hoc*, diplomaţia europeană, în contradictoria ei configuraţie, nu a reuşit să ajungă decît la o soluţie de compromis prin îndelungile discuţii ale Conferinţei de la Paris din 1858. Convenţia încheiată aici prevedea crearea „Principatelor Unite ale Moldovei şi Valahiei", dar acestea, cu excepţia denumirii şi a unei Comisii Centrale la Focşani, urmau să constituie, de fapt, două state distincte, fiecare urmînd să aibă o organizare politico-administrativă proprie. Era, evident, un „regim hibrid" [19] ceea ce făcea pe un cunoscut istoric englez de mai tîrziu să spună că „ne este dificil să credem că oameni de stat serioşi au putut crede că jumătăţi de măsură ar putea fi eficace şi să poată reţine măreţia sentimentului naţional care urca sub ochii lor" [20]. Totuşi, simplul fapt că problema Unirii Principatelor era discutată într-o conferinţă specială a puterilor europene constituia un moment important pe drumul realizării ei. Ce-i drept, prevederile Convenţiei din august 1858 erau departe de aspiraţiile exprimate în 1848 şi formulate de Adunările *ad hoc*, dar, în raport cu *statu quo*-ul, chiar simpla lor aplicare ar fi reprezentat un pas înainte în statutul juridic al Principatelor. În acelaşi timp, după cum s-a remarcat, „Conferinţa de la Paris a constituit un imbold în lupta pentru realizarea Unirii în fapt. După cum Italia nu se resemnase să rămînă o simplă „expresie geografică", românii nu înţelegeau ca ţara lor să rămînă o simplă „expresie diplomatică" [21].

Prima lună a anului următor avea să constituie, în această privinţă, demonstraţia cea mai elocventă. Momentul hotărîtor este, fireşte, ziua de 24 ianuarie 1859. El nu poate fi desprins însă de cel care l-a precedat — alegerea, la 5 ianuarie, a lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Moldovei. Urcarea acestuia pe tron căpăta o valoare de simbol. Era evident că ea dădea glas unei aspiraţii naţionale, aceea sintetizată de Mihail Kogălniceanu, care îi cerea în impresionantul discurs pe care îl ţinea la încoronarea din acea zi a noului domn, în numele trecutului şi al prezentului, să fie „la legi nouă, om nou" [22], capabil deci să contribuie substanţial la realizarea cerinţelor epocii şi oferind, astfel, o soluţie

---

[18] Gheorghe Cliveti, *România şi Puterile garante 1856—1878*, Iaşi, 1988
[19] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 230.
[20] R. W. Seton-Watson, *Histoire des Roumains de l'époque roumaine à l'achévement de l'unité*, P.U.F., Paris, p. 294
[21] Ştefan Pascu, *op. cit.*, p. 143
[22] Mihail Kogălniceanu, *Opere*. III. *Oratorie*, p. 112

ideală pentru realizarea, fie deocamdată şi într-o formă incompletă, a Unirii.

Realizarea acestui „mare act al poporului român“ [23] atrage atenţia asupra faptului că, din acest moment, românii încep să practice, în faţa diplomaţiei europene, politica faptului împlinit („Măria Sa Faptul Implinit“, după cum atît de sugestiv spuneau contemporanii). El se manifestă prin acţiunile oamenilor politici, dar îşi găseşte forţa în suportul popular, care are, adeseori, şi rolul de catalizator. Din punct de vedere strict legislativ, Cuza este ales şi pe tronul Munteniei de Adunarea electivă a acesteia, ai cărei deputaţi utilizează cu inteligenţă o fisură a Convenţiei de la Paris, dar alegerea sa este, deopotrivă sau, poate, mai ales, opera miilor de demonstranţi care s-au reunit timp de trei zile în preajma localului în care problema era dezbătută de deputaţi, după cum au organizat numeroase demonstraţii, ceea ce determină concluzia că atunci „Bucureştii se găseau într-o situaţie revoluţionară“ [24]. Faptul este caracteristic tuturor marilor momente asociate de drumul spre unitate naţională, cu impresionanta încununare de la 1 Decembrie 1918 [25] : în fiecare din ele, hotărîrea a fost luată de o adunare legal constituită, dar ea şi-a găsit aprobarea generală în marile adunări constituite spontan, reprezentînd diferite clase şi categorii sociale şi, fapt deosebit de important, mai ales pe cele de jos. Este interesantă participarea la manifestaţiile din zilele de 22—24 ianuarie 1859 de la Bucureşti a numeroşi ţărani, care aveau intuiţia, ce se va dovedi îndreptăţită, că Unirea va avea importante consecinţe pentru îmbunătăţirea soartei lor [26].

Lupta pentru recunoaşterea dublei alegeri a lui Cuza a ocupat o importantă perioadă din Epoca Unirii şi a necesitat canalizarea unei bune părţi a eforturilor spre actul diplomatic. Chiar în aceste condiţii, au fost luate însă importante măsuri pentru desăvîrşirea unificării administrative şi militare, s-au întreprins numeroase acţiuni comune, nu numai pe plan extern, ca şi intern. Convins, după cum o declara consulilor străini, că Unirea a intrat deja în Istorie, Cuza înţelegea că după realizarea ei trebuie începută opera de construcţie propriu-zisă a tînărului stat. A făcut-o într-un ritm care l-a determinat pe istoricul american T. W. Riker să sublinieze de mai multe ori caracterul revoluţionar al evoluţiei Principatelor în această perioadă. Însă atunci cînd se referă la dificilele probleme ale anilor 1862—1863, legate îndeosebi de problema mănăstirilor închinate, el considera că „trebuie să recunoaştem că revoluţia e mai tare decît litera tratatelor şi ceea ce se petrecea acum în Principate era, ca să zicem astfel, o revoluţie naţională“ [27]. În ansamblu, activitatea desfăşurată în timpul lui Cuza impune prin densitatea ei : „puţine guverne s-au putut mîndri să fi realizat, în cinci ani, reforme

---

[23] V. N. Vinogradov, *Rossia i obiedinenie Rumînskih kniajestv*, Moskva, 1961, p. 4

[24] Dan Berindei, *Epoca Unirii*, p. 88

[25] Ştefan Pascu, *op. cit.*, II, p. 171 şi urm.

[26] Dan Berindei, *Ţărănimea munteană şi evenimentele din 22—24 ianuarie 1859*, „Studii“, XVIII, 1965, 4, p. 871—878

[27] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 458

atît de adînci, atît de decisive ! observa un bun cunoscător al problemei naţionalităţilor din secolul trecut [28].

Prima dintre cele mai importante a constituit-o tocmai amintita secularizare a averilor mănăstireşti. *Proclamaţia de la Islaz* ceruse „emancipaţia mănăstirilor închinate" (art. 12), iar *Dorinţele Partidei Naţionale în Moldova* (redactate de Mihail Kogălniceanu, în august 1848 la Cernăuţi şi constituind un fel de sinteză a programelor revoluţionare) „înturnarea către stat a averilor mănăstirilor închinate la locuiri străine" (art. 28). Raţiunea unei asemenea cereri era, în acelaşi timp, simplă şi însemnată. Statutul pe care îl aveau numeroasele aşezăminte închinate făcea ca o importantă parte a teritoriului Principatelor (aproximativ o pătrime) să iasă, fie şi parţial de sub controlul administraţiei acestora, în afara faptului că substanţiale bogăţii luau drumul străinătăţii. Secularizarea avea menirea să înlăture ambele inconveniente (la care se adăugau altele, de ordin moral) ; cît de grave erau ele, o dovedeşte nu numai analiza importanţei pe care o aveau, din diferite puncte de vedere, mănăstirile închinate, şi acerba dispută diplomatică ca urmare a deciziei lui Cuza ; este interesant că referindu-se la această problemă, domnitorul îi declara ministrului de externe turc : „În această chestiune, eu nu sînt principele românilor, sînt România însăşi" [29]. Secularizarea mănăstirilor închinate era un element esenţial în opera de desăvîrşire a Unirii şi de dezvoltare a autonomiei şi pregătire a independenţei. Pentru a nu-i da un caracter xenofob — aşa cum s-a încercat uneori să fie prezentate lucrurile — s-a recurs la o secularizare a averilor tuturor mănăstirilor, închinate sau nu [30]. Privit în ansamblu, faptul a avut notabile consecinţe, de ordin social, economic, administrativ, cultural. Cu specificul său, datorită marii ponderi a mănăstirilor închinate şi a imenselor averi ale acestora, acţiunea se înscrie într-un cadru mai larg. Secularizarea bunurilor eclesiastice a constituit unul din elementele esenţiale ale procesului de modernizare a societăţii europene : o întîlnim în acţiunile Reformei, dar o găsim în Marea Revoluţie declanşată în 1789 în Franţa catolică.

În modernizarea societăţii româneşti, un rol deosebit a revenit energicelor acţiuni din 1864, aplicare a unora din cele mai profunde aspiraţii de la 1848. Lovitura din 2/14 mai, care prin „Statut", dădea puteri foarte întinse domnitorului, era îndreptată, în esenţa ei, împotriva Convenţiei de la Paris din 1858, afirmînd dreptul unui popor de a-şi reglementa singur soarta. Or, este interesant de menţionat că chiar primul articol al *Proclamaţiei de la Islaz,* o dată cu independenţa administrativă şi legislativă a ţării, cerea „şi neamestec al niciunei Puteri în cele din întru ale sale", după cum *Dorinţele Partidei Naţionale în Moldova,* tot în primul articol, solicita „neatîrnarea administrativă şi legislativă în

---

[28] Paul Henry, *L'abdication du Prince Couza et l'avénement de la dynastie de Hohenzollern au trône de la Roumanie*, Paris, 1930, p. 5.

[29] Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza-Vodă,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 200

[30] Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, t. 3, Editura Institutului biblic şi de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1981, p. 113 şi urm.

toate cele din lăuntru, fără amestec a orice puteri străine“. Ce-i drept, acțiunea este realizată acum de sus, dar semnificația ei rămîne aceeași ; „Statutul“ era o emanație internă, care deschide largi perspective viitoarei legislații românești. De altfel, datorită abilității lui Cuza, care a considerat necesară o călătorie la Constantinopol, plenipotențiarii la Poartă ai Puterilor, printr-un „act adițional la Convențiunea din 7/19 august“, au fost de acord că „Principatele Unite pot pe viitor a modifica sau a schimba legile care privesc administrația lor dinlăuntru, cu concursul legal al tuturor puterilor (interne) stabilite și fără nici o intervențiune“ [31].

Lovitura din 2/14 mai a permis, îndeosebi, realizarea reformei agrare. Rezolvarea problemei țărănești, deosebit de acută, fusese solicitată, într-o formă sau alta, de toate programele de la 1848, amplu discutată în diferite împrejurări, dînd naștere acestui organism unic în felul său care a fost „Comisia Proprietății“. Nicolae Bălcescu era chiar tentat să considere la un moment dat că întreaga revoluție de la 1848 se rezumă la art. 13 al *Proclamației de la Islaz* („Emancipația clăcașilor, ce se fac proprietari prin despăgubire“). Dincolo de asemenea afirmații absolutizante — Bălcescu însuși va reveni asupra acestui punct de vedere—, problema țărănească era fundamentală. Ea a preocupat conducerea celor două țări după 1848, încercîndu-se unele măsuri, dar repetatele ocupații străine nu creau condițiile cele mai favorabile, motiv pentru care, am văzut, ea a fost reluată cu prilejul dezbaterilor din divanul *ad hoc*. În prima parte a domniei lui Cuza, problema a fost pusă constant, dat divergențele de păreri au determinat ca să nu poată fi soluționată. Singură lovitura de stat din 2/14 mai au făcut-o posibilă [32]. Ce-i drept, reforma are unele imperfecțiuni, inerente timpului, dar, dincolo de ele, ea a avut consecințe extrem de importante și nu numai pe plan social-economic. Situația agrară din Moldova și Țara Românească prezentase unele deosebiri, pe care actul din 1864 le va atenua în mod substanțial. Mai ales însă, reforma care-l va face pe Cuza „domnitorul țăranilor“ avea să aibă importante consecințe asupra rolului pe care aceștia îl vor avea în evoluția societății românești. O constatare, îndeosebi se impune. Între 1864 și 1877 există un interval de numai 13 ani, ostașii care au format armata ce a purtat Războiul pentru Neatîrnare sînt, în marea majoritate țăranii care fuseseră împroprietăriți la 1864 sau fiii acestora. Modul exemplar în care au luptat ei și care a avut darul să trezească entuziasmul Europei, nu poate fi despărțit de noua situație pe care le-o crease Cuza. Era o luptă pregătită și direct de domnitor — care a ținut să rămînă colonel — prin numeroasele măsuri militare pe care le-a luat din chiar primul an al domniei (măsuri sugerate, din motive lesne de înțeles, într-o formă voalată în programele de la 1848), vizînd atît instruirea, cît și înarmarea trupelor de care a putut dispune. Este adevărat, acestea, nu puteau fi prea numeroase în contextul inter-

---

[31] *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România pînă la 1918* (coord. Paraschiva Câncea, Mircea Iosa, Apostol Stan), Editura Academiei, București, 1983, p. 136

[32] Nichita Adăniloaie, Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, Editura Academiei, București, 1967

național al vremii ; momentul în care Carol I va prelua tronul, sultanul ținea să facă precizarea expresă că nu va îngădui ca numărul lor să depășească 30 000. Chiar astfel însă, se poate spune că în timpul lui Cuza s-a constituit nucleul armatei române moderne, chemată să aibă un rol atît de însemnat în obținerea independenței și în desăvîrșirea statului național unitar, în condițiile în care opoziția față de aceste două obiective majore nu putea fi înfrîntă decît pe calea armelor.

În pregătirea amintitelor obiective, domnia lui Cuza se impune și prin măsurile pentru dezvoltarea culturii [33], a învățămîntului îndeosebi, față de care generația de la 1848 manifestase un interes cu totul deosebit și față de care preocupările aveau să fie numeroase și în anii următori, chiar dacă, în condițiile tulburi de atunci, rezultatele nu au putut fi pe măsura eforturilor. Și în această privință, domnitorul oferă un pregnant exemplu de înțelegere a necesităților epocii de utilizare a unui instrument deosebit de eficient pentru pregătirea spiritelor în vederea obținerii unor noi țeluri ale luptei naționale. Cuza nu a fost un cărturar ; a înțeles însă rosturile culturii și a apelat la colaborarea celor mai proeminenți reprezentanți ai acesteia. Una din principalele sale măsuri este, de altfel, înființarea Universității din Iași (1860). Cea mai importantă realizare a epocii rămîne însă reforma învățămîntului (1864). Propunîndu-și generalizarea învățămîntului elementar și dezvoltarea celui de alte grade, scop care nu a putut fi realizat decît în parte, legea avea o dublă menire. Pe de o parte, ea trebuia să asigure o largă difuziune a cunoștințelor, care să răspundă atît unor necesități practice, în măsură să contribuie la procesul de modernizare, cît și dezvoltării spiritului național. Roadele vor fi culese mai tîrziu, dar bogăția lor își va avea sursa din semințele aruncate acum. Pe de altă parte, reforma a avut drept menire să ducă la o uniformizare a organizării școlii, dat fiind că între cea din Moldova și cea din Țara Românească, existau unele deosebiri, mai ales la nivelul primar, unde în Muntenia progresele fuseseră mult mai numeroase. Se adaugă și alte măsuri, cum este crearea Universității din București (1864), concepută, la fel ca cea din Iași, ca un așezămînt național.

Privită în ansamblu, domnia lui Cuza constituie materializarea unei importante părți a programului revoluției de la 1848 și aici am amintit doar elementele cele mai importante [34]. Continuitatea în raport cu ridicarea din acest an este un rezultat firesc al istoriei ; în același timp, ea capătă un caracter de simbol și nu numai pe plan național : — Domnitorul Unirii este un fost participant la revoluție, ca și principalul său colaborator, Mihail Kogălniceanu. Li se adaugă un șir de alte personalități, care își făcuseră ucenicia politică în acel an 1848. Ele nu sînt recrutate numai din statul creat la 1859, ci provin și din alte provincii istorice românești. Printre colaboratorii lui Cuza se află români din Transilvania și Banat, învățămîntul din București și Iași, pe linia

[33] V. Cristian, *Alexandru Ioan Cuza față de problemele învățămîntului și culturii naționale*, în *Cuza Vodă. In memoriam*, Editura Junimea, Iași, 1973, p. 445—464

[34] Cf. Al. Smochină, *Ideile lui 48 în reformele lui Cuza*, „Studia et Acta Musei «Nicolae Bălcescu»", I, 1969, p. 177—183

unei importante tradiţii, beneficiază de concursul unor marcante personalităţi ale vieţii culturale de dincolo de munţi. Legăturile culturale peste Carpaţi se intensifică, amintind atmosfera zilelor de la 1848 [35]. În ansamblu, epoca Unirii este, astfel, o epocă de efervescenţă naţională general-românească, pregătitoare a etapelor viitoare [36].

De altfel, numeroase realizări din timpul lui Cuza, în spiritul cerinţelor de la 1848, aveau să-şi găsească sintetizarea în chiar anul abdicării sale, 1866. Constituţia — încă o doleanţă a paşoptiştilor — promulgată la 1/13 iulie includea între prevederile sale numeroase din hotărîrile adoptate în timpul Domnitorului Unirii, după cum s-au păstrat codurile de legi revendicate de revoluţionari şi introduse în timpul acesteia. Este adevărat, din motivele amintite, în fruntea statului venea un suveran străin (situaţie pe care o mai întîlnim în sud-estul Europei, în state fără o tradiţie monarhică — Grecia şi Bulgaria), după cum conservatorii au introdus sistemul bicameral. Principiul fundamental al organizării de stat era însă suveranitatea naţională („Toate puterile emană de la naţiune, care nu le poate exercita însă decît prin delegaţiune"), consacrîndu-se regimul reprezentativ, chiar dacă într-o manieră inegală pentru diferitele categorii sociale. În spiritul programelor de la 1848 şi a măsurilor din Epoca Unirii se garantau egalitatea înaintea legilor, deplina libertate a conştiinţei, a presei, a învăţămîntului şi întrunirilor, inviolabilitatea domiciliului şi a persoanei, dreptul de asociere, după cum se interziceau reintroducerea pedepsei cu moartea, a cenzurii, a privilegiilor şi monopolurilor de clasă, se statornicea juriul în materiile criminale şi pentru delictele politice şi de presă şi alte măsuri izvorîte din necesităţile epocii şi raţiunea a celor care alcătuiseră programele de la 1848 sau militaseră ulterior pentru aplicarea lor. Ce-i drept, respectarea prevederilor constituţionale nu a fost întotdeauna în litera sau chiar în spiritul lor, de vreme ce proprietatea, atît de inegală, era declarată „sacră şi inviolabilă". Chiar astfel însă se poate spune că, pentru o bună bucată de timp, Constituţia românească se înscrie printre cele mai liberale din Europa [37]. În acelaşi timp, un interes deosebit îl constituie faptul că ea a fost concepută ca o manifestare de independenţă. Monarhul, ereditar, are dreptul de a bate monedă, de a emite decoraţii, de a încheia convenţii cu puterile străine. Dependenţa ţării de Imperiul otoman nu era menţionată, după cum denumirea de Principatele Române era înlocuită cu aceea de România. În general, Constituţia a fost concepută ca un act intern, ceea ce reprezenta un nou pas către neatîrnare [38].

În general, toate marile acţiuni începînd cu 24 ianuarie 1859 pot fi considerate [39] ca paşi spre independenţă — secularizarea averilor mă-

---

[35] Ştefan Pascu, *op. cit.*, I, p. 157 şi urm.

[36] Gr. Chiriţă, ***România în 1866. Coordonate ale politicii interne şi internaţionale***, „Revista de istorie", t. 31, 1978, 12

[37] Valeriu Stan în ***Istoria Parlamentului din România***, p. 163

[38] Gh. Platon, *op. cit.*, p. 208.

[39] Barbara Jelavich, ***The Great Powers and Romanian National Development 1856—1877***, RESEE, XIV, 1977, p. 681—690

năstireşti, lovitura de la 2/14 mai, aducerea prinţului străin, Constituţia din 1866. De altfel, şi în continuare au fost luate măsuri pentru consolidarea statului, pentru obţinerea unei independenţe depline a acestuia. Ea a fost cucerită în condiţiile din 1877—1878, prin jertfe militare considerabile — aproximativ 10 mii de morţi şi răniţi, ca şi prin apreciabile eforturi materiale. Ele au venit nu numai din partea celor incluşi în graniţele statului din 1859, ci din partea tuturor românilor, în acelaşi spirit care caracterizase revoluţia de la 1848. De altfel, Războiul de Independenţă a fost privit de întreaga comunitate românească drept un moment esenţial în opera de edificare a statului naţional unitar. Faptul şi-a găsit expresia în masivul sprijin, material şi moral, acordat de românii din provinciile aflate în afara graniţelor statului devenit neatîrnat în 1878. Exista convingerea că „din România independentă acum, în curînd se va naşte România Mare“ [40]. Convingerea izvora din consolidarea nucleului viitorului stat, cu implicaţiile importante ce decurgeau de aici. În acelaşi timp, Războiul de independenţă a determinat reunirea Dobrogei la România.

Regiunea dintre Dunăre şi Mare interesase paşoptiştii după înfrîngerea revoluţiei. Ion Ionescu de la Brad făcuse o îndelungă „excursiune agricolă“, Bălcescu îşi arăta lui Ion Ghica interesul de a organiza aici o „exploraţiune“, ocupîndu-şi o proprietate [41]. Chiar dacă îndelunga stăpînire otomană modificase în bună măsură configuraţia etnică, românii rămăseseră cei mai numeroşi, întărindu-se prin venirea unor conaţionali de peste Dunăre, unii din Transilvania. O publicaţie contemporană era, astfel, îndreptăţită să vorbească despre „România transdanubiană“ [42], după cum Mihail Kogălniceanu regreta la un moment dat că pentru acţiunea trupelor române în războiul din 1877—1878 nu a fost drept teatru de operaţiuni Dobrogea, unde s-ar fi bucurat de sprijinul populaţiei locale [43]. Ce-i drept, diplomaţia rusă a căutat să prezinte reunirea Dobrogei cu România drept o compensaţie pentru pierderea celor trei judeţe din sudul Basarabiei. Este sugestiv însă că termenul propus de plenipotenţiarii ruşi la Congresul de la Berlin nu este întîlnit în documentul final al acestuia, în vreme ce acela de *reunire* este subliniat în chiar textul tratatului.

Pînă la 1878, o bună parte a moştenirii anului 1878 fusese valorificată ; aceasta era însă prea bogată, pentru a nu necesita eforturi suplimentare, care aveau să-şi găsească o logică încheiere în 1918, chiar dacă pentru punerea deplină în valoare a unor idei paşoptiste a trebuit să se militeze şi ulterior. Drumul de la aspiraţie la faptă nu este decît prin excepţie simplu. Or, afirmaţia este cu atît mai valabilă cînd acest drum trebuia realizat în condiţii care erau atît de complexe, datorită factorilor interni, dar mai ales, celor externi. Apoi, nu putem uita că socie-

---

40 Ştefan Pascu, *op. cit.*, I, p. 190—191

41 N. Bălcescu, *Opere*. IV. *Corespondenţă*, ed. Gh. Zane, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 321, 329, 331, 338, 342, 344

42 „Românul“, 19 august 1878

43 N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866—1880)*, Bucureşti, 1938, p. 280

tatea românească a cunoscut transformări remarcabile în perioada care a urmat revoluției, ceea ce a făcut ca unele din țelurile ei să-și modifice caracterul, după cum anumite revendicări și-au pierdut rațiunea. Chiar astfel însă, se poate spune că întreaga istorie a României pînă la 1918 este moștenitoarea anului 1848, cea mai favorizată sub acest raport, dar și cu cele mai multe datorii, fiind tocmai prima generație de după revoluție, cea care acoperă cele trei decenii, 1848—1878.

„MIHAI EMINESCU ŞI CA FACTOR UNITAR NAŢIONAL"

DE

ION AGRIGOROAIEI

Astfel se intitula conferinţa pe care N. Iorga a ţinut-o la Congresul Ligii Culturale, în ziua de 28 iunie 1939, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea genialului poet. Nu era un gest izolat, comemorarea fiind marcată printr-o serie de manifestări notabile, chiar dacă evoluţia evenimentelor internaţionale, cu consecinţe grave pentru ţara noastră, nu a îngăduit o ilustrare mai amplă a momentului. Opera lui Eminescu a cunoscut noi ediţii, iar exegeţi de seamă au stăruit asupra unor aspecte cu semnificaţie majoră, au aruncat noi lumini asupra creaţiei sale, evidenţiindu-i valoarea naţională şi universală. Reviste de prestigiu i-au dedicat numere speciale, s-au ţinut conferinţe, au fost organizate expoziţii şi excursii, poeţii i-au dedicat poeme etc[1]. Ne referim în cele ce urmează la trei intervenţii : cuvîntarea preşedintelui Academiei Române, C. Rădulescu-Motru, în şedinţa solemnă a înaltului for ştiinţific din 16 iunie 1939 consacrată împlinirii a 50 de ani de la moartea lui Mihai Eminescu, comunicarea *Simbolurile lui Eminescu*, făcută în aceeaşi şedinţă de D. Caracostea şi amintita conferinţă a lui N. Iorga. Nu ne îngăduim să emitem judecăţi privind valoarea acestor intervenţii pentru istoria şi critica literară ; ne propunem să remarcăm, pe scurt, maniera în care s-a subliniat actualitatea marelui poet, în acele vremuri cînd ameninţările la existenţa statului român deveneau tot mai puternice.

În cuvîntare, C. Rădulescu-Motru insista în mod deosebit asupra preţuirii crescînde de care s-a bucurat opera lui Eminescu în anii care trecuseră de la moartea sa : „În aceşti 50 de ani care ne despart de ultimul an al vieţii sale, gloria lui Mihai Eminescu a mers înălţîndu-se [...]. La un cult eminescian — căci de un adevărat cult se bucură azi Eminescu — s-a ridicat apoi, an după an, opera lui Eminsecu în ochii publicului românesc. În această ridicare a fost o continuitate perfectă. Nici o influenţă de modă trecătoare. Cultul eminescian a fost

[1] Vezi Ion Agrigoroaiei, *La semicentenarul morţii lui Mihai Eminescu*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", t. XXVI₂, 1989

produsul direct al adîncirii conştiinţei literare în lumea noastră românească. În Mihai Eminescu noi am ajuns a recunoaşte pe cel mai reprezentativ maestru al nostru. El este pentru noi aceea ce este Goethe pentru germani ; Shakespeare pentru englezi ; Dante pentru italieni. Este geniul în care s-au întîlnit, deopotrivă de ridicate, puterea de invenţiune, cu aceea de reflexiune critică. În poezia şi proza lui, simţirile cele mai caracteristice ale vieţii noastre naţionale şi-au găsit o expresie artistică şi nepieritoare. El a fost maestrul care a ştiut alege metalul pur şi nobil din minereul brut al sufletului nostru"[2]. Rădulescu-Motru evidenţia grija Academiei pentru păstrarea manuscriselor lui Eminescu, preocupările unor personalităţi de seamă ale vieţii noastre culturale în direcţia editării operei eminesciene, preocupări care — aprecia el — s-au intensificat în anii din urmă[3]. „Adăugăm încă partea pe care o are Academia la susţinerea actualităţii lui Eminescu, prin instituirea de premii anuale", precum şi instituirea premiului „C. Hamangiu" pentru cele mai bune traduceri în germană, franceză şi engleză, chiar dacă ele n-au fost perfecte[4].

Şedinţa solemnă „pe care Academia Română o închină astăzi marelui poet — conchidea preşedintele acesteia — nu este hotărîtă de sentimentul unei îndatoriri protocolare, ce se cuvine să-l aibă fiecare instituţie culturală faţă de personalităţile reprezentative ale neamului, ci este hotărîtă de voinţa Academiei de a fi consecventă cu sine însăşi ; aş putea zice chiar de tradiţia Academiei faţă de opera lui Eminescu. Negreşit, Academia nu-l revendică pe Mihai Eminescu, exclusiv pentru sine, — personalitatea lui este prea mare pentru ca să poată încăpea în sînul unei singure instituţii —, dar Academia ţine totuşi să se ştie

---

[2] *Cuvîntarea d-lui prof. C. Rădulescu-Motru, preşedintele Academiei Române*, în „Convorbiri literare", 6—7—8—9, iunie — septembrie 1939, p. 732.

[3] Preşedintele Academiei se referea la preocupările deosebite ale prof. D. Caracostea, precum şi la ediţia omagială alcătuită de D. R. Mazilu, M. Eminescu, *Poezii şi variante*, volum „editat de către Academia Română în condiţiuni excelente de tehnică tipografică" *(ibidem*, p. 733). Putem adăuga şi apariţia în 1939 a volumului I din monumentala ediţie *Eminescu*, sub îngrijirea lui Perpessicius, care nu se leagă direct de semicentenarul morţii marelui poet, dar face parte dintr-o preocupare mai largă, de tipărire a operei acestuia şi, în general, a clasicilor literaturii române. Vladimir Streinu insista asupra semnificaţiei apariţiei, *în acel context*, a ediţiei Perpessicius : „Momentul actual, în cultura noastră, este al retipăririi clasicilor. Cîteva case de editură, de un bun număr de ani, contribuie la această restabilire de legătură între sensibilitatea contemporană şi marii noştri scriitori din trecut. E o întoarcere către noi înşine, un fel de nouă atingere cu patria spirituală, de la care, mai mult decît de la orice teoretizare a tradiţiei, putem aştepta minunea anteică [...]. Nimic nu poate întuneca fericirea culturii româneşti de a fi dobîndit volumul dintîi al unei asemenea lucrări, care ar cinsti orice cultură apuseană..." (Vladimir Streinu, *Ediţia monumentală Eminescu*, în „Revista Fundaţiilor Regale", 10, 1 octombrie 1939, p. 159 şi urm.). Se afirma şi cu acest prilej valoarea literaturii, a culturii naţionale ca factor de cea mai mare importanţă pentru sporirea încrederii în forţele proprii, atît de necesară depăşirii primejdiilor care ameninţau ţara noastră.

[4] *Cuvîntarea d-lui prof. C. Rădulescu-Motru...*, p. 733

că în sînul ei şi-a găsit genialul poet primii săi preţuitori, iar că moştenirea sa de manuscrise nicăieri nu şi-ar fi putut afla un loc de păstrare, înconjurat de o pietate mai sinceră, ca aici, în patrimoniul Academiei“ [5].

În aceeaşi şedinţă a Academiei, în comunicarea menţionată, acad. D. Caracostea aprecia că azi, cînd „întreaga obşte românească sîntem întruniţi în acelaşi cuget de pioasă reculegere pentru a comemora o jumătate de veac de la adormirea poetului, se cuvine să actualizăm şi, pe cît se poate, să dezvăluim semnificaţia simbolurilor eminesciene. Prin ele, ne vom întruchipa însăşi icoana lui ca figură reprezentativă“. Dacă dintre toate aspectele expresiei „alegem simbolurile, este pentru că acestea sînt cele mai cuprinzătoare [...]. E vorba de acele icoane, figuri omeneşti, aspecte din natură, în care poetul a întipuit o valoare deosebit de scumpă. Cristalizînd în jurul lor o întreagă creaţiune, ele au un caracter central şi sînt deci chemate să dea intuiţia esenţei poetului“ [6].

O atenţie specială se acordă în comunicare domnului Ţării Româneşti, Mircea cel Bătrîn, aşa cum apare în *Scrisoarea III*. „Tot spaţiul poemei este un pervaz imens pentru a încadra figura lui Mircea. Înainte de faptă, o măsurare în cuvînt. Fraza emfatică a sultanului, retorică şi cu acumulare de podoabe, contrastează cu exprimarea simplă şi stăpînită a Voievodului : mireasmă arhaică, prevedere, cumpănire, demnitate. Două tipuri stau faţă în faţă. Acela care, cînd vorbeşte, se uită cum se oglindeşte în alţii, căutînd efectul, în opoziţie cu acela care ascultă numai imperativul demnităţii. Pentru că se ştie întruparea organică a tuturor, prin el vorbeşte ceva mai presus de el. Acel *ce e scris şi pentru noi* este nu resemnare în faţa soartei, ci garanţia supremă a izbînzii : înălţarea imperativului moral deasupra succesului sau insuccesului. În centrul vorbirii lui Baiazid stă *eu*, în centrul cuvintelor lui Mircea stă *noi*. Iar cînd, în final, apare răspicat, *eu*, dobîndeşte un relief deosebit : cap de vers, e reliefat prin neobişnuita pauză a cesurii, şi tot ce urmează după această silabă subliniază subordonarea faţă de un tot [...]. Spaţiului socotit vital de cuceritorul *pe care lumea nu putea*

---

[5] *Ibidem*, p. 733—734. În acelaşi număr al „Convorbirilor literare“, număr de aproape 1 000 de pagini dedicat lui Eminescu, C. Rădulescu-Motru publica şi un articol în care opera poetică a lui Eminescu era considerată „cea mai strălucită verigă dintre toate cîte constituie pînă acum lanţul literaturii româneşti“. La întrebarea ce ne învaţă Eminescu ?, autorul răspundea : „Pe scriitorii de talent îi învaţă cum să devină scriitori mari, poeţi cu glorie. Pe noi ne învaţă ceva mai practic. Ne învaţă cum să dirijăm politica culturii noastre“. Simţind româneşte, el a dat „măsura pînă unde s-a ridicat măiestria noastră poetică faţă de aceea a altor popoare“ şi „n-a şovăit un moment să aibă încredere în viitorul culturii româneşti“. Prin toate acestea, comemorarea lui Eminescu „depăşeşte semnificaţia unui simplu act de pietate, şi devine un legămînt sacru, pe care ni-l luăm noi românii, de a face din opera lui îndreptarul educaţiunii naţionale“ (C. Rădulescu-Motru, *Ce ne învaţă Eminescu ?*, în „Convorbiri literare...“, p. 741—743).

[6] D. Caracostea, *Simbolurile lui Eminescu*. Comunicare comemorativă făcută în şedinţa solemnă de la 16 iunie 1939, în „Analele Academiei Române“. Memoriile secţiunii literare, seria III, tomul IX, 1938—1940, Bucureşti, 1941, p. 151.

să-l mai încapă, i se opune spaţiul organic românesc"[7]. (Nu putem să nu observăm o anumită apropiere de momentul expunerii comunicării atunci cînd — sub pretextul dobîndirii „spaţiului vital" — Germania hitleristă ocupase Austria şi Cehoslovacia şi exercita presiuni deosebit de puternice asupra României şi Poloniei). Figura lui Mircea, ca apărător de ţară şi neam, nu e singulară în poezia lui Eminescu : „Ultima imagine creată de Eminescu înainte de prăbuşirea din 1883 este tot un simbol de conducător. Deasupra sfîşietoarei elegii etnice din *Doina,* pluteşte sus icoana mîntuitoare a lui Ştefan, prea adînc întipărită în inimile noatre ca s-o mai cităm"[8].

Eminescu poate fi privit — arăta D. Caracostea — „ca tip uman reprezentativ şi apoi ca simbol al creativităţii noastre". Prin vitalitate şi prin felul lui de a fi, „Eminescu, în ce avea mai adînc, se caracteriza printr-un nemărginit elan de afirmare a vieţii, în toate domeniile. Este tendinţa către nemărginit, titanismul sădit în fiinţa lui puternică. O stare de suflet eminesciană este un sentiment care s-a dezlănţuit atît de viu, încît a vrut să cuprindă mai mult decît stă în rostul firesc al vieţii [...]. Dintre toate pornirile spre absolut, aceea care-i asigură veşnica prezenţă în conştiinţele noastre este rostirea lui puternică şi de o fiinţă cu însuşi geniul limbii româneşti"[9].

D. Caracostea sublinia şi faptul că „Eminescu este atotprezent în conştiinţa noastră", iar „poezia lui este o continuă actualitate, semn că împlineşte nu numai o funcţiune estetică şi socială, dar şi una vitală"[10]. Actualitatea lui Eminescu era concepută în profunzime, cu învăţăminte de cea mai mare însemnătate pentru creatorul de artă. „Preamărind amintirea lui, Academia Română preamăreşte semnificaţia cea mai înaltă a chemării scriitorului. Iată de ce, acum, cînd comemorăm o jumătate de veac de la adormirea lui, privindu-l ca şi simbol al creativităţii româneşti, gîndul ne duce şi spre viitor, la obştea de mîine şi la cei ce vor sta aici după o altă jumătate de veac şi de-a lungul secolelor. A scoate însă din trecut directive de viitor, a face ceea ce se cheamă istoria pragmatică, poate duce la grele erori. Pe de altă parte, a da norme este o concepţie perimată. A lua însă poziţie este nu numai modern, dar şi necesar. *Creativitatea* este altceva decît acel *trebuie* al esteticii normative". Evocînd pe toţi fruntaşii scrisului românesc, „cîţi se odihnesc în pămîntul ţării şi dincolo de hotarele ei, de la Palermo pînă în Lemberg şi mai departe, se cuvine, în reculegere, să ne punem întrebarea : ce imperative ne grăiesc din atîtea mari morminte şi mai ales din acele care se înalţă deasupra tuturor ? Cum într-o celebră pînză a lui Rembrandt se ridică Moise în toată vigoarea, înălţînd deasupra capului matur tabla de legi, tot astfel, deasupra generaţiilor, se ridică din jertfa lui Eminescu poruncile veşnice ale scrisului românesc. Cea

[7] *Ibidem,* p. 159
[8] *Ibidem,* p. 161
[9] *Ibidem,* p. 162—163
[10] *Ibidem,* p. 166

dintîi poruncă din crezul generaţiilor este : rădăcinează-te adînc în sufletul neamului tău. Şi, pentru că bunurile sufleteşti supreme trăiesc între noi în această minunată faţă a vieţii care este limba românească, cultul, înnobilarea şi desăvîrşirera ei să rămîie nestrămutatul nostru cuget". După ce am adîncit paginile lui Eminescu, „sîntem îndreptăţiţi să zicem : în zile de îndoială, ceea ce-mi susţine credinţa în destinele viitoare ale poeziei neamului meu, şi prin aceasta a întregii culturi, eşti tu, limpede ca cerul Italiei şi bogată ca pămîntul pe care trăim, sfîntă limbă românească". D. Caracostea atrăgea atenţia asupra primejdiei originalităţii cu orice preţ „a celui care crede că poate fi o glorie să devii neom prin singularizare. Numai viziunea totală şi adîncă a lumii te poate înălţa pe marile pedestaluri. Cuvintele *obşte* şi *obştesc,* în care au crezut înaintaşii şi *care azi par învechite* (s.ns. — I.A.), sînt mai presus de modă". Criticul îndemna pe creator să rămînă străin de deşertăciunea succeselor. „Gloria nu vine la cine o caută, căci cine aleargă după ea, aşteptînd aplauze, se uită la alţii, nu în adîncul lui. Eminescu făcea totul ca şi cînd ar fi avut de trăit o sută de ani şi, prin poezia lui, ştia că vorbeşte ceva mai presus de el. Aceasta este porunca lui de dincolo [...]. Un alt imperativ, şi dintre cele mai grele, este ca, fiind mereu tu, să te desmărgineşti, sporind fiinţa ta cu tot ce este trainic pe lume, un spor nu eclectic, ci însuşi organic". În încheierea comunicării, D. Caracostea spunea : „Dus de puterile acestea, te opreşti, acolo unde destinul tău, al neamului şi al umanităţii fac un tot nedespărţit, şi-ţi dai seama că, împotriva tuturor puterilor destrămării, ai fost făuritorul unei opere nepieritoare. Acestea sînt glasurile de consolidare care se ridică din mucenicia lui Eminescu. Bunurile dobîndite prin ele nu pot fi plătite cu nimic şi impun mari îndatoriri criticii şi publicului. Pe marmora acestor stîlpi se va înălţa cupola vîrstei de aur a literaturii româneşti. Pe lîngă opera lui, adîncirea acestor porunci mai presus de generaţii garantează şi pe calea creativităţii eterna prezenţă a lui Eminescu în inimile şi minţile româneşti" [11].

În conferinţa ţinută cu acelaşi prilej [12], N. Iorga sublinia şi el marile răspunderi ale prezentului :

„Iubiţi ascultători, Liga Culturală îşi simte datoria, aş adăuga : şi are dreptul de a participa la serbătorirea lui Eminescu [...]. A iubi pe Eminescu, a-l respecta, a-l admira şi a-l recomanda contemporanilor ca îndreptariu, aceasta cuprinde în sine şi altă datorie, anume datoria de a gîndi şi de a scrie ca el. A gîndi ca el, aceasta înseamnă a gîndi potrivit cu tradiţia, înseamnă a gîndi potrivit cu cugetarea europeană, înseamnă a gîndi potrivit cu misiunea deosebită pe care o are naţiunea şi care nu se poate confunda cu misiunea altor naţiuni pe care am putea

---

[11] *Ibidem,* p. 167—169

[12] N. Iorga, *Mihai Eminescu şi ca factor unitar naţional.* Conferinţă la Congresul Ligii Culturale (28 iunie 1939), publicată în două numere ale revistei „Cuget clar" (Noul „Sămănător") : anul IV, 2, 20 iulie 1939, p. 22—27 şi 3, 27 iulie 1939, p. 35—39. Importante fragmente sînt reproduse şi în N. Iorga, *Eminescu,* ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi bibliografie de Nicolae Liu, Editura Junimea, Iaşi, 1981, p. 318—330

să le imităm. A serbători pe Eminescu, aceasta cuprinde datoria de a trăi o viață ca a lui: viața unui om care nu s-a vîndut nimănui, care nu s-a folosit nici de munca, nici de sprijinul altuia, care s-a oferit jertfă întreagă pentru poporul său. Aceasta înseamnă acceptarea, fără un cuvînt de protestare, a muceniciei absolute“ [13].

N. Iorga își preciza scopul propus: „Eu voiam, în legătură cu Congresul Ligii, să înfățișez altceva: adecă pe Eminescu supt un anume raport, care este *al unității morale a tuturor românilor*. Fiindcă societatea noastră se chiamă Liga pentru unitate culturală, ceea ce înseamnă: morală, a românilor de pretutindeni. Natural că noi am făcut atîta vreme politică iredentistă, pentru că era necesară dezrobirii românilor care nu aveau viață proprie, înainte de a se prezenta putința acestei vieți sufletești unitare pentru toate neamurile. *Intru cît Eminescu a reprezentat această unitate culturală și morală a neamului românesc* și care sînt condițiile din viața lui care l-au făcut s-o poată reprezenta, — fiindcă el a reprezentat-o de fapt?“ [14]. Viața lui Eminescu a fost „consacrată, — aprecia N. Iorga — pînă într-un anume moment conștiinței de unitate națională și aspirațiilor de libertate — dar în originalitate, nu în imitație — ale poporului românesc [...]“ [15].

Eminescu „s-a *format în mediu general românesc*. Perioada întîi poate prezinta ea altceva decît această comunitate românească, în mijlocul căreia se dezvoltă un suflet iredentist ca acela pe care-l dovedește el cîntînd pe Horea, Crai al Munților, căruia munții i se închină? Aceasta e o pecete care de la început s-a pus asupra sufletului poetului și pe care nimic n-a putut-o șterge“ [16]. Ca și alți exegeți ai vieții și operei genialului poet, N. Iorga a insistat asupra faptului că Eminescu a cunoscut poporul român în întregul său, atît în spațiul geografic, cît și în structura sa socială. El „a cunoscut astfel poporul românesc prin vizitele din sate, l-a cunoscut loc de loc: a străbătut toate stratele poporului românesc“ [17], idee reluată în cadrul conferinței: „...Prin tot trecutul lui [Eminescu] ajunsese a cunoaște românimea întreagă în spațiu ca și în adîncimea stra-

---

[13] „Cuget clar“ (Noul „Sămănător“), anul IV, 2, 20 iulie 1939, p. 22. Erau sesizate aspecte reale, dar N. Iorga exagera păcatele societății în care trăia, punînd chiar sub semnul întrebării sensul și necesitatea marcării semicentenarului: „Dar, într-o societate în care gîndirea acuma este prețuită așa de puțin, în care frumusețea literară, ori de este, ori de nu este, e indiferentă, în care o viață omenească nu se socotește după felul cum a fost trăită în folosul societății, ci după avantagiile pe care le poate oferi prietenilor de astăzi, care pot fi dușmanii de mîine, această serbătorire nu prea are rost“ (*ibidem*, p. 23). Într-un fel, însuși conferențiarul se contrazicea, prin prezentarea acestei conferințe și prin pertinența unor observații din cadrul ei.

[14] *Ibidem*, p. 26

[15] „Cuget clar“ (Noul „Sămănătorˮ), anul IV, 3, 27 iulie 1939, p. 35

[16] *Ibidem*, p. 37

[17] *Ibidem*, p. 38

turilor sociale...“ [18]. Tot în 1939 Leca Morariu îl cita pe Simion Mehedinţi: Eminescu a fost „pelerin în timp şi în spaţiu al întregului neam românesc de la Nistru pîn' la Tisa“ [19].

Împreună cu celelalte manifestări dedicate împlinirii a 50 de ani de la moartea marelui poet, cele trei intervenţii la care ne-am referit au insistat şi asupra permanenţei, actualităţii creaţiei eminesciene din multiple puncte de vedere. Îngăduindu-ne să împrumutăm titlul articolului nostru de la N. Iorga am încercat să punem în evidenţă faptul că Mihai Eminescu a fost evocat în legătură indisolubilă drepturile noastre fundamentale, din nou şi grav ameninţate în preajma şi la începutul celui de al doilea război mondial. La împlinirea a 100 de ani de la moartea genialului creator, această semnificaţie a vieţii şi operei sale capătă noi sensuri şi dimensiuni.

[18] *Ibidem*, p. 39. Asupra acestei chestiuni îşi propusese să insiste şi Liviu Rebreanu, preşedintele Societăţii Scriitorilor Români, tot într-o conferinţă pe care urma să o ţină la 11 octombrie 1925, în comuna Sînnicolaul Mare, în cadrul festivităţilor prilejuite de dezvelirea bustului lui Eminescu, opera sculptorului I. Dimitriu-Bîrlad. Ajuns la Timişoara s-a îmbolnăvit şi a fost nevoit să se întoarcă la Bucureşti. Textul cuvîntării a rămas inedit, pînă cînd Nicolae Liu l-a publicat (cu note şi un comentariu) în „Manuscriptum“, 1, 1972, p. 14—20. „Pentru neamul românesc mult încercat — aprecia Rebreanu — Eminescu a fost profetul providenţial“. Atunci cînd granițe artificiale brăzdau pămîntul strămoşesc, despărţind fraţi de fraţi, „Eminescu cînta durerile tuturor românilor [...]. Ochii lui vedeau ţara pe care o vedem azi aievea, sufletul lui îmbrăţişa, dincolo de timpul nesigur, unirea cea mare a tuturor românilor“. Şi o constatare care va fi repetată cu prilejul semicentenarului morţii marelui poet (vezi I. Agrigoroaiei, *op. cit.*, *passim*): „Hotarele neamului românesc Eminescu le-a fixat întîi cu o precizie care ar face cinste chiar geografilor. El a cutreierat pămîntul românesc în lung şi-n lat, pînă la marginile lui“. Pornind de la Eminescu care „a propovăduit unirea şi înfrăţirea românilor“, Liviu Rebreanu insista în încheierea proiectatei sale conferinţe: „Azi, cînd toţi fraţii ne aflăm împreună unirea e şi mai trebuincioasă poate. Cotropitorii de ieri ne pîndesc de pretutindeni. Numai uniţi în cuget şi-n simţiri vom putea ţine piept valurilor ce ne ameninţă din toate părţile...“.

[19] Leca Morariu, *Mihai Eminescu*, în „Convorbiri literare“, 6 — 7 — 8 — 9, iunie — septembrie 1939, p. 780

APARATUL LOCAL DE STAT ÎN PERIOADA 23 AUGUST 1944—6 MARTIE 1945 (III)

DE

GHEORGHE TANASĂ

3. *De la echilibrul temporar la dictatura forțelor de stînga.*

La 6 decembrie 1944, se schimba guvernul a treia oară de la 23 August 1944. Instabilitatea guvernamentală a fost rezolvată prin constituirea guvernului al cărui prim ministru era generalul Nicolae Rădescu, care a luat și interimatul la Ministerul de Interne. Generalului Ion Negulescu i s-a încredințat Ministerul de Război. La conducerea celorlalte ministere au rămas vechii titulari. Acest guvern se baza pe un acord cu F.N.D., P.N.Ț. și P.N.L., reprezentînd o expresie a unui echilibru vremelnic între forțele politice de stînga și cele conservatoare în lupta pentru putere. Astfel, în timp ce P.N.Ț. și P.N.L. nu reușeau să mai cucerească pozițiile pierdute, F.N.D., aflat în ofensivă, nu era pregătit pentru asaltul hotărîtor. Între 6 decembrie 1944—30 ianuarie 1945, acest echilibru temporar a permis să se ajungă, în mod tacit, la o anumită înțelegere în legătură cu legea sindicatelor profesionale, legile privind judecarea „criminalilor de război" și sancționarea celor „vinovați de dezastrul țării", Statutul naționalităților conlocuitoare, democratizarea aparatului de stat, pregătirea reformei agrare, cererea de a se reinstaura administrația românească în Transilvania și de a ni se recunoaște cobeligeranța etc. [1].

În ziua de 6 decembrie 1944, Nicolae Rădescu declara reprezentanților tuturor ziarelor din Capitală că nu mai înțelegea să se instaleze prefecți și primari „tot prin intervenția acelora care se consideră că au dreptul să se substituie autorităților legale, înlocuind pe reprezentanții acestuia cu oamenii aleși de ei" [2]. Pentru a se evita această cale, au fost adoptate unele măsuri comune. În ziua de 17 decembrie 1944, a fost tri-

---

[1] *23 August 1944. Documente. 1944—1945*, vol. III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 356. În continuare se va cita : *23 August 1944. Documente ;* D. Turcus, *Pagini din lupta pentru instaurarea puterii populare în România* Ed. Științifică, București, 1974, p. 130—182.

[2] „Dreptatea", 90 din 8 decembrie 1944.

misă în Moldova o comisie interministerială cu scopul de a restabili în întregime legăturile celor 16 județe din această parte a țării cu autoritățile centrale, repunînd astfel statul român în drepturile sale suverane[3]. În consfătuirile organizate în județele Moldovei cu reprezentanții organelor locale ale administrației de stat și ai organizațiilor politice, comisia[4] a constatat că cei mai mulți prefecți, primari și ajutori de primari provenau din rîndurile forțelor de stînga, că unii dintre ei dovedeau competență în rezolvarea problemelor grele cu care se confrunta această parte a țării, că alții manifestau tendințe de „nesupunere", de „independență", intrînd în conflict cu interesele generale izvorîte din necesitatea administrației unitare asupra întregii țări. Cu acest prilej, delegații organizațiilor locale ale P.N.Ț. și P.N.L., pentru a recuceri pozițiile pierdute, au revendicat ocuparea unor funcții la nivelul prefecturilor, preturilor și primăriilor. Față de intransigența acestora și pentru a evita pericolul ca la această primă luare de contact să nu se ajungă la nici o înțelegere, reprezentanții F.N.D. din județele Moldovei au consimțit să cedeze unele funcții locale pentru a fi ocupate de către reprezentanții P.N.Ț. și P.N.L. Astfel, prefecții comuniști ai județelor Botoșani și Neamț, C. Bordeianu și I. Lascăr, au fost înlocuiți, cu președintele organizației P.N.L. Botoșani, C. I. Arapu[5], și reprezentantul Frontului Plugarilor Neamț, A. Ștefănescu[6]. În ziua de 15 decembrie 1944, comisia interministerială s-a întrunit la Ministerul Afacerilor Interne într-o ședință prezidată de N. Rădescu[7]. După ce s-a făcut o amplă expunere asupra situației politice și administrative din Moldova, s-au adoptat următoarele măsuri : numirea prefecților și primarilor recomandați comisiei ministeriale, precum și instituirea unor comisii consultative pe lîngă fiecare prefectură, compusă din reprezentanții tuturor partidelor și grupărilor democratice ; reîntoarcerea de urgență a tuturor funcționarilor publici acceptați de comisiile de epurare prevăzute de lege, precum și reîntoarcerea populației civile evacuate ; menținerea, în continuare, a funcționarilor locali care au ajutat pînă atunci opera administrativă a provinciei ; asigurarea serviciilor de transporturi ; aprovizionarea populației ; procurarea mijloacelor necesare însămînțărilor de primăvară ; combaterea epidemiilor etc.[8]. La sfîrșitul lunii decembrie 1944, în nouă județe din Moldova funcționau totuși prefecți care aparțineau grupărilor

---

3 „Universul", din 30 decembrie 1944.

4 Comisia se compunea din miniștrii : I. Hudiță și Gh. Vlădescu-Răcoasa, din subsecretarii de stat : Dimitrie Nistor, Mihai Răutu, generalul D. Petrescu, și completată cu Emil Bodnăraș, reprezentantul C.C. al P.C.R., Ilie Dumitriu, secretar general al Ministerului Muncii, reprezentantul P.S.D.

5 „Clopotul", 22, din 24 decembrie 1944.

6 Arh. Comit. jud. P.C.R. Bacău, fond 4, dosar nr. 1/1945, f. 12 ; dosar nr. 7/1945, f. 3. Aceeași comisie a hotărît ca primar al orașului Bacău să fie un național-țărănist, iar cei doi ajutori de primari să fie un reprezentant al F.N.D. și un liberal. La Galați, în al doilea post de ajutor de primar a fost numit un membru al P.N.Ț. (Arh. St. Galați, fond Pref. jud. Covurlui, dosar nr. 711/1945, f. 113—115).

7 „Moldova liberă", 80 din 28 decembrie 1944.

8 Arh. St. București, fond Min. Prop. Naționale, Presa internă, dosar nr. 3/1944, f. 115—116.

şi partidelor F.N.D.[9]. În ansamblul ei, activitatea comisiei interministeriale a reprezentat un succes al forţelor de stînga. În urma raportului prezentat de Comisia interministerială, bazat pe constatările făcute în timpul vizitei efectuate în capitalele celor 16 judeţe, Consiliul de Miniştri a convocat o *conferinţă administrativă* pentru ziua de 15 ianuarie 1945, la Bucureşti, la care au participat prefecţii, primarii municipiilor şi medicii primari din judeţele Moldovei[10]. Printre cele 22 de puncte înscrise pe ordinea de zi se aflau probleme administrative, sanitare, agrare, privind transportul şi aprovizionarea etc., care îşi aşteptau o urgentă şi primordială rezolvare.

Judeţele din nord-vestul ţării treceau printr-o delicată perioadă de tranziţie. Consiliile locale ale F.N.D. numeau prefecţii cu aprobarea comandamentului sovietic. În 7 judeţe au fost numiţi prefecţi români şi în 4 judeţe au fost instalaţi prefecţi unguri[11]. Autorităţile instituite de comandamentul sovietic au fost sprijinite de F.N.D. şi, de cele mai multe ori, chiar de cercurile burgheze româneşti pentru a rezolva problemele locale deosebit de grele[12]. În judeţele Trei Scaune, Ciuc şi Odorhei administraţia a fost încadrată cu unguri, mulţi dintre ei membri ai organizaţiilor politice de stînga[13]. În judeţul Bihor, administraţia avea în frunte „vechi elemente ale administraţiei ungureşti“[14]. Românii îşi dădeau concursul lor în rezolvarea problemelor obşteşti în măsura în care li se cerea şi li se admitea. La fel se prezentau lucrurile şi în Satu Mare, pînă în luna ianuarie 1945, cînd situaţia administrativă locală s-a modificat prin desemnarea unui prefect român, membru al P.N.L. Consiliul F.N.D. — Cluj colabora cu fruntaşii organizaţiilor partidelor „istorice“, aliate aici sub denumirea Uniunea democratică română, şi care făceau tot ce le stătea în putinţă pentru a rezolva multiplele probleme locale la ordinea zilei în judeţele Mureş, Sălaj şi Someş. În judeţul Năsăud a fost delegat ca prefect cel care fusese numit de guvernul român ca subprefect. În judeţul Maramureş administraţia era organizată şi condusă de un Consiliu naţional român, compus în majoritate de membri ai P.N.Ţ. şi P.N.L. Forţele înaintate ale societăţii româneşti au acţionat energic pentru potolirea spiritelor naţionaliste, şovine. Indiferent cine se afla la conducerea administraţiei locale, cvasitotalitatea populaţiei din nord-vestul ţării fremăta de nerăbdarea revenirii la România, era animată de sentimente naţionale şi democratice şi nu avea o mai

---

[9] La Bacău — Dionisie Ionescu, Covurlui — Hangiac Henrie, Dorohoi — Al. Faliboga, Fălciu — D. Florescu, Iaşi — V. Alexuc, Neamţ — A. Ştefănescu, Suceava — Al. Manolovici, Vaslui — N. Sîrbu ; în trei judeţe, reprezentanţi ai P.N.Ţ. : Baia — I. Spiridon, Putna — B. Hacic, Tecuci — P. Croitoru ; în două judeţe, prefecţi reprezentînd P.N.L. : Botoşani — C. Arapu, Tutova — C. Gîlcă şi în două judeţe, prefecţi neîncadraţi politic : Cîmpulung — Aurel Huţu, Rădăuţi — Gh. Palamariu (Arh. Comit. jud. P.C.R. Bacău, fond. 4, dosar nr. 1/1945, f. 12 ; „Clopotul“ din 24 decembrie 1944, „Scînteia“, din 29 decembrie 1944, „România liberă“ din 29 decembrie 1944).

[10] „Înainte“, Bacău, din 26 ianuarie 1945.

[11] A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 278.

[12] „România nouă“, 23 din 1 februarie 1945.

[13] *23 August 1944. Documente*, vol. III, p. 339.

[14] „România nouă“, 23 din 1/februarie 1945.

arzătoare dorință decît aceea de a se reîncadra cît mai repede și cît mai deplin în trupul țării, în viața publică a României și în destinul comun al poporului român. La 24 ianuarie 1945, primul ministru român a cerut Națiunilor Unite restabilirea autorității românești în Transilvania și recunoașterea statutului de cobeligerant.

În schimb, N. Rădescu a promis să asigure încă 10 divizii în războiul antihitlerist [15]. Înfăptuitorii actului istoric din august 1944 au sperat ca Națiunile Unite să-i asigure României suveranitatea și independența națională, să o recunoască drept aliat. Referindu-se la statutul internațional al României, Lucrețiu Pătrășcanu afirma cu convingere că „Din punct de vedere moral, material etc. se vor aplica condiții de perfectă egalitate, libertate și cobeligeranță“ [16]. Așa gîndeau și acționau românii. În realitate, situația a fost alta, care a izvorît din acordurile secrete încheiate între marii parteneri ai Națiunilor Unite în august 1944, reînnoite în octombrie 1944 [17], apoi în februarie 1945, la Yalta [18], prin care țările din sud-estul Europei fuseseră împărțite în sfere de influență [19]. Nici L. Pătrășcanu, nici guvernul, nici regele și nici ceilalți oameni politici români nu cunoșteau conținutul acordurilor interaliate de împărțire a sferelor de influență asupra țărilor din sud-estul Europei, care au fost menținute și după încheierea celei mai mari conflagrații a secolului nostru. Prin prerogativele sale largi, Comisia Aliată de Control nu numai că a stînjenit, ci chiar a anulat de multe ori autoritatea guvernelor de la București, însemnînd de fapt instituirea regimului de ocupație [20].

O anumită destindere politică înregistrată în lunile decembrie 1944—ianuarie 1945 se explică prin colaborarea forțelor componente ale guvernului în rezolvarea unor probleme aflate în dispută, prin declarația publică a lui N. Rădescu de a înfăptui pe cale legală unele transformări democratice, prin concentrarea atenției forțelor de stînga spre alte sectoare de activitate. La nivelul administrației locale nu s-au produs schimbări spectaculoase.

---

15 Valeriu Fl. Dobrinescu, *România și organizația postbelică a lumii 1945—1947*, Editura Academiei R.S.R., București, 1988, p. 92. La 11 și 14 februarie 1945, primul ministru al României aprecia că „statutul de cobeligerant, atunci cînd ne va fi dat, nu va fi un dar făcut pe temeiul unei simpatii personale“. Cobeligeranța va fi acordată „fiindcă aparatul nostru militar, recunoscut de o deosebită importanță, și vitejia armatei noastre vor fi făcut să o merităm“ (*Ibidem*, p. 95).

16 *23 August 1944. Documente 1944*, vol. II, p. 414.

17 Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 333—335 ; V. Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 106—107 ; Nicolae Baciu, *Yalta și crucificarea României*, Editura Europa, Roma, 1983, p. 169 ; C. Bogdan, Eugen Preda, *Sferele de influență*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 183—185 ; Jacques de Launay, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial*, 1942—1945, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 293—295.

18 „Atunci cînd istoricii vorbesc de împărțirea de la Ialta, ei fac totdeauna aluzie la bucata de hîrtie a lui Churchill. În realitate, este vorba despre o stare de spirit, nu de un acord propriu-zis“ (Jacques de Launay, *op. cit.*, p. 296).

19 *Ibidem*, p. 288, 303.

20 Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 333—335 ; *23 August 1944. Documente*, vol. II, p. 736, 737 ; Valeriu Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 59—85 ; Arh. St. București, Fond Min. Prop Naționale, VI, Buletine, dosar nr. 269/1941—1944, f. 8 ; „Graiul nou“, 30 din 14 martie 1945, p. 1.

La 6 februarie 1945, Consiliul de Miniştri a aprobat, în unanimitate, *Statutul naţionalităţilor*, în care se consfinţea că „toţi cetăţenii români sînt egali în faţa legii şi se bucură de aceleaşi drepturi civile şi politice, fără deosebire de rasă, naţionalitate, limbă sau religie“ [21]. În art. 2 se interzice cercetarea „originii etnice a cetăţenilor români în vederea stabilirii situaţiunii lor juridice“ [22]. De asemenea, s-a prevăzut că „orice îngrădire, directă sau indirectă, a drepturilor cetăţenilor, sau invers, stabilirea de privilegii, directe sau indirecte, pentru cetăţeni pe temeiul rasei sau naţionalităţii lor, precum şi orice propăvăduire a exclusivismului sau a urei şi dispreţului de rasă, religie sau naţionalitate, se pedepsesc de lege“ [23]. Prevederea potrivit căreia fiecare cetăţean român era singur îndreptăţit să-şi stabilească limba maternă sau naţionalitatea sa avea un conţinut profund democratic şi era introdusă pentru prima dată în legislaţia română. Legea a acordat libertatea cultelor recunoscute de stat [24]. Prin acest decret-lege, întocmit de Gh. Vlădescu-Răcoasa (F.N.D.), ministrul naţionalităţilor, şi adoptat în unanimitate de membrii guvernului, s-a creat în România un nou statut pentru naţionalităţile conlocuitoare, una din prefacerile democratice de cea mai mare importanţă [25], o operă de temei şi de mari consecinţe politice [26]. Convieţuirea paşnică cu toate naţionalităţile conlocuitoare cerea însă două condiţiuni : 1. respectarea tuturor drepturilor naţionalităţilor pe picior de absolută egalitate cu poporul român ; 2. datoria naţionalităţilor conlocuitoare de a se încadra sufleteşte şi cetăţeneşte în viaţa românească, de a respecta interesele acestui stat românesc atît de încercat şi totuşi atît de generos. „Spontaneitatea şi spiritul larg de echitate cu care România asigură naţionalităţilor conlocuitoare o liberă şi paşnică dezvoltare îi dau dreptul să se aştepte la sinceritate şi lealitate din partea acestor naţionalităţi conlocuitoare. Este o îndatorire ce rezultă din însăşi drepturile ce i se recunosc“ [27]. Statutul naţionalităţilor a stimulat procesul de sporire a coeziunii democratice a poporului, a intensificat relaţiile de prietenie dintre oamenii muncii români şi cei aparţinînd naţionalităţilor conlocuitoare. Principiile democratice privind drepturile naţionalităţilor, înscrise în Constituţia României din 1923, în Platforma şi Programul F.N.D., în programele celorlalte partide, au devenit politică de stat.

Pe de altă parte, scopul epurărilor era în mare măsură acela de a îndepărta din funcţii persoanele care au fost răspunzătoare de fărădelegile fostului regim antonescian. Munca de elaborare a listelor cu persoanele ce urmau să fie demise din diferite ministere se desfăşura însă haotic şi ineficient. La 13 decembrie 1944, N. Rădescu a cerut cu insistenţă titularilor ministerelor să accelereze luarea măsurilor de eliminare a persoanelor epurabile. Au început să fie epuraţi o serie de funcţionari de la

---

[21] *Legea nr. 86 privind Statutul naţionalităţilor minoritare*, în „Monitorul Oficial“ din 7 februarie 1945.

[22] *Statutul juridic al naţionalităţilor din România*, Bucureşti, 1945.

[23] A. Kareţki, M. Kovaci, *Zile însîngerate la Iaşi (28—30 iunie 1941)*, Editura Politică, Bucureşti, 1978, p. 123.

[24] „Universul“, 31 din 9 februarie 1945.

[25] „Unirea poporului“, Blaj, 8 din 25 februarie 1945.

[26] „Universul“, 33 din 11 februarie 1945.

[27] „Universul“ 32 din 10 februarie 1945.

ministerele de Externe, de Interne, de Justiție, Sănătății, de Economie Națională, de la Universitatea din București etc.[28] În decembrie 1944, s-a dat un ordin care să servească drept îndreptar comisiilor operative constituite pe lîngă fiecare poliție de județ pentru a aresta și tria pe cei care au făcut parte din fosta mișcare legionară. Compuse din delegați ai partidelor componente ale F.N.D., ai P.N.Ț., P.N.L., comisiile au întocmit tabele de legionari, membri și simpatizanți, au făcut percheziții, arestări timp de 10 zile, după care și-au încheiat lucrările[29]. Bazîndu-se pe comunicatul Consiliului de Miniștri din 25 decembrie 1944, prin care s-a dispus să se folosească funcționarii numiți de autoritățile locale din Moldova în locul titularilor evacuați, comisiile de verificare au triat cu atenție funcționarii reîntorși, fără însă ca abuzurile să poată fi evitate[30]. Și în județele din nord-vestul țării s-a trecut la eliminarea elementelor compromise și nedemne din serviciile publice. În ziare au fost publicate liste și în dreptul fiecărui funcționar epurat sau care a fost sancționat era trecută și vina ce i se imputa. Unii erau eliminați din cauza comportării și convingerilor fasciste, progermane, hitleriste. Alții erau înlăturați pentru acte huliganice îndreptate împotriva populației evreiești sau pentru colaborarea la întocmirea faimoaselor ghetouri și, de aici, la deportarea neomenească a circa 160 000 de evrei în lagărele de exterminare nazistă. „Horthysmul nu era menționat nicăieri"[31] ca pricină pentru epurare. Aceste elemente meritau, pe drept, să fie sancționate și, după gradul de vinovăție, să fie epurate și urmărite pe calea justiției. Unele ziare au consemnat că lipseau măsurile luate împotriva celor ce s-au făcut vinovați de dezlănțuirea prigoanei împotriva populației românești din nord-vestul țării în anii 1940—1944[32]. Cei care aveau îndrăzneala să stăruie asupra acestor triste împrejurări erau etichetați *șovini* și considerați *dușmani ai înfrățirii poporului român cu naționalitățile conlocuitoare*. Forțele democrate trebuiau să aplice epurarea tuturor vinovaților, indiferent de naționalitate. Documentele vremii relatează că, după înființarea Uniunii Populare Maghiare, și după semnarea, la 20 ianuarie 1945, a armistițiului Ungariei cu Națiunile Unite, „maghiarii se consideră aliați cu sovieticii. Sînt bucuroși că sînt acceptați în partidele politice de stînga si în consecință, sînt foarte optimiști în viitorul lor. Acest optimism — se preciza într-un raport al Circumscripției a IX-a Sibiu din 16 ianuarie 1945 — îi duce uneori la greșeala de a nu se supune autorităților românești, de a refuza anumite prestațiuni sau plata impozitelor"[33]. Administrația străină nu a rezolvat și nici nu putea soluționa complexele pro-

[28] *23 August 1944. Documente*, vol. IV, p. 56 ; „România nouă" din 30 decembrie 1944, 12 și 21 ianuarie 1945 ; „Timpul" din 20 ianuarie 1945.

[29] Arh. St. Botoșani, fond Pref., dosar nr. 18/1944, f. 5 ; Arh. St. Buc., fond Min. Justiției, Direcția Judiciară, dosar nr. 108/1944 ; Arh. St. Galați, fond Pref. jud. Covurlui, dosar nr. 99/1944, f. 3—8, 10, 11, 13, 16 ; Arh. St. Suceava, fond. Pref., dosar nr. 103/1944, f. 23 ; Arh. St. Vrancea, fond Pref. jud. Putna, dosar nr. 93/1944, f. 3 ; „Flacăra", Tutova, din 10—16 și 17—23 decembrie 1944.

[30] Arh. St. București, fond M.A.I., inv. 755, dosar nr. 13/1944, f. 6 ; „Moldova liberă" din 1 ianuarie 1945.

[31] „România nouă", 38 din 20 februarie 1945.

[32] Ibidem ; *23 August 1944. Documente*, vol. IV, p. 512.

[33] Arh. St. București, M.A.I., Direcția administrativă de stat, dosar nr. 19/1944, f. 128—129.

bleme cu care se confrunta nord-vestul țării în toamna anului 1944 și în iarna anului 1945. Aici își exercita atribuțiile o administrație desemnată în lipsa a cîtorva sute de mii de români băștinași care nu reușiseră să se înapoieze la vetrele lor, dar în prezența a sute de mii de coloniști unguri necetățeni români. Se înlesnea astfel unei minorități să aibă cuvînt hotărîtor în problemele nord-vestului țării, împotriva majorității covîrșitoare a românilor. Reîntoarcerea Universității [34] la Cluj era un comandament superior de ordin cultural și național ce trebuia îndeplinit fără nici o întîrziere. Aceasta era dorința întregului popor român și îndeosebi a întregii populații din nord-vestul țării [35].

Problema Universității din Cluj nu era una care să fie rezolvată prin „tratative" între grupuri de profesori și nici prin hotărîri ale organelor locale ale administrației de stat. Singurul chemat să rezolve această problemă era guvernul român și nu prefectul provizoriu de la Cluj. Or, la 19 ianuarie 1945, noul prefect al județului Cluj a dat o ordonanță-lege prin care lua o serie de măsuri privind organizarea la Cluj a unei universități *mixte* maghiaro-române [36]. Această măsură dovedea mai multă grijă pentru organizarea unei universități maghiare, decît pentru reîntoarcerea Universității românești la *Alma Mater*. Numirile făcute de prefect nu au ținut cont de criteriile cu mult mai pretențioase ale recrutării corpului didactic de la universitățile românești [37]. Senatul Universității din Cluj, refugiat la Sibiu, a luat cunoștință de ordonanța dată de prefectul județului Cluj prin care se decretase înființarea, în orașul Cluj, a două universități, una maghiară și alta românească. Afirmînd categoric că singura Universitate a Clujului este Universitatea Regele Ferdinand I, senatul a socotit în același timp îndreptățite aspirațiile la o cultură superioară în limba maternă, a populației maghiare din Transilvania și era convins că guvernul țării va lua în considerare dorința legitimă a acestei populații, de a avea o instituție universitară, al cărei sediu firesc n-ar putea fi decît într-o localitate din acea parte a țării unde naționalitatea maghiară este compact așezată. La baza acestei noi instituții universitare urmau însă să stea aceleași principii de umanitate și largă democrație, care constituia crezul Universității românești, epurată de toate elementele legionare și fasciste, iar corpul profesoral, recrutat din cetățeni români de limbă maghiară, trebuia să fie animat de același spirit de colaborare și

[34] Universitatea românească din Cluj a fost înființată în anul 1918 de statul român ca urmare firească a unirii Transilvaniei cu România și ca împlinirea îndreptățită a aspirațiilor la o cultură superioară, în limba sa proprie, a unei populații de peste trei miloane de români care formau majoritatea populației acestei părți a țării noastre. Această Universitate a fost silită să se refugieze la Sibiu, în urma Dictatului de la Viena. Ea însă și-a conservat în întregime ființa și n-a încetat nici un moment existența sa. S-a luptat cu foarte mari greutăți dar a continuat fără întrerupere bogata și valoroasa sa activitate didactică și științifică.

[35] „România nouă", Cluj—Sibiu, nr. 25 din 4 februarie 1945.

[36] Ibidem, 23 din 1 februarie 1945, p. 2.

[37] Ziarele semnalau că unele numiri de cadre didactice noi în învățămîntul superior nu îndeplineau condițiile legale consacrate de tradiția academică de a face parte dintr-un corp profesoral universitar. În ceea ce-l privea pe președintele Senatului universitar, el a ocupat înainte de Dictatul de la Viena gradul de preparator, făcînd astfel o carieră neobișnuită în patru ani, care, însă, nu se bucura și de consacrarea necesară legală (Ibidem).

înțelegere, de același devotament și loialitate față de statul român, de care era animat și corpul profesoral al Universității românești din capitala Ardealului [38].

Funcționarii maghiari din timpul guvernului horthyst, și care — conform armistițiului încheiat între U.R.S.S. și Ungaria — trebuiau să părăsească teritoriul românesc, continuau să rămînă în Transilvania de nord [39]. La îndemnurile unor cercuri politice din afara României, aceste elemente revendicau o largă autonomie în detrimentul românilor de aici [40], desfășurau o activitate ostilă statului și națiunii române. Într-un raport din 1 martie 1945, Marele Stat Major aducea la cunoștința Președenției Consiliului de Miniștri abuzurile, suferințele și umilințele la care erau supuși românii din nordul Transilvaniei [41]. În această parte a țării, „sub masca comunismului, activitatea iredentistă maghiară se manifesta din plin, căutînd să sfideze și să umilească tot ce era românesc". Astfel : tricolorul românesc era interzis și boicotat peste tot ; elevii de liceu care purtau cocardă națională la butonieră au fost arestați ; manifestările naționale erau interzise sub orice formă ; românii erau obligați să folosească numai limba maghiară în relațiile cu autoritățile. Subprefectul județului Mureș a dispus ca întreaga corespondență adresată prefecturii să se scrie numai în limba maghiară, considerată ca oficială [42]. Zilnic se semnalau numeroase cazuri în care românii, și în special intelectualii, erau umiliți, arestați în mod abuziv, cu rea-credință, insinuîndu-se că ar fi fost fasciști [43]. Ofițeri, subofițeri și soldați ai armatei române, veniți în nord-vestul țării pentru a-și vedea familiile rămase aici, erau arestați, excortați pe străzi de organe civile ale poliției maghiare și puși în mod umilitor la corvezi în văzul populației și al comandamentelor militare sovietice. În raportul Marelui Stat Major se preciza că persecuțiile îndreptate contra românilor urmăreau atît atingerea libertăților individuale cît și discreditarea elementului românesc față de Aliați. În toate manifestările autorităților ungare se observa o simpatie lingușitoare față de comandamentul sovietic, căutînd „pe orice cale să-l convingă pe acesta de sentimentele lor comuniste, spre a obține diferite avantaje și atingerea scopurilor iredentiste" [44]. De asemenea, cu ocazia activităților sindicatelor profesionale maghiare se desfășura o intensă propagandă revizionistă. Poliția populară maghiară încerca prin tot felul de amenințări să silească populația

---

[38] „România nouă", nr. 23 din 4 februarie 1945.

[39] Ibidem, 41 din 23 februarie 1945, p. 2.

[40] *23 August 1944. Documente. 1944—1945*, vol. IV, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 218.

[41] *Ibidem*

[42] *Ibidem ;* Arh. St. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul militar Sănătescu-Rădescu, dosar nr. 381/1944—1945, f. 273—274. Profesorii sosiți la Tg. Mureș declarau că la liceul românesc din localitate s-a propus să se predea și limba maghiară, în schimb la liceul maghiar nu s-a propus predarea limbii române („Unirea poporului", Blaj, 8 din 25 februarie 1945, p. 3).

[43] *23 August 1944. Documente*, vol. IV, p. 219. Polițiștii unguri au arestat, într-unul din orașe, mai mulți intelectuali români, pe care i-au eliberat după ce au dat declarații că vor face ceea ce le poruncesc aceștia („Unirea poporului", Blaj, nr. 8 din 25 februarie 1945, p. 3).

[44] Arh. St. București, fond Președ. Consiliului de Miniștri, Cabinetul militar Sănătescu-Rădescu, dosar nr. 38, 1944—1945, f. 274.

românească să părăsească Ardealul de nord [45]. Datorită acestor realități, cea mai mare parte a populației românești își exprima mari rezerve și chiar opoziție față de autoritățile provizorii instalate aici.

Dacă obiectivele naționale imediate, atinse în linii generale pentru acest timp, apropiau partidele și grupările politice de guvernămînt, în schimb, problemele viitorului despărțeau categoric cele două tabere aflate în luptă. Partidele „istorice" se pronunțau pentru amînarea proiectelor de reforme sociale la sfîrșitul războiului, pentru ca țara să aibă liniște în spatele frontului, să poată susține material și moral armata și să îndeplinească loial obligațiile prevăzute prin convenția de armistițiu [46]. În condițiile omniprezenței trupelor străine în țară și în timp ce armatele române luptau în Ungaria și Cehoslovacia, forțele de stînga au declanșat, la începutul lunii februarie 1945, ofensiva hotărîtoare pentru înfăptuirea reformei agrare și pentru impunerea unui guvern al F.N.D. Confruntările politice au atins proporții fără precedent. La 4 februarie 1945 a fost ocupată prefectura județului Muscel [47], la 11 februarie a fost schimbat prefectul județului Teleorman, la 13 februarie 1945 a fost înlăturat prefectul liberal al județului Botoșani [48]. Conferința de la Cluj a reprezentanților F.N.D. din județele Cluj, Satu Mare, Someș, Bistrița Năsăud, Mureș, Ciuc, Odorhei, Trei Scaune, Bihor a dezbătut programul de guvernare al F.N.D. și a combătut atitudinea acelor „cîțiva maghiari care preconizaseră o autonomie sau alipire la Uniunea Sovietică" [49]. La 15 februarie 1945, conferința prefecților din Moldova a adoptat o moțiune prin care cerea demiterea guvernului condus de Rădescu și legiferarea reformei agrare [50]. Alarmat de acțiunea de înlocuire a prefecților pe această cale, N. Rădescu, în ședința Consiliului de Miniștri, din 16 februarie 1945, relata : „Mă lupt de două luni și jumătate pentru o chestiune pe care o socotesc capitală : intrarea în legalitate, păstrarea ordinii în țară. Spre marea mea părere de rău, nu numai că nu văd nici o ameliorare, dar, dimpotrivă, văd în fiecare clipă împingîndu-se tot mai mult la anarhie. De cîteva zile — în special — mișcarea în capitalele de județ, împotriva prefecților, s-a accentuat. În privința primarilor același lucru. Iar, în ce privește agitația la țară pe tema reformei agrare, lucrurile au devenit de o gravitate excepțională" [51]. După ce a menționat că într-o serie de județe s-a trecut la parcelarea moșiilor, Rădescu a subliniat că se va opune acestui proces cu toate puterile și „dacă este nevoie de război civil, îl voi face, domnilor, oricare va fi rezultatul" [52]. Forțele de stînga erau dezlănțuite pentru instalarea unui nou guvern. La 17 februa-

---

45 Ibidem.
46 N. Baciu, *op. cit.*, p. 185.
47 *6 Martie 1945*, Editura Politică, București, 1982, p. 234
48 Arh. St. Botoșani, fond Pref., dosar nr. 34/1945, f. 25 ; D. Turcuș, *op. cit.*, p. 142—180.
49 „Scînteia", 149 din 24 februarie 1945.
50 „Moldova liberă", 123 din 19 februarie 1945.
51 Gh. Țuțui, *Lupta maselor populare din România pentru democratizarea organelor locale ale administrației de stat (1944—1947)*, în „Revista de istorie", nr. 8/1979, p. 1510
52 *Ibidem*

rie 1945 a fost impus un nou prefect al județului Dolj [53], iar la 18 februarie 1945 a fost înlăturat prefectul țărănist al județului Baia, instalat de comisia interministerială în decembrie 1944 [54]. Un caracter deosebit de ascuțit a avut asaltul prefecturilor Dolj, Gorj (24 februarie), Sibiu (1 martie), Mehedinți, Romanați și Vîlcea (3 martie), Făgăraș (6 martie) [55].

La 5 martie 1945, românii din Maramureș au votat, într-o mare adunare, o moțiune prin care își exprimau hotărîrea de a avea o conducere care să-i reprezinte și să le apere interesele, precum și voința de a face parte din statul român de care au fost separați prin Dictatul de la Viena și cereau repatrierea tuturor funcționarilor aduși în ultimii patru ani de administrația maghiară. Cei 100 000 de locuitori ai județului Maramureș declarau că nu recunosc nici un fel de acțiune care ar tinde la ruperea județului de dincoace de Tisa de la trunchiul țării românești căruia îi aparține de drept și de fapt, atît prin anularea Dictatului de la Viena cît și prin majoritatea locuitorilor români. „Vrem, se arăta în moțiune, ca împreună cu frații noștri din statul român să muncim la formarea unei țări bazate pe principiile de legalitate, ordine, democrație, libertate și bunăstare socială, în colaborare sinceră și prietenească cu toate naționalitățile pe care soarta le-a așezat printre noi" [56]. Ultimele poziții la nivelul administrației locale de stat au fost pierdute de către țărăniști și liberali. Noile autorități locale nu se mai subordonau guvernului Rădescu. Coordonarea forțelor de stînga se realiza prin programul F.N.D. și prin directivele date de subsecretariatul de stat al Ministerului de Interne, care era reprezentantul P.C.R.

În condițiile statutului de țară „ocupată", a intervențiilor Comisiei Aliate de Control pe lîngă rege, a demersului lui Vîșinski, care a cerut „calm, rece, direct și brutal" imediata schimbare a guvernului socotit neloial U.R.S.S. [57], și sub presiunea torentului uriaș al coloanelor de demonstranți, primul ministru N. Rădescu a fost silit să demisioneze. Așa s-a ajuns la instalarea guvernului Petru Groza, în componența dorită de Vîșinski [58]. Churchill și Roosevelt nu au schițat nici un gest de protest, facilitîndu-se astfel schimbarea regimului politic în România, prin instaurarea forțelor de stînga, la 6 Martie 1945.

---

[53] „Înainte" (Craiova), nr. 110 din 21 februarie 1945 ; D. Turcuș, *op. cit.*, p. 158
[54] „Moldova liberă", din 21 februarie 1945
[55] *6 Martie 1945*, p. 253—257 ; Gh. Țuțui, *op. cit.*, p. 1509—1512.
[56] *23 August 1944. Documente*, vol. IV, p. 230—231
[57] N. Baciu, *op. cit.*, p. 186—187.
[58] Cînd ministrul de externe al României a vorbit despre *Declarația Europei Eliberate* lansată la Ialta, Vîșinski a răspuns : „Yalta ? Yalta sînt eu" (N. Baciu, *op. cit.*, p. 186).

OCUPAREA ZONEI RHENANE DE CĂTRE GERMANIA HITLERISTĂ (I) (7 MARTIE 1936)

PRELIMINARII DIPLOMATICE

DE

EMILIAN BOLD

La începutul anului 1936, spectrul declanşării unui nou război apare mai evident decît în anul precedent. Germania obţinuse remarcabile succese pe plan internaţional, îşi reorganizase armata dîndu-i o structură organizatorică nouă şi o înzestrare tehnică modernă. În acelaşi timp, Italia, celălalt stat fascist, declanşase războiul în Etiopia. Sancţiunile economice propuse de Societatea Naţiunilor a fi aplicate Italiei nu se realizau. Între Anglia şi Franţa continuau să subziste fricţiuni supărătoare şi neînţelegeri datorită atitudinii diferite faţă de Italia şi faţă de Germania, spre îngrijorarea crescîndă a ţărilor mici şi mijlocii din centrul şi sud-estul Europei care-şi puseseră mari nădejdi în sprijinul celor două mari puteri.

Formulele de pace preconizate la Geneva, deşi importante, aveau o rezonanţă din ce în ce mai redusă în rîndurile opiniei publice internaţionale şi mai ales în rîndurile unor guverne cu tendinţe revizioniste, revanşarde. Propunerile Societăţii Naţiunilor relative la ilegalizarea războiului, cum prevăzuse Pactul Briand-Kellogg, la normalizarea relaţiilor dintre state, la crearea unui climat de pace influenţau în mică măsură, deşi umanitatea era convinsă că puterea dreptului trebuia să prevaleze asupra dreptului puterii. Evoluţia evenimentelor însă nu coincidea cu speranţele omenirii într-un climat de pace. Pericolul războiului persista nu numai prin agresiunea italiană în Africa, ci şi prin tendinţele imperialiste naziste.

În realizarea unor asemenea obiective, guvernul german a trebuit să ţină seama de raporturile politice şi militare dintre Franţa şi Anglia [1]. O apropiere prea evidentă între cele două ţări îi producea teamă, iar războiul italo-abisinian îi oferise prilejul să desfacă o eventuală înţelegere cu caracter militar. Guvernul englez se pronunţase pentru aplicarea unor sancţiuni economice Italiei, pe cînd Franţa, prin Pierre Laval, căuta o apropiere de Roma. Cu toate acestea, înarmarea masivă a Germaniei, propaganda asiduă antiversailleză determină Parisul şi Londra să pri-

---

[1] *Documents Diplomatiques Francaises* (în continuare D.D.F.) (1932—1939) 2-e serie, Tome I, (1-er janvier—31 mars 1936), Imprimerie Nationale, Paris, 1963, p. 17.

vească cu mai multă circumspecţie evenimentele din cel de al treilea Reich şi să judece mai obiectiv intenţiile externe ale lui Hitler. Deşi deosebirile de opinii dintre cele două puteri occidentale nu se risipeau, în capitala Angliei se iniţiază discuţii pentru un aranjament de natură militară cu Franţa. Aranjamentul putea, în complexitatea relaţiilor internaţionale, constitui o stavilă expansiunii Germaniei. Suspicioasă, diplomaţia nazistă a tras concluzia că un eventual pact de natură militară între o putere garantă — Anglia — şi o putere garantată — Franţa — era incompatibil cu Pactul rhenan încheiat la Locarno, în octombrie 1925 [2].

Pierre Laval, preşedintele Consiliului de miniştri francez din ianuarie 1935, căuta să reducă importanţa unei eventuale asistenţe mutuale anglo-franceze de care se îngrijorau germanii. El ruga pe ambasadorul său la Berlin — André François Poncet — să explice oficialităţilor naziste că guvernul francez nu ceruse celui englez asistenţă decît în cazul conflictului italo-abisinian [3]. Guvernul Reichului n-a luat în seamă motivaţia franceză. Ca dovadă, presa germană, care reflecta opinia oficială a ministerului de externe, a început o serioasă campanie contra Pactului de la Locarno. Ideea principală din comentariile presei era că întîlnirile franco-engleze de la sfîrşitul anului 1935 şi începutul anului 1936 ar fi o dovadă peremptorie a încălcării de către Franţa a prevederilor de la Locarno [4], indiferent că ele vizau conflictul italo-abisinian sau realizarea securităţii colective faţă de o problemă aflată în dispută — problema rhenană.

Interpretarea contactelor anglo-franceze şi declaraţiile premierilor englez şi francez — Stanley Baldwin şi Pierre Laval — că un eventual conflict n-ar lăsa indiferente cele două ţări, consemnate în presa oficioasă şi oficială germană, au fost pe larg prezentate de François-Poncet într-un raport către guvernul său de la Paris. Pornind de la ipoteza că de la Germania ar veni agresiunea, presa, citată de ministru, consemna că aceasta ar fi nu numai o supoziţie injurioasă la adresa Reichului, dar ar deforma chiar baza Pactului de la Locarno. Pentru că acordurile semnate între Franţa şi Anglia, respectiv între statele lor majore, lăsau să subziste tratatul de la Locarno, aceste acorduri ar fi trebuit să fie deschise tuturor puterilor contractante şi, în particular, Germaniei, şi supuse aprobării lor prealabile. Presa era de părere că Înaltul Comandament german ar fi trebuit să ia parte la negocieri cu drepturi egale, cu statele majore francez şi englez. Refuzul de a asocia Germania la un astfel de aranjament probează, conform presei germane, că ele sînt dirijate contra Reichului şi că sînt ireconciliabile cu spiritul şi litera Locarnoului. În continuare, presa nazistă se referea la conflictul italo-englez în problema etiopiană care, aşa cum se menţiona, răpea întreaga valoare practică a tratatului de la Locarno. Conflictul italo-englez făcea de neconceput, în ipoteza că Germania ar fi victima unei agresiuni, o acţiune concertată între două puteri garante, în profitul Reichului. Locarno devenea caduc dacă conflictul amintit degenera într-un eventual război italo-englez.

---

2 *Ibidem*, Tome II (1-er avril—18 juillet 1936), Paris, Imprimerie Nationale, 1966, p. 88

3 *Ibidem*, Tome I, p. 25

4 *Ibidem*, p. 148

Sub pana unor corespondenți diplomatici ai presei germane, deci a celor ce puteau fi considerați interpreți ai țelurilor politicii externe, străbătea un alt argument, consemnat în raportul lui François-Poncet. Argumentul se formula astfel : în măsura în care articolul 16 din Pactul Societății Națiunilor relativ la sancțiuni risca să ridice pe unii contra altora — este vorba de puterile locarniene — acest articol nu mai putea să se concilieze cu Tratatul de la Locarno. Deci, Tratatul de la Locarno nu mai putea fi menținut, decît cu prețul unor modificări ale unuia din articolele sale esențiale, acela față de care Germania manifestă cea mai mare aversiune, adică refacerea teritorială a Reichului. În fine, ziarele germane erau unanime în a consemna că în ce privește prescripțiile de la Locarno, Germania ar avea dreptul să se arate exigentă, pentru că ea ar fi adus operei de pace din anul 1925 o contribuție unilaterală și, în mod particular, dificilă, adică recunoașterea voluntară a demilitarizării zonei rhenane [5].

Ce urmărea Reichul prin această manieră de interpretare a Tratatului de la Locarno ne dezvăluie același André Fronçois-Poncet. În primul rînd, voia să șicaneze discuțiile anglo-franceze aflate în curs, să intimideze cele două guverne, să atragă atenția conducătorilor englezi, grijulii de obicei în a menaja susceptibilitățile germane, să evite sprijinirea intereselor franceze și a politicii ei antigermane. În al doilea rînd, să prezinte Franța ca un obstacol serios în calea politicii „pacifice“ germane. În al treilea rînd, să pregătească terenul viitoarelor ofensive diplomatice germane care ar demonstra că ruptura angajamentelor existente s-ar datora Franței și Angliei. De aici, conform acelorași scopuri, realizarea altor acorduri, cu alt conținut, la care Germania să ia parte. În sfîrșit, diplomația germană căuta să pregătească terenul nu numai pentru intervenții diplomatice, ci și pentru decizii mai îndrăznețe, cum ar fi *instalarea*, pur și simplu, *de garnizoane sau construirea de fortificații în zona rhenană demilitarizată*. Cu alte cuvinte, Germania urmărea să dovedească că Tratatul de la Locarno era deja rupt de către Franța și Anglia, și-și asuma „dreptul obiectiv“ de a recîștiga libertatea de acțiune, adică anularea ultimei verigi din Tratatul de la Versailles — *ocuparea zonei demilitarizate rhenane* [6].

În fața ofensivei germane, atît Londra, cît și Parisul au căutat să liniștească oficialitățile naziste. La 10 ianuarie 1936, François-Poncet a avut, în acest sens, o discuție cu secretarul de stat german, von Bülow, la recepția oferită de Hitler de anul nou. Ambasadorul francez i-a relatat că Franța intenționa să semneze o convenție cu Anglia care ar avea drept scop doar eventualele repercusiuni ale conflictului italo-abisinian. Von Bülow însă a susținut că atît acordul bilateral anglo-francez, cît și cel franco-sovietic, semnat la 2 mai 1935, ar fi contrare spiritului de la Locarno. El, și împreună cu el, presa nazistă făceau o severă critică acestor două acorduri [7].

---

[5] *Ibidem*, p. 31—33

[6] *Ibidem*, p. 34

[7] *Ibidem*, p. 41. Aceleași considerații le găsim și într-un raport al generalului Renondeau, atașat militar francez la Berlin, către guvernul său. *Ibid.*, p. 92).

În timp ce diplomaţia nazistă îşi încerca metodele de intimidare sau de pătrundere a influenţei germane în diverse zone ale Europei, din zona demilitarizată a Rhenaniei soseau veşti îngrijorătoare. Guvernul francez era încunoştiinţat că acolo se afla un corp de poliţie — *Landespolizei* — înfiinţat încă din 1933, a cărui organizare, echipament, instrucţie erau în contradicţie cu articolul 43 al Tratatului de la Versailles, articol ce interzicea existenţa forţei armate în Rhenania. Din septembrie 1935, Landespolizei fusese încadrată în Wehrmacht, ofiţerii păstrîndu-şi gradul, iar formaţiile organizate în regimente. Armamentul acestei poliţii era cel al infanteriei, cu unităţi de mitraliori. Regulamentul Reichului, din 15 iulie 1935, preciza că timpul servit în poliţie conta pentru serviciul de armată. Germania încălca astfel tratatele semnate anterior. În consecinţă, se profila un serios pericol pentru securitatea Franţei [8], întrucît, aşa cum consemna o ştire din Berlin, Hitler pregătea o lovitură în zona demilitarizată a Rhenaniei [9].

Conform părerii unor diplomaţi, acreditaţi la Berlin, servituţile impuse Germaniei în 1919 nu puteau să subziste decît dacă această ţară era constrînsă să le accepte. Pe de altă parte, deşi stadiul de pregătire militară era avansat în Germania, totuşi Hitler era conştient că, în cazul unui conflict armat, regimul său se putea prăbuşi sau compromite. De aici au intervenit unele ezitări, nesiguranţă şi amînarea unor decizii, fără însă să se părăsească gîndul ocupării zonei demilitarizate a Rhenaniei.

În acest timp, la Paris avea loc o şedinţă cu caracter militar, la care participau ministrul de război, miniştrii aerului şi ai marinei, şefi de stat major, membrii ai Consiliului Superior de Război. Discuţiile şi concluziile referitoare la capacitatea de apărare a armatei franceze în cazul unei invazii germane nu au fost deloc încurajatoare. Se consemna că armata franceză, în raport cu cea germană, era într-o postură de inferioritate. Discuţiile s-au referit şi la eventualul ajutor din partea Angliei şi Belgiei. Şi în acest domeniu, informaţiile nu erau optimiste. În acel timp, Anglia avea forţe militare inferioare anului 1914, iar efortul Belgiei în construcţia unor fortificaţii la frontiera sa cu Germania era departe de a fi eficient. De aceea, generalii solicitau guvernului noi credite pentru apărare [10]. Guvernul Pierre Laval însă cade la 22 ianuarie 1936 şi se formează un nou guvern de tranziţie condus de Albert Sarraut. La Ministerul de Externe este numit Etienne Flandin care încearcă să schimbe cursul politicii externe anterioare. Acum la Paris se vorbea mai puţin de Italia; erau redescoperite Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică, ca organizaţii regionale în sprijinul Franţei; despre U.R.S.S. se vorbea cu mai multă condescendenţă [11]; Pactul franco-sovietic din 2 mai 1935 căpăta acum o valoare mult mai mare decît i se atribuise iniţial. În Germania, Hitler căuta acum pretexte care să-i permită ocuparea zonei demilitarizate. În afara apropierii franco-engleze, el a început să pedaleze pe ideea

---

[8] *Ibidem*, p. 137—138 şi 149—150

[9] *Ibidem*, p. 105

[10] *Ibidem*, p. 122—123

[11] Maurice Baumont, *Les origines de la deuxième guerre mondiale*, Payot, Paris, 1969, p. 205

că Pactul franco-sovietic ar avea menirea să încercuiască Germania. Care este adevărul ?

Faptul că Germania obținuse succese în cursul anului 1935 în ocuparea Saar-ului, în proclamarea serviciului militar obligatoriu, în semnarea acordului militar anglo-german, la care se mai poate adăuga eșecul discuțiilor privitoare la dezarmare de la Geneva și politica echivocă a Angliei, toate acestea au determinat din partea Franței noi căutări diplomatice pentru revitalizarea principiului securității colective. Drept urmare, guvernul francez a inițiat o serie de demersuri pentru încheierea unui pact de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică. Unele antecedente diplomatice ale relațiilor dintre cele două țări erau promițătoare. La 28 februarie 1932 se încheie un pact de neagresiune, urmat de întîlniri quasi-oficiale și oficiale pe linia cunoașterii reciproce mai bune. Venirea la putere a lui Hitler, politica sa de înarmare și de revizuiri teritoriale, caracterul deschis, declarat antifrancez, antisovietic și anticomunist al regimului nazist ș.a. sînt doar cîteva elemente care, într-o măsură, au stimulat o apropiere sovieto-franceză. La 11 ianuarie 1934, cele două state încheie un acord comercial. Apoi Louis Barthou, ministru de externe, propune lui Litvinov la Geneva încheierea unui *Pact oriental*, avînd la bază securitatea colectivă, și fiind sprijinit de Nicolae Titulescu, de Mica Înțelegere și de Înțelegerea Balcanică [12]. Cei trei diplomați — Barthou, Titulescu și Litvinov — își propuneau să determine statele europene să încheie un pact de asistență mutuală împotriva oricărui agresor [13]. Pentru a determina Germania să accepte principiul securității colective, ea trebuia să figureze în pact alături de Franța, U.R.S.S., Finlanda, Țările Baltice, Polonia și Cehoslovacia. Se mai propunea, totodată, un pact de asistență mutuală franco-sovietic, prin care Franța se angaja, în limitele acordurilor de la Locarno și ale Pactului Societății Națiunilor, să acorde asistență Uniunii Sovietice în vederea garantării granițelor sale apusene, iar aceasta să acorde asistență Franței, „în limitele angajamentelor contractate de Franța, de Italia și Marea Britanie" [14]. Louis Barthou a vrut să obțină și acordul Angliei, dar guvernul acestei țări s-a arătat rezervat, nevoind să-și ia alte angajamente în afara celor de la Locarno. Germania refuză categoric participarea sa la un asemenea pact fiind urmtă de Polonia.

Activitatea diplomatică pentru Pactul oriental se oprește deocamdată aici. Refuzul Germaniei și Poloniei, apoi asasinarea lui Barthou la 9 septembrie 1934 sînt cîteva din cauzele neratificării lui. În locul lui Barthou la externe vine Pierre Laval care, la 2 mai 1935, semnează împreună cu Maxim Litvinov pactul franco-sovietic de asistență mutuală, pact considerat un factor pozitiv în consolidarea păcii [15]. Puțin mai tîrziu, la

---

[12] Viorica Moisuc, *La Roumanie et le problème de la securité entre deux guerre*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 2—3/1980, p. 360

[13] *Mari figuri ale diplomației românești. Nicolae Titulescu*, Edit. Politică, București, 1982, p. 228

[14] P. Bărbulescu, I. Cloșcă, *Repere de cronologie internațională, 1914—1945*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 250 ; Gh. Buzatu, *N. Iorga și N. Titulescu*, în vol. *N. Titulescu in memoriam*, Edit. Politică, București, 1982, p. 158

[15] Milan Vancu, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei, 1920—1938*, Edit. Politică, București, 1979, p. 118 ; „Revue des deux Mondes", Tome XXVII, 1935, p. 477

16 mai, cu aceleași coordonate și principii ca cel franco-sovietic, Uniunea Sovietică semnează un pact cu Cehoslovacia.

Primul articol al Pactului franco-sovietic stipula că „în cazul cînd s-ar ivi, pentru una din părți, primejdia de a fi atacată de către un stat european, părțile contractante se obligă să se consulte imediat, în vederea luării de măsuri pentru respectarea prevederilor din Charta Ligii Națiunilor. Articolul 2 prevedea, în situația cînd una din cele două părți ar fi fost victima unui atac neprovocat din partea vreunui stat european, ca „U.R.S.S. și respectiv Franța să-și acorde imediat ajutor și asistență". Făcînd o legătură între prevederile acordurilor de la Locarno și Pactul franco-sovietic, articolul 2 mai preciza că dispozițiile lui „nu vor putea fi aplicate, dacă fiind incompatibile cu obligațiile însușite prin convenție de părțile contractante, le-ar expune pe acestea la sancțiuni cu caracter internațional" [16]. Comentînd această precizare, ziarul francez „Le Temps", din 11 februarie 1936, o interpretează în următorul mod : „Dacă în lipsa unor recomandări unanime ale Consiliului Societății Națiunilor, Marea Britanie și Italia, puteri garante ale Tratatului de la Locarno, ar socoti, totuși, împreună cu Franța, că este cazul unei agresiuni neprovocate, obligația de asistență a Franței față de U.R.S.S. nu s-ar aplica. Procedura care decurgea din Pactul franco-sovietic era, prin urmare, aceasta : consultarea imediată a Consiliului Societății Națiunilor în caz de agresiune neprovocată ; în lipsa unei decizii unanime a Consiliului Societății Națiunilor, asistența mutuală a celor două părți contractante intra în joc, sub rezerva expresă însă a respectării obligațiilor care decurgeau pentru Franța din Tratatul de la Locarno. În fine, asistența mutuală nu era prevăzută decît pentru cazurile de agresiune împotriva teritoriilor din Europa ale celor două puteri" [17].

Cu aceste precizări, Laval, care a semnat pactul „cu mare îndoială" [18] în privința eficienței lui, a avut totuși posibilitatea să închidă poarta oricăror surprize. În primul rînd, pactul nu era un punct de plecare pentru o eventuală sau reală alianță militară. În schimb, el era un element important în sistemul general de securitate și care nu putea, oricum, să pună piedici organizării colective a păcii, cu concursul Germaniei și al altor state europene. În acest sens, pactul răspundea atît intereselor păcii și colaborării internaționale, cît și intereselor Franței și Uniunii Sovietice. La realizarea pactului, N. Titulescu a avut o substanțială contribuție, stăruind pe lîngă Pierre Laval să-l parafeze cît mai repede și apreciindu-l ca un eveniment de mare importanță [19].

Semnarea pactului a produs reacția lui Hitler. La 21 mai 1935, el a ținut un discurs în fața Reichstagului, atacînd în special probleme de politică externă și de relații internaționale. El a declarat că, ținînd seama de noile evenimente, „rezultînd din alianța militară între Franța și Rusia,

---

[16] Gh. Gheorghe, *Securitatea internațională între cele două războaie mondiale*, în „Revista română de drept", 9/1968, an XXIV, p. 69 ; „Revue des deux Mondes", Tome XXVII, 1935, p. 477—478

[17] N. Titulescu, *Documente diplomatice*, Edit. Politică, București, 1967, p. 637—638 ; „Revista presei", 6, 13 februarie 1936

[18] I. Ciupercă, *N. Titulescu și rolul puterilor mici în viața internațională contemporană*, în vol. *Titulescu și strategia păcii*, Editura Junimea, Iași, 1982, p. 139

[19] I. M. Oprea, *N. Titulescu*, Editura Științifică, București, 1966, p. 245

un sentiment legal de insecuritate a fost introdus în Pactul de la Locarno" şi aştepta o interpretare oficială a efectelor retrospective şi viitoare ale alianţei militare franco-sovietice asupra obligaţiilor contractuale ale statelor care semnaseră Pactul de la Locarno cu titlu individual[20]. Şi colonelul Beck, ministrul de externe al Poloniei a reacţionat la fel. El nu vedea pericolul venind din partea Germaniei şi dădea crezare afirmaţiilor demagogice ale lui Hitler din discursul acestuia de la 21 mai relativ la dorinţa lui „sinceră" de a se stabili în Europa un climat de pace.

La 19 iunie 1935, ministrul de externe german, Constantin von Neurath, a înaintat guvernului francez un memoriu încercînd să demonstreze că Tratatul de la Locarno comporta un pact de neagresiune între Germania şi Franţa ; că Franţa putea interveni, în caz de agresiune germană, fie în favoarea Poloniei, fie în favoarea Cehoslovaciei ; că pactul franco-sovietic introducea o a treia excepţie şi anume : în cazul unei agresiuni germane contra U.R.S.S., Franţa era obligată să intervină[21]. Concluzia era că Franţa era aceea care încălcase acordul de la Locarno, făcîndu-l caduc. Guvernul francez a respins „argumentele" germane care, în adevăr, erau fanteziste.

La 21 noiembrie 1935, François-Poncet l-a anunţat pe Hitler despre depunerea apropiată a Pactului franco-sovietic în Parlament şi a precizat că actul diplomatic era, în realitate, un pact defensiv, „inspirat din dorinţa de organizare a securităţii colective, operă la care participarea germană era dorită şi aşteptată oricînd". La auzul acestei veşti, Hitler a făcut o obişnuită „criză", lansîndu-se într-o lungă ditirambă contra Pactului franco-sovietic, în care vedea o alianţă militară antigermană. Hitler a adăugat că nu avea intenţia să atace Uniunea Sovietică, că „nu s-a gîndit niciodată" la aceasta, că neavînd graniţă comună cu sovietele, nu vedea cum s-ar putea angaja într-o acţiune războinică contra lor. A mai dat asigurări că faţă de Franţa nu avea decît sentimente curate şi că a abandonat orice revendicare asupra Alsaciei şi Lorenei[22]. Faţă de aceste afirmaţii „liniştitoare", François-Poncet a repetat că Pactul în discuţie „nu era îndreptat împotriva Germaniei [...], că este inspirat din dorinţa de a organiza, cu concursul Reichului, securitatea colectivă şi că, în fine, ideea excluderii sau încercuirii Germaniei era absurdă"[23].

---

[20] G. M. Gathorne-Hardy, *Histoire des eveniments internationaux de 1920 à 1939*, P.U.F., Paris, 1946, p. 409 ; J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, 6-e edition, Dalloz, Paris, 1974, p. 190 ; William Shirer, *Le troisième Reich. Des origines à la schute*, Stock, Paris, p. 317 ; M. Muşat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea a II-a, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 1374 ; „Revue des deux Mondes", Tome XXVII, 1935, p. 717—718 ; „Argus", 23 mai 1935

[21] J. B. Duroselle, *op. cit.*, p. 190

[22] Edouard Herriot, *Pagini de jurnal*, Editura Politică, Bucureşti, 1968, p. 317. Ambasada franceză din Berlin informa că declaraţiile lui Hitler în favoarea păcii însemnau, de fapt, „o pace pe care anume o înţelege", cum opina altădată cancelarul Mihaelis. Se remarca, de asemenea, că pe măsura înarmării masive, vocea lui Hitler devenea mai aspră şi revendicările mai îndrăzneţe. În 1935, el a reclamat deschis restituirea vechilor posesiuni coloniale şi şi-a etalat direct ambiţiile sale revizioniste. (Vezi, D.D.F., Tome I, p. 188)

[23] *Ibidem*, Première serie, Tome I (1932—1935), Imprimerie Naţionale, Paris, p. 382

Modul demagogic, obişnuit al lui Hitler, vorbind tare, isteric şi agitîndu-se, afirmînd una şi apoi infirmînd-o, ţipînd sau dînd asigurări „ferme" a dus la concluzia că sub pretextul Pactului franco-sovietic, Hitler avea de gînd să dea o nouă lovitură Tratatului de la Versailles, ocupînd zona demilitarizată a Rhenaniei. Hitler — scria François-Poncet — nelăsîndu-se înşelat sau intimidat de ditiramba acestuia — „nu ezită decît asupra momentului" [24].

Spre sfîrşitul lunii ianuarie 1936, ambasada franceză de la Berlin consemna că atacurile contra Tratatului franco-sovietic luaseră o amploare fără precedent. „Incompatibilitatea" dintre acordul de la Locarno şi Tratatul franco-sovietic era subliniată cu putere. Presa, mai cu seamă, încerca să inoculeze populaţiei sentimentul angoasei, specificînd că acuma Germania era încercuită şi trebuia să se apere. „Apărarea" consta în anularea acordurilor de la Locarno care conţineau încă unele piedici organizării militare a Germaniei şi recuperării zonei demilitarizate a Rhenaniei. Într-un detaliat raport al lui François-Poncet asupra evenimentelor anului 1935, el insista şi de această dată asupra campaniei violente a presei germane împotriva Pactului franco-sovietic. „Efortul diplomaţiei Reichului — scria el la Paris — va tinde în mod evident, în 1936, să elibereze Germania de o servitute considerată prea apăsătoare, şi să facă posibilă, invocînd carenţele securităţii colective, stabilirea de garnizoane şi construirea de fortificaţii pe frontiera sa de vest. Măsurile pe care conducătorii Reichului le vor lua, vor depinde de circumstanţele şi de cursul evenimentelor, de dispoziţiile Societăţii Naţiunilor şi de stadiul relaţiilor cu prietenii noştri, în special cu Marea Britanie" [25]. Din păcate, Marea Britanie nu manifesta deocamdată nici o opinie, iar avertismentul lui Poncet n-a fost atunci luat în seamă, Franţa complăcîndu-se într-o pasivitate condamnabilă.

În ziua de 27 februarie 1936, Camera deputaţilor din Franţa a votat Pactul franco-sovietic cu 353 de voturi, contra 168 şi 100 de abţineri. La 12 martie, Senatul s-a pronunţat şi el cu 226 de voturi, contra 48 şi 34 de abţineri [26]. Votul Parlamentului francez a produs dezamăgire în cercurile diplomatice berlineze. Acum Hitler s-a hotărît, folosind drept pretext incompatibilitatea dintre Pactul franco-sovietic şi acordurile de la Locarno, să cucerească zona demilitarizată a Rhenaniei.

În timp ce presa internaţională insera şi analiza diverse aspecte ale Tratatului franco-sovietic, iar în Parlamentul francez dezbaterile asupra lui continuau, Londra se afla în doliu naţional. La 20 ianuarie 1936, regele George al V-lea decedase, la funerarii venind delegaţi din lumea întreagă.

---

[24] William Shirer, *op. cit.*, p. 317. În depeşa lui André François-Poncet se sugerează că Hitler ar putea înfrunta Franţa, cum a făcut şi în martie 1935, cînd a introdus serviciul militar obligatoriu, punînd-o în faţa unui fapt împlinit şi ocupînd garnizoanele şi cazărmile din zona demilitarizată a Rhenaniei, bazîndu-se pe faptul că francezii, prizonierii dezordinei interne şi dominaţi de dorinţa menţinerii păcii, nu se vor clinti. (V. Gordon Craig, *Germany, 1866—1945*, Oxford University Press, 1981, p. 688)

[25] D.D.F., 2-e serie, Tome I, p. 1

[26] Maxime Mourin, *Histoire des grandes Puissances depuis la guerre*, Payot Paris, 1939, p. 97

Şi în asemenea ocazii, diverşi oameni politici au luat contact, discutînd mai cu seamă despre înarmarea Germaniei şi despre obiectivele ei externe mai apropiate sau de perspectivă. Cei mai interesaţi s-au arătat a fi Pierre Etienne Flandin, ministrul de externe al Franţei, Maxim Litvinov, comisarul pentru afacerile externe al U.R.S.S. şi Anthony Eden, titularul diplomaţiei britanice. Ei au analizat conţinutul unor rapoarte trimise de ambasada franceză de la Berlin care avertiza că Hitler premedita ocupaţia în zona demilitarizată a Rhenaniei şi voia ca, pînă la sfîrşitul lui 1936, să anuleze, ca de la sine putere, ultima verigă a Tratatului de la Versailles. Anthony Eden, vădit îngrijorat, mărturisea celor doi interlocutori că „reînarmarea Germaniei constituia pericolul cel mai de seamă" al momentului şi că Hitler ar putea dispune ocuparea zonei rhenane. Maxim Litvinov, şi el în posesia unor informaţii alarmante, credea că „remilitarizarea zonei rhenane va fi o lovitură pe care Germania o va folosi în scurt timp". Cu toate acestea, atît Eden cît şi Flandin căutau să se autoliniştească, apreciind că zona în discuţie nu putea fi deocamdată ocupată de Germania [27]. În realitate, guvernul francez era în posesia a numeroase informaţii despre o iminentă invazie a trupelor germane în Rhenania şi liniştea afişată de Flandin era falsă. De altfel, la 26 ianuarie 1936, la un dineu oferit de primul ministru Stanley Baldwin, Flandin l-a interpelat pe Eden în legătură cu atitudinea pe care ar lua-o Anglia în cazul în care Germania ar ocupa zona demilitarizată. Anthony Eden, după o lungă şi penibilă tăcere, a ocolit răspunsul, dînd impresia că Anglia nu va acţiona, aşa cum cereau acordurile de la Locarno [28]. Supoziţiile lui Flandin în legătură cu politica de neintervenţie a Angliei au devenit certitudine. De aceea unele delegaţii din Cehoslovacia, România, U.R.S.S., Austria au fost solicitate ca, în drum spre patrie, să se oprească la Paris pentru a căuta căile care ar putea opri invazia germană în zona demilitarizată a Rhenaniei. Discuţiile de la Paris au produs din nou îngrijorare la Berlin. Imaginaţia germană a fost frapată de prezenţa lui Milan Hodza, primul ministru al Cehoslovaciei şi mai cu seamă de cea a mareşalului Uniunii Sovietice, Tuhacevski, comisar adjunct la departamentul apărării. Presa nazistă urmărea cu atenţie evenimentele din capitala Franţei şi manifesta accente de iritare şi anxietate, ca şi în alte ocazii cînd reprezentanţii Reichului erau absenţi de la o asemenea reuniune. Din Berlin, André François-Poncet raporta că presa „a urmărit, pas cu pas, în cursul vizitei lor, *pe regele Carol al României şi pe Titulescu* (subl. ns.), pe prinţul Paul al Iugoslaviei, pe regele Boris al Bulgariei, pe prinţul austriac Stahrenberg [29], pe Litvinov, notînd cu minuţioasă grijă ce întrevederi au avut loc,

[27] D.D.F., 2-e serie, Tome I, p. 235 ; vezi şi D. Tuţu, *Problema securităţii colective în sud-estul Europei şi politica externă a României*, în vol. *Probleme de politică externă a României (1919—1939). Culegere de studii*, I, Editura Militară, Bucureşti, 1971, p. 182.

[28] Geneviève Tabouis, *20 de ani de tensiune diplomatică*, Editura Politică, Bucureşti, 1965, p. 269—270

[29] Ernst Rudinger von Stahrenberg, om politic austriac şi vicecancelar, încercase a fi numit regent al Austriei. Pentru această demnitate se pronunţa şi ministrul Franţei la Viena, Puaux. Regenţa lui Stahrenberg ar fi putut readuce pe Habsburgi pe tron (Vezi, N. Titulescu, *Documente...*, p. 713—714). Unele cercuri politice considerau că readucerea Habsburgilor în Austria ar împiedica Anschluss-ul.

fie între ei, fie cu miniştrii francezi. Cu nervozitatea-i cunoscută — continuă François-Poncet — presa s-a făcut ecoul celor mai incredibile informaţii, între care cele care au pretins «conspiratorilor» francezi intenţii machiavelice. Presa germană îşi manifesta îngrijorarea pentru faptul că discuţiile de la Paris ar fi dus la realizarea unor planuri şi programe de încercuire a Germaniei“ [30].

Nervozitatea şi declaraţiile din presa germană, care de care mai alarmante şi mai fanteziste, a impus intervenţia lui von Neurath, ministru de externe, cerînd ziariştilor stăpînire de sine şi sînge rece. Din acel moment, presa germană a trecut în cealaltă extremă. Dacă pînă atunci a manifestat teamă şi descurajare faţă de o eventuală încercuire a ţării, acum a devenit ironică şi sceptică, s-a lansat în glume răutăcioase asupra vanităţii întîlnirilor de la Paris unde — cum consemnau ziarele berlineze — s-au făcut doar schimburi de decoraţii, au fost depuse coroane de flori la monumentele funerare sau au fost organizate banchete [31]. Apoi presa a luat în derîdere planurile pe care negociatorii de la Paris le-ar fi întocmit pentru Europa Centrală şi de Est, divagaţiile lor teoretice. Cititorii erau informaţi că prinţul Stahrenberg, care visa reîntoarcerea Habsburgilor pe tronul Austriei, ca astfel să evite Anschluss-ul, n-ar fi avut nici un fel de consideraţie la Paris, că prinţul Paul al Iugoslaviei ar fi manifestat o prudenţă rezervată, că Maxim Litvinov — fapt semnificativ pentru rezultatele slabe ale discuţiilor — s-ar fi oprit doar cîteva ore la Paris etc. De aici un şir de speculaţii ale corespondenţilor şi redactorilor ziarelor „Deutsche Allgemeine Zeitung“, „Börsenzeitung“, „Frankfurter Zeitung“ ş.a. Rezultatele de la Paris erau minimalizate. Se scria că în capitala Franţei „s-a făcut mult zgomot pentru nimic“, deşi sentimentul de îngrijorare nu putea fi evitat. Autorii articolelor au înţeles, totuşi, că politica de securitate colectivă, respinsă de guvernul german, continua să se menţină la suprafaţă. Franţa, apărătoarea acestui principiu, era sever criticată şi învinuită că are intenţii războinice, „contrar intereselor păcii“, că ar vrea să modifice harta Europei şi alte inepţii de acestea. Despre U.R.S.S. se scria că intenţiona să devină garanta statu-quo-ului în Bazinul dunărean şi că voia să joace, împreună cu Austria (!) rolul rezervat pînă atunci Italiei ; că între Moscova şi Bucureşti s-ar fi ajuns la înţelegeri trainice, că Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică erau mai strîns legate ; că Bulgaria ar fi consimţit să adere la aceste organizaţii regionale, că, în fine, statele revizioniste ar fi încercuite şi gîtuite. Ministrul Franţei la Berlin nota că două elemente ţineau trează atenţia diplomaţiei şi presei germane : prima — prin încercarea eşuată a Reichului de a sparge unitatea Micii Înţelegeri, trebuia ca N. Titulescu, „cel mai francofil şi cel mai germanofob dintre toţi românii“, să dispară din viaţa politică ; a doua — teama semnării unui pact de asistenţă mutuală între România şi Uniunea Sovietică, care ar permite trupelor sovietice să treacă prin teritoriul românesc în sprijinul Cehoslovaciei. Cercurile politice din Berlin considerau România una din verigile esenţiale ale lanţului din jurul Germaniei. Se păstra convingerea că cehii, românii şi sovieticii, dacă fă-

---

30 D.D.F., 2-e serie, Tome I, p. 256
31 *Ibid.*, p. 256—257

ceau cauză comună și erau susținuți de francezi, Germania ar fi fost complet încercuită și existența ei de stat amenințată.

Dacă succesele obținute de M. Litvinov, după intrarea U.R.S.S. în Societatea Națiunilor [32], erau privite în Germania cu ciudă și invidie, dacă îngrijorarea în această țară creștea prin faptul că mareșalul Tuhacevski luase contact cu șefii statelor majore francez și englez, suspiciunea s-a accentuat datorită poziției Angliei, încă adeptă a principiului securității colective. Eforturile naziștilor pentru a obține simpatii din partea englezilor aflați la putere, cu unele excepții, n-au dat rezultatele scontate. Cu toate acestea, concluziile care s-au tras în urma discuțiilor de la Paris și Londra permiteau să se creadă că guvernul britanic era înclinat spre concesii față de Germania. Cabinetul de miniștri britanic căuta să evite, pe cît posibil, discuțiile asupra importanței acordurilor de la Locarno sau, cel mult, să aprecieze că problemele legate de ele nu mai erau de actualitate. Ministrul Franței la Londra, Corbin, exprima părerea că era problematică intervenția Angliei în sprijinul Franței în cazul în care Germania ar ocupa, prin surprindere, zona demilitarizată [33]. Semnalînd unele indiscreții ale funcționarilor de la Foreign-Office, același Corbin scria la Paris că guvernului englez i se părea inevitabil ca Germania să pună în discuție chestiunea zonei demilitarizate, că tratatul franco-sovietic constituia un pretext necesar pentru a justifica o agresiune în Rhenania și ceea ce părea uluitor, că „Birourile din Downing Street n-au fost niciodată favorabile [...] Pactului franco-rus, obstrucția germană reușind să întrerupă negocierile" pentru un pact oriental în care fusese invitată să participe și Germania. Corbin mai relata că Pactul franco-sovietic producea teama guvernului englez, întrucît determina Franța să intervină de partea Uniunii Sovietice în Europa răsăriteană, dar că Anglia nu-și asuma nici un angajament în această privință [34].

În altă ordine de idei, în Anglia, mediile oficiale erau convinse că guvernul francez era pus în imposibilitatea de a recurge la forță pentru a menține statu-quo-ul zonei rhenane. Mai mult, pentru opinia publică engleză, războiul italo-abisinian dezvăluise că poporul francez se pronunța doar pentru apărarea teritoriului național în eventualitatea unei agresiuni străine. „Pe nedrept sau din rațiuni — notează Corbin — nu se gîndește aici (în Anglia — E.B.) că francezii s-ar lăsa mobilizați să perpetueze o ipotecă care grevează provinciile situate în afara granițelor proprii". Încă un element semnificativ pentru politica externă britanică, semnalat de Corbin : „Trebuie spus — scria el la Paris — că pentru englezi, zona demilitarizată, atît de importantă pentru noi (francezii — E.B.) n-a jucat atunci (în 1925, cu ocazia semnării acordurilor de la Locarno — E.B.), nu joacă nici acum și nu va juca niciodată decît un rol cu totul secundar".

---

[32] Intrarea U.R.S.S. în Societatea Națiunilor a fost considerată ca evenimentul numărul unu al anului 1934. „Tradiționala alianță germano-rusă — scrie ziarul „Dreptatea", din 1 ianuarie 1935 — începută în anul 1921 la Rapallo, s-a desființat odată cu venirea hitlerismului la putere în Germania. Comenzile de mașini și de fabricate industriale ale sovietelor în Germania au stopat. Moscova s-a orientat diplomatic spre democrațiile occidentale, ca Franța și Anglia, care garantează, în momentul de față, însăși pacea".

[33] D.D.F., 2-e serie, Tome I, p. 259

[34] *Ibidem*, p. 239

în ochii englezilor n-au existat alte dispoziţii similare decît o clauză menită să consacre inviolabilitatea *frontierei* franco-belgiene[35]. „Am fost înşelaţi adesea — continua relatarea ministrul francez — de faimoasele cuvinte rostite de Baldwin care s-a pretat la un veritabil echivoc cînd a declarat că frontiera Angliei se găseşte pe Rhin. Atunci el, probabil, că nu viza Rhinul geografic, identic pe o parte a cursului său numai cu limitele teritoriale, ci voia să facă aluzie sub o formă imaginată, la frontierele Germaniei din Elveţia şi pînă la Marea Nordului". Acest raţionament odată admis, starea de spirit a Foreign-Office-ului înceta de a mai fi incomprehensibilă şi ilogică. Principiul pe care se aşeza Pactul din 1925 (Locarno) şi care garanta frontiera franco-belgiană contra oricărei agresiuni germane putea fi salvgardat, chiar dacă zona demilitarizată urma să dispară sau să se reafirme printr-un nou instrument diplomatic care să se substituie Tratatului de la Locarno. Din acest punct de vedere, conform mărturiilor lui Corbin, în birourile Ministerului de externe englez, unde se putea discuta liber asupra neangajării responsabilităţii guvernului, se vehiculau trei ipoteze :

1. În cazul cînd germanii ocupau malul stîng al Rhinului, puterile semnatare ale acordurilor de la Locarno puteau formula un protest solemn, „de pură formă", la Geneva, declarînd însă că pactul continua să rămînă în vigoare ;

2. O negociere liber consimţită pentru toţi semnatarii acordurilor din 1925 putea aduce pe tapet un nou tratat în care zona demilitarizată ar dispărea ;

3. Abandonarea zonei demilitarizate în schimbul unei convenţii aeriene între puterile occidentale — deci un pact aerian — pe care Foreign-Office-ul mai întîi îl acceptase, apoi îl repudiase şi acum manifesta din nou interes pentru el.

Corbin insista în lungul său raport asupra intenţiilor engleze de a menaja susceptibilităţile germane, de a realiza un nou acord al Rhenaniei, din care Reichul să nu lipsească, ca nu cumva Hitler, pretextînd Pactul franco-sovietic, să treacă, cu de la sine putere, la anularea acordurilor de la Locarno. Oricum, conchide Corbin, în ochii opiniei engleze „statutul rhenan nu constituie un interes major al Marii Britanii. Ea vede în el o garanţie utilă şi dorită, dar nu indispensabilă a securităţii franco-belgiene". În fine, „Anglia este dispusă să dea satisfacţie Germaniei în Rhenania, dar este mai puţin dispusă să facă concesii în domeniul colonial"[36].

Dacă aceasta era opinia britanică, este explicabilă tărăgănarea discuţiilor Societăţii Naţiunilor relative la ocuparea zonei demilitarizate produsă la 7 martie 1936. Existenţa unui front unit anglo-franco-sovietic, cu

---

[35] În februarie 1936, ambasadorul Angliei la Paris a fost instruit să reamintească celor în drept că zona rhenană a fost creată pentru apărarea securităţii Franţei şi Belgiei şi să precizeze care erau obligaţiile Angliei în conformitate cu Tratatul de la Locarno, adică dacă teritoriile francez şi belgian erau atacate, Anglia intervenea. Cum zona rhenană era teritoriu german, ea nu-şi asuma obligaţii suplimentare (Vezi, *România în relaţiile internaţionale, 1699—1939,* Editura Junimea, Iaşi, 1980, p. 497.

[36] D.D.F., 2-e serie, Tome I, p. 273—274

toate fisurile care ar fi putut apărea sau care se mai menţineau, Hitler n-ar fi îndrăznit să dea ordin pentru ocuparea zonei rhenane. Hitler căuta să-şi întărească poziţiile urmărind sprijin la Roma, Varşovia şi Budapesta pe care l-a obţinut. Acum François-Poncet avertiza din nou că Hitler, ca o ripostă a Pactului franco-sovietic, „va da o lovitură senzaţională, care va consta în ocuparea brutală a zonei demilitarizate, spunînd că Franţa a încălcat acordul de la Locarno“ [37].

Primul sondaj al diplomaţiei naziste a fost făcut la Roma. La 6 ianuarie 1936, ambasadorul Germaniei în capitala Italiei are o discuţie cu Mussolini relativă la problema abisiniană şi austriacă, cînd ducele îşi dă asentimentul ca Austria să devină satelitul Germaniei. Hitler făcea un joc dublu. Pe de o parte, sprijinea moral şi material Italia pentru războiul din Abisinia, în acelaşi timp în care furniza arme negusului. El voia prelungirea conflictului pentru a putea testa puterea de intervenţie a Angliei şi Franţei în zona mediteraneană şi în centrul şi sud-estul Europei [38]. La 14 februarie, Hitler l-a însărcinat pe acelaşi ambasador să-l întrebe pe Mussolini dacă vrea să denunţe acordul de la Locarno în urma Pactului franco-sovietic. Mussolini, după o clipă de ezitare, încredinţat că orice acţiune germană putea îndepărta pericolul unor măsuri concertate anglo-franceze contra Italiei în conflictul său din Abisinia, i-a spus ambasadorului că „Germania n-ar avea de suferit din cauza Italiei“ şi că „Italia nu va colabora cu Franţa sau cu Anglia în cazul unor reacţii ale acestora, indiferent în ce mod“. Făcîndu-şi raportul către Wilhelmstrasse, ambasadorul german a precizat că fraza de mai sus a fost rostită de Mussolini de două ori în timpul discuţiei [39]. Ca urmare, la 20 februarie, Hitler declară că îi convine acum să exploateze Pactul franco-sovietic. La intenţia unora de a-l tempera, Hitler i-a asigurat spunîndu-le că va lovi numai atunci cînd pactul va fi ratificat de Parlamentul francez. Aşa cum s-a relatat în altă parte, Parlamentul francez a ratificat pactul, dar Hitler ezita încă să ordone ocuparea zonei demilitarizate. Se mai temea de o reacţie franceză, deşi primise informaţii că Franţa nu se va mişca.

---

[37] La 22 februarie 1936, Hermann Goering a vizitat Varşovia şi a folosit un ton violent la adresa Franţei (Ibid., p. 310). Pe de altă parte, diplomaţia nazistă cunoştea opiniile lui Beck, foarte favorabile Germaniei. Léon Noël, ministrul Franţei la Varşovia, enumera cîteva din opiniile eronate ale lui Beck : posibilitatea pentru Polonia de a menţine, în mod constant, excelente raporturi politice şi economice cu Germania ; dezinteresul crescînd al Angliei faţă de Europa continentală a Genevei şi faţă de sistemul securităţii colective ; renunţarea definitivă a Germaniei la înarmare ; ostilitate faţă de U.R.S.S. ; dizlocarea Poloniei de Societatea Naţiunilor în viitor ; Anschluss-ul nu va putea fi împiedicat ; Mica Înţelegere se dezagregă ; Titulescu şi Beneš sînt în contradicţie ; Franţa este ameninţată cu un război civil, nemaifiind în stare, de acum în colo, să mai joace un rol în Europa. Asemenea erori de judecată şi de previziune au determinat critici severe la adresa lui Beck (Ibidem, p. 255). Léon Noël observase influenţa germană asupra lui Beck în discuţiile avute cu acesta. „Contactele cu germanii — scrie Noël — îi lasă lui Beck o bună dispoziţie, convins de forţa şi viitorul său, mai admirator ca niciodată al regimului pe care-l suportă“ (Ibidem, p. 179).

[38] Andreas Hillgruber, *Deutsche Grossmach- und Weltpolitik in 19. und 20. Jahrhundert*, Droste Verlag, Dusseldorff, 1979, p. 154

[39] Hermann Graml, *Europa zwischen den Kriegen*, D.T.V., München, 1976, p. 332.

Evenimentele se precipitau. La 27 februarie, Londra întreba Parisul ce atitudine va lua dacă va interveni ocupația germană. Generalul Maurin, ministrul apărării naționale în cabinetul Albert Sarraut, a răspuns că *nu se va putea adopta decît un dispozitiv strict defensiv,* dacă nu se va proceda la concentrarea a cel puțin trei contingente [40]. În aceeași zi, Flandin declară lui Kerchove, reprezentantul Belgiei la Paris, că guvernul francez, în caz de atacare a zonei rhenane, nu va proceda la nici o acțiune izolată, ci în consens cu semnatarii de la Locarno. În caz de violare flagrantă și incontestabilă a articolelor 42 și 43 din Tratatul de la Versailles, guvernul francez se va pune imediat în legătură cu guvernele englez, belgian și italian, în vederea unei acțiuni comune, executînd astfel stipulațiile Pactului Societății Națiunilor și ale acordurilor de la Locarno. Așteptînd răspunsul statelor garante, guvernul francez își rezerva dreptul de a lua unele măsuri cu caracter militar, în cazul în care Societatea Națiunilor și puterile garante decideau o acțiune colectivă. Franța nu se angaja să răspundă spontan și imediat, cum prevedea articolul 2 al Acordului rhenan, în caz de violare flagrantă a stipulațiilor privind zona demilitarizată, ci aștepta avizul Genevei, aviz care putea întîrzia și care crea posibilitatea lui Hitler să rămînă nepedepsit și cu un prestigiu mărit în interiorul țării sale. Tendința de temporizare în luarea unor hotărîri se observă și la guvernul englez. Însărcinatul cu afaceri american în Marea Britanie, Atherton, transmitea știrea că Anglia folosea această temporizare „pentru a scădea tensiunea și a favoriza o apropiere de Germania" [41]. Și Anthony Eden făcea declarații de fidelitate principiilor incluse în tratatele semnate de Anglia într-o manieră ambiguă [42], creînd mai degrabă impresia unui refuz decît a unui ajutor oferit Franței. Toate acestea și altele asupra cărora vom stărui în alte studii, erau cunoscute de Hitler care, întocmai ca un judecător experimentat de box, căuta punctele slabe ale adversarului.

La 24 februarie 1936, ministrul român la Berlin, N. Petrescu-Comnen, a avut o convorbire cu v. Neurath, abordînd diverse aspecte internaționale și mai cu seamă ale relațiilor Germaniei cu U.R.S.S., cu Austria, cu Cehoslovacia, cu Franța. Ministrul român vizitase mai multe capitale europene și constatase tulburarea și insecuritatea manifestată a opiniei publice din cauza politicii reacționare a Germaniei, fapt mărturisit interlocutorului său. Von Neurath s-a enervat, spunîndu-i că aceasta nu era o noutate pentru el, întrucît o mai auzise la funeraliile regelui George al V-lea al Angliei [43]. N. Petrescu-Comnen l-a întrebat totuși de ce Germania se înarmează cu atîta febrilitate, de ce nu lasă să i se cunoască adevăratele intenții, așa cum sînt ele expuse în *Mein Kampf*. Von Neurath a răspuns că principiile de politică externă ale Germaniei au fost menționate clar în discursul lui Hitler din 21 mai 1935, dar nimeni nu le-a dat curs. El a mai spus că Germania nu va reveni la Geneva înainte de a fi obținut o completă egalitate în drepturi și o modificare a Pactului

---

[40] Maurice Baumont, *op. cit.*, p. 212

[41] *Foreign Relation of the U. S. Diplomatic Papers,* 1936, vol. I, *Europa,* Washington, 1953, p. 196

[42] *Ibidem*, p. 197

[43] D.D.F., 2-e serie, Tome I, p. 335

Societăţii Naţiunilor. Rugat de Comnen să explice ce înseamnă aceşti termeni, v. Neurath a părut o clipă încurcat, ca apoi să declare că egalitatea în drepturi ar trebui să comporte *abolirea zonei demilitarizate*, atribuirea unui domeniu colonial Germaniei şi suprimarea regimului internaţional impus fluviilor germane[44]. Ministrul de Externe german a criticat apoi aspru politica Angliei, considerată autoare a stărilor tulburi existente, iar în raporturile germano-ungare i-a spus că nu exista nici o alianţă şi nu va face război pentru a servi revendicările teritoriale hortyste. A adăugat însă că Germania nu repudiază revizionismul maghiar şi că aşa cum Germania luptă pentru abolirea Tratatului de la Versailles, tot aşa Ungaria luptă pentru abolirea celui de la Trianon[45]. Deci, identităţi care apropiau cele două ţări revizioniste, chiar dacă ele, la acea vreme, nu semnaseră vreun acord mutual. Pentru Mica Înţelegere şi pentru România mai ales, era un semnal de alarmă deloc neglijabil care se va amplifica odată cu ocuparea zonei demilitarizate a Rhenaniei la 7 martie 1936. Evenimentele ulterioare au demonstrat că frontul revizionist a devenit atît de periculos încît măsurile de apărare constituiau o necesitate dintre cele mai urgente.

---

[44] *Ibidem*, p. 334. Sub semnătura lui M. Fărcăşanu, articolul intitulat *Eşecuri germane*, consemnează că prin termenii *egalitate de drepturi* se înţelege „eliberarea totală de Tratatul de la Versailles ; *onoarea poporului german* înseamnă rectificarea graniţelor şi hegemonia germană“ (Vezi, „Românul“, 18 mai 1936).

[45] D.D.F., 2-e serie, Tome I, p. 336.

O CONDICĂ DE DOCUMENTE A FAMILIEI DONICI (I)

DE

I. CAPROȘU

Familia Donici, care „și-a lăsat numele în letopiseți, în biserici, în literatură și în legile moldovenești“ [1], își trage obîrșia din ținutul Orhei, de care a rămas legată secole de-a rîndul. Satele ce aveau să-i aparțină se află într-o zonă menționată pentru prima dată la 4 mai 1436 (6944) într-un act slavon prin care Iliaș și Ștefan voievozi dăruiesc fraților Duma Uranie și Petru „un loc din pustie de cealaltă parte a Itchilului, anume Cobîlca, de la obîrșie pînă la gură, și Bezinul, de la obîrșie pînă la gură, și Sabolna, și Teleșeul, de la obîrșie pînă la gură, și Peresecina, de la obîrșie pînă la gură ; cîte sate vor putea să-și așeze, să așeze“ [2].

Primul dregător cunoscut din această „mare și ramificată familie boierească“ [3], înrudită cu familiile Jora, Brăescu, Macri, Mavrocordat, Neculce [4], Calimah [5] ș.a. este Nicoară Donici pîrcălab de Orhei în 1607 (aprilie 15 — septembrie 23) [6], cumpărător al satului Zaluceni de pe Răut [7] și donator către nou zidita mănăstire Secul a familiei Ureche, cu care probabil se înrudea, a unor case și dugheni din mijlocul tîrgului Orhei [8].

Dregătoria de pîrcălab de Orhei, la care Nicoară se ridicase, desigur, din rîndul vrednicilor slujitori ai cetăților de margine, ca și cea de serdar, care o continuă mai tîrziu, va fi deținută apoi de unii din urmașii săi din a doua jumătate a secolului al XVII-lea [9], Nicolae Donici, fiul lui Andrei Donici, și de fiul celui dintîi, Darie Donici, ce vor urca ierarhic pînă la cele mai înalte dregătorii ale Țării Moldovei [10]. O dată cu aceasta, familia Donici începe a fi mai

---

[1] Generalul Radu R. Rosetti, *Gheorghe I. Donici*, București, Ed. Cartea Românească, *s.a.*, p. 3.

[2] C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. I, nr. 149, p. 204. Acest uric a fost rezumat și în hotarnica satului Bezin, ținutul Orhei, din 1764 (7263) septembrie 1 (vezi mai departe doc. nr. 20).

[3] Sever Zotta, *Date nouă cu privire la Andronachi Donici (c. 1760 — 4 nov. 1829)*, Iași, 1915, p. 2.

[4] Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV—XVII*, București, Ed. Enciclopedică Română, 1971, p. 394—395.

[5] Sever Zotta, *loc. cit.*

[6] Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 395 ; vezi și *Documente privind istoria României (D.I.R.)*, A, XVII, vol. II, p. 95—96, nr. 115, și p. 128, nr. 157 (semnează ca martor și în doc. nr. 156, p. 127 ; vezi și vol. IV, p. 198, nr. 245).

[7] *D.I.R.*, A, XVII, vol. II, p. 128, nr. 157.

[8] *Ibidem*, p. 95—96, nr. 115 ; vol. III, p. 54, nr. 89 ; vol. IV, p. 22—23, nr. 33 ; p. 334—335, nr. 418 ; p. 348—349, nr. 443.

[9] Nicolae Stoicescu, *loc. cit.* ; Aurel V. Sava, *Documente privitoare la tîrgul și ținutul Orheiului*, București, 1944, p. 115.

[10] Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 394—395 sub *voce*. Vezi și Sever Zotta, *loc. cit.* ; Nic. N. Moroșan, *Alexandru Donici*, Chișinău, 1936, p. 3.

bine cunoscută, unora din reprezentanţii ei din secolele XIX şi XX consacrîndu-li-se studii speciale[11] pe lîngă paginile din sintezele istorice şi literare şi din alte lucrări de referinţă[12].

Cu excepţia unor documente disparate din colecţiile diplomatice româneşti folosite de Sever Zotta la alcătuirea genealogiei pravilistului Andronache Donici, informaţia documentară de bază privitoare la istoria acestei importante familii boiereşti în secolul al XVIII-lea a rămas însă cea publicată de N. Iorga sub titlul *Împărţirea averii lui Neculai Donici* în volumul XVI din *Studii şi documente privitoare la istoria românilor*[14]. În afară de cîteva documente editate aproape complet, autorul publică în rest sub acest titlu doar rezumate şi extrase, cu date citite uneori în grabă, dintr-o preţioasă condică de acte aflată într-o colecţie particulară[15]. Această condică nu se mai găseşte demult în ţară, ea păstrîndu-se la Paris, tot într-o colecţie particulară[16]. În aceste condiţii, publicarea integrală a materialului documentar din condică se impune ca o necesitate, mai ales dacă avem în vedere faptul că ea conţine şi importante acte moldoveneşti din secolul al XVII-lea ce vor trebui incluse în corpusul naţional de izvoare medievale. Deşi condica se referă la familia Donici şi proprietăţile ei din ţinutul Orhei, ea conţine informaţii şi despre familiile boiereşti înrudite precum şi despre sate din alte ţinuturi moldoveneşti (Iaşi, Hîrlău etc.). O dată cu editarea integrală a acestor documente, genealogistul va avea la îndemînă date preţioase şi mult mai cuprinzătoare ca pînă acum pentru spiţa acestei familii, iar istoricul va beneficia de numeroase informaţii noi privitoare la o regiune istorică de interes maxim.

În paginile de faţă, publicăm prima parte a condicii, urmînd ca în tomul viitor al revistei să continuăm cu restul documentelor, respectînd compartimentarea şi numerotarea atît din corpul condicii cît şi din *scara* (cuprinsul) ei de după foaia de titlu pe care copistul Miron Giuncă din ţinutul Putna a schiţat stema Ţării Moldovei şi a ţinut să precizeze pe scurt modul de întocmire a condicii. Am adăugat în fruntea fiecărui document doar datarea, în cazul celor fără dată, şi cîte un scurt regest, iar la sfîrşitul actului am indicat, atunci cînd a fost

---

[11] Sever Zotta, *op. cit.*; Generalul Radu R. Rosetti, *op. cit.*; Andrei Rădulescu, *Doi pravilişti români. Logofătul Nestor Craiovescu. Andronachi Donici*, Craiova, 1923; Nic. N. Moroşan, *op. cit.*; G. Bezviconi, *Scriitorul Leon Donici*. Extras din revista „Cetatea Moldovei", An III, vol. V, nr. 6, Iaşi, 1942.

[12] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1928, p. 450 şi urm.; idem, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea — de la 1821 înainte*, vol. II, Bucureşti, Ed. Minerva, 1908, p. 42 şi urm.; G. Bezviconi, *Contribuţii la istoria relaţiilor româno-ruse*, Bucureşti, 1962, p. 282 şi urm.; *Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Bucureşti, Ed. Academiei, p. 295—296 etc.

[13] Sever Zotta, *op. cit.*, p. 2 şi urm.

[14] Volum subintitulat *Documente şi regeste din colecţii de familie*, Bucureşti, *s.a.*, p. 388—404.

[15] În nota ce însoţeşte titlul grupajului de acte, Iorga menţionează că ele provin din colecţia „avocatului Fote din Iaşi" (*Ibidem*, p. 388, nota 1), iar într-un scurt comentariu din text, de la p. 392, el afirmă că acestea au fost extrase din condica „d-lui Iuniu Lecca", fapt ce pare mai plauzibil dacă avem în vedere că, în prefaţa volumului (p. VII), colecţiei Fote i se atribuie altă serie de acte (privitoare la satul Dolniceni şi, iarăşi greşit (!), la satul Hilişău (vezi p. 406).

[16] Condica se află astăzi în posesia descendenţilor familiei moldoveneşti Bogdan din capitala Franţei; existenţa ei ne-a fost semnalată întîmplător cu patru ani în urmă de colegul Matei Cazacu, care ne-a făcut o copie xerox pentru a o aduce *la Iaşi* spre publicare şi integrare apoi a actelor din secolul al XVII-lea în colecţia naţională de izvoare *Documenta Romaniae Historica*. Prin publicarea, acum, a primei părţi a condicii, purcedem la satisfacerea dorinţei colegului nostru, reînnoindu-i şi pe această cale mulţumirile noastre. Mulţumim, de asemenea, studenţilor noştri Costică Asăvoaie, Daniel Niţă-Danielescu, Ion Scripcariuc şi Rodica Timofte, care, în dorinţa de a purcede la un exerciţiu paleografic mai dificil, au făcut o primă transcriere a unor documente din condică.

[17] După fiecare regest din *scară*, copistul a indicat pagina (list) la care începe fiecare document în condică.

nevoie, contribuţia specifică a primului editor al condicii. Publicăm aceste texte după principiile de editare ale colecţiei *Documenta Romaniae Historica*[18].

Condică de zapisăle moşii ot Orhei i de ţigani(i) dumisale stolnicesăi Theodosiicăi Costachi, care le-au avut di pe răposatul stolnic Constandin Donici.

S-au scris în luminatili zile a mării sale Costandin Alexandru Ipsilant v(oie)vod, întru întîe domnie a mării sale aici, la Moldova, la let 1800. Şi spre aflare a fiiştecărie scrisori s-au făcut scară aici, înnaint(ea) aceştii file den dos, cu numărul a fiişticărie scrisori, atît la scară cît şi la începutul scrisorii, deasupra, cum şi la ce veche scrisoare, adică: 1 sau 2 sau 3. Şi după chipul filelor, te vei îndrepta di la scară ce scrisoare a fi trebuitoari şi după numărul slovilor ce sînt pusă, vei afla şi pe ce veche scrisoare, că tot acel număr s-au pus deasupra ei. Şi di pe celi adivărate am scris şi le-am trecut, puindu-le în plicuri, eu, cucernicul între diiaconi, Miron Giuncă din ţinutul Putnei.

Condica zapisălor Bezinului şi cu alte hliză di prinpregiur. List 1

Număr

1. Una carte g(o)sp(o)d ot Alexandru vod(ă), stăpînit ocine şi iazul din Vatici. List 1.

2. Un zapis di la Anghelina, fata lui Sămion Codău ot Bezin, pi un loc de casă şi de arat din Bezăn. List 1.

3. Un zapis di la Toader şi Bălan şi Costin pentru o a cince parte din sat din Bezin. List 2.

4. Un ispisoc ot Vasîli vodă, întăritură pe zapisul lui Toader şi Bălan pe a cincea parte a sat(u)lui Bezinului. List 3.

5. O carte g(ospo)d ot Vasîli vodă către Ionaşcul Melişanul să măsoare iazul din Bezîn. List 5.

6. Un zapis di la Grăjdean de Bizin pentru vînzare a toată parte lui din Bezin. List 5.

7. Un zapis a Lupului de Bezîn cum au vîndut din tot satul Bezinul a opta parte. List 6.

8. Un ispisoc de la Gheorghii Ştefan v(oie)v(o)d de întăritură pe zapisăle de cumpărătură. List 8.

9. O carte g(ospo)d ot Costantin vodă pentru nişte vecini a lui Gavrilă Donici care adevereşti c-au fost moştean Donici în Bezin. List 10.

10. Un zapis di la Tite, fata Tudorii, danie din Bizin parte ei di moşii. List 10.

11. Un zapis di la Bălan şi popa Costin pentru vînzare a trii părţi de iaz aşijdire şi acea a patra parte de iaz cu cîmpu, cu vatra satului, cu tot locul, au vîndut în Bezin. List 11.

12. Un zapis di la Toader sîn Lupul ot Bezin de danie a trie parte dintr-un pămînt din Bezîn. List 12.

13. Socoteala şi împărţala ce-au avut Darie Donici şi Dumitrachi Macri şi Ştefan Căputici pentru moşii. List 13.

14. Un zapis di la Carpu armaşul cum au vîndut parte lui de moşie din Bezîn. List 17.

15. Moşiile ce sînt Doniceşti arată printr-acest izvod a lui Miron Donici. List 18.

16. O carte g(ospo)d ot Costantin Alexandru v(oie)v(o)d să cerceteză sărdarii Bezinului după jaloba ce-au dat Catrini cruceroaii. List 20.

---

[18] Vezi *Introducerea* la vol. I al seriei B, Ţara Românească, p. V—XVII.

17. O mărturie a oamenilor din Bezăn cum au dăruit lui Miron Donici i Apostu Donici şi Niculai Donici, part(ea) lor din Bizin. List 21.
18. O mărturie de la Marie, fata lui Gavrilă Donici cum au învoit [cum au învoit] alde Coreschii să facă Miron Donici. Scos în Bezin. List 22.
19. Un zapis di la Toader ot Bezin cum au dăruit partea lui di moşie din Bizin vist(iernicului) Costandin Donici. List 23.
20. O mărturie hotarnică di la Mihalachi Cheşcul jîc(ni)cer cum au hotărît Bizinul. List 24.
21. Măsorişte Bizinului. List 26.
22. Un zapis di la Lupul cum au vîndut parte lui din moşie Lopatna. List 32.
23. O mărturie di la Vasîle vornicul cum au stîlpit heleşteu din Bizin. List 33.
24. Măsura moşii Prisăcenii. List 34.

Condica zapiselor de danii şi de cumpărături ot Bezîn, ce sînt făcute pe urma hotărîtului. List 39

1. Un zapis di la Aftenii, cum au vîndut parte lui din Prisăcina şi din Telişău şi dintr-alte locuri părţile lui de moşii vist(iernicului) Costandin Donici. List 39.
2. Un zapis di la Miron sîn lui Andriiu, cum au vîndut părţile lui de moşii din Prisăcina şi dintr-alte locuri tij vist(iernicului) Costandin Donici. List 40.
3. Un zapis di la Andrunachi sîn Gavrilă din Bezîn, cum au dat danii parte lui den moşie Bizinului. List 42.
4. Un zapis di la Ioniţă Pănuţă, cum au dat danii doî pogoane de vie ot Bezin. List 43.
5. Un zapis di la Ioniţă diiaconu, cum au vîndut parte lui din moşie din Bezin i Prisăcina i Telişiu. List 45.
6. Un zapis di la Lupa, fata lui Vasîle, cum au vîndut părţile ei di moşii din Telişău şi dintr-alte locuri tij vist(iernicului) Costandin Donici. List 47.
7. Un zapis di la Paraschiva şi frate-său Iacobu, ficiorii lui Filip, cum au vîndut parte lor din Telişău şi dintr-alte moşii tij vist(iernicului) Costandin Donici. List 48.
8. O mărturie a oamenilor din Bizin pentru iazul ce este în drept(ul) Lopatnii. List 50.
9. Un zapis di la Ion, ficior Vasilcăi, cum au dat danie parte lui din moşie Lopatna. List 52.
10. Un zapis di la Alexandru Borîlă, cum au dat toate părţile lui Savin din moşie Tulbureştii şi dintr-alte moşii. List 52.
11. Un zapis di la Ioniţă Loghin diiaconu, cum că n-a mai stăpînit pe undi au vîndut. List 55.

Condica moşii Făureştilor. List 58

1. O mărturii di giudecată di la Ştefan căp(itan), cum s-au giudecat Ion, *nepot lui Pătrăşcani, cu Aftenii pentru Făureşti i dintr-alte moşii. List 58.*
2. Un zapis di la Ioniţă Giosanul şi frate-său Postecă, cum au dăruit parte lor din moşie Făureştii. List 59.
3. Un zapis di la Toader sînt Agafiei, cum au dăruit toată parte Săvinesăi din sat(ul) Făureştii. List 60.
4. Un zapis di la Sandul, ficiorul lui Andriiu, cum au vîndut toată part(ea) lui din sat din Făureşti. List 61.
5. Una carte g(o)spod ot Ioan Calimah vod(ă) către Ghiorghii med(elni)cer) pentru înpresurare răzăşilor ce fac moşii Făureştii. List 62.
6. Mărturie lui Vasile Aftonii pentru giumătate de Făureşti pe unde sînt petrele hotară. List 64.
7. Tij, asămine un suret. List 65.
8. O jalbă către domnu pentru Făureşti. List 65.
9. Carte g(o)sp(o)d după jalobă. List 66.
10. Un zapis di la Iordachi pentru un iaz cu moară în Bizin. List 67.

Condică de scrisorile morii ot Furceni. List 70

1. Un zapiș di la Toader Bălan cu 12 pîrgari cum au vîndut Lelicoaei un vad de moară în Răut. List 70.
2. O carte g(o)sp(o)d ot Vasîle vodă, de giudecată ce-au avut Gligorii cu Lelecoaie pentru vadul morii. List 70.
3. O carte g(o)sp(o)d ot Eustrate Dabija vodă, de giudecata ce-au avut Luchiiana jîcniceroae cu Apostolachi, tij pentru vadul morii. List 71.
4. Un zapis di la Dumitrașcu Hanghel și de la alții, dau mărturii pentru acel vad de moară cu iaz. List 73.
4. O carte di la Costantin Duca vodă să cerceteze vadul morii. List 73.
6. Mărturie de giudecată di pe carte g(o)sp(o)d. List 74.
7. O înpărțeală pentru sat Băloșăștii și pentru moara din Răut ot Apostul jîc(nicer), însă de la Ștefan, nepotu-său. List 76.
8. Mărturie de giudecată di la șat(rariul) Carpu pentru moară. List 77.
9. Zapisul de învoială a popii lui Ilii, pentru moară. List 78.
10. Carte g(o)sp(o)d ot Grigorii Alexandru Ghica vod(ă) poroncitoare la sărdar pentru moară să ei samă. List 79.
11. O carte g(o)sp(o)d ot Grigorii Ioan Calimah v(oie)vod către sărdari pentru că nu să ține Popa Ilii după zapis ce-au dat pentru moară. List 81.
12. Izvodul de zapisăle Băloșăștilor. List 82.

Aice s-au făcut scară de izvoade și alte însămnări

Și s-au scris deasupra acei scrisori 1 sau 2 sau trei după cum arată scara în gios de pricina ci este într-însul și spre aflare a fieștecărie scrisori s-au făcut numărul aice după cum este și deasupra acei scrisori care s-au pus într-un plic osăbît de altele. Acesta este numărul lor.

Numărul scrisorii

1. Un suret di pe împărțala lui Gavrilă Brăescu de moșii și țigani.
2. Un perelipsu pentru așăzare ot Bezîn.
3. Un perilipsis de pe moșii Morozănii.
4. Un perelepsis de zapis(e) pentru moșie Breanova ot Răut a Bravicenilor.
5. Un izvod a lui Toader Sîrghii mazil pentru dijma ot Bezîn.
6. Răvaș di la Sărdărie către acest mazîl să cercetez(e) dijma.
7. O jalobă pentru Bizin.
8. Un răvaș di la Sărdărie către Vasîle Haitul pentru răsăpire casălor.
9. Un răvaș de jalobă la domnu asupra spat(arului) Donici pentru Bezin.
10. Carte g(o)sp(o)d pentru răsîpire casălor ot Bezîn să plătească lăcuitorii.
11. Mărturie sărdarilor ot Orhei pentru cheresteaoa caselor.
12. *Un izvod pentru scrisorile Lobălineții.*
13. Un răvaș către vor(nicul) de Lobălinița că au rămas sat(ul) a lui Costandin Donici.
14. O însămnare de cumpărătura lui Miron Donici din Făurești.
15. Un izvod de soma stînijănilor ot Prisăcena.
16. Un izvod de hliză di moșii și țigani ce-au rămas în parte vist(iernicului) Costandin Donici.
17. O socoteală de soma stînjenilor ot Telișau i Prisăcena.
18. Un izvod de celi ce au rămas vist(iernicului) Costandin Donici după moarte maică-sa atît părți de moșii cît și țigani.
19. Alt izvod tij asămine dar mai arată niște nume de țigani.
20. O măsoriște a Bezinului scoas(ă) di pe hotarnică.
21. O socoteală de cîtă somă de stînjeni s-au vinit fieștecărui Donici ca și lui Carețchii din Teleșău și dintr-alte locuri.
22. O însărcinare de baștina lui Mătieș din Cobîlca i din Sămănauca.
23. O socoteală de soma stînjenilor din bătrînul Șendre den Prisăcena și di la alte locuri i sălești.
24. Un izvod de urice bătrîne ce-au fost pe la unii și alții pentru moșii.

1

7128 (1619), noiembrie 22. *Alexandru voievod împuternicește pe Grigore din Bezin să-și stăpînească iazul cu jumătate de poiană din Vatici.*

Іѡ Алеѯандрꙋ в(оє)в(о)д(а), Бжж(їєю) милост(їю), г(о)сп(о)дар(ъ) Зємли Молдавскои. Dat-am această carte a domnii meli slugii noastre, lui Grigorce den Bezin, ca să fii tare și puternic cu această carte a domnii mele a-ș(i) stăpîni a sa dreaptă ocină și iazul din Vatici cu giumătate de poiana ce mică, nimini ca să n-aibă nici o treabă [1] întru acel iaz de voe slugii noastre Grigorcii.

Pentru aceea, nimini ca să n-aibă a stăpîni sau a-l opri preste această carte a domnii meli. Iar cui i se va păre cu strîmbul să vii să s(e) întrebe înaintea porții domnii mele.

Și într-alt chip să nu fie.

Л(ѣ)т ✝ ЗРКИ ноєм(врїє) КВ [2].

---

[1] Omis.

[2] Urmează mențiunea : „Locul peceții g(o)sp(o)d".

2

1637 (7145) aprilie, Bezin. *Anghelina, fiica lui Simion Codău din Bezin, și fiul ei, Lupul, dăruiesc un loc de casă din Bezin lui Apostol aprod.*

Adică eu, Anghelina, fata lui Sămion Codău ot Bezîn, și cu fiiul meu, cu Lupul, înșine pre noi mărturisim cu acest zapis al nostru, de nime nevoiți, nici înpresurați, nici asupriți, ce de bunăvoia noastră am dat un loc de casă și de arie și cu loc de grădină, ce este treaba casei omului. Iar acel loc iaste în sat în Bezin, în vatra satului, din gios din parte noastră. Însă numai acel loc de casă îl dăm, pentru sufletul moșilor și părinților noștri și pentru sufletele noastre, să-i fie lui drept loc de casă, cu ocol, și cu arie, și cu grădină și cu ce este treaba casei omului, să-i fie lui Apostul, și feciorilor săi, și nepoților lui și strănepoților lui, să-i hie dare di la noi.

Iar cine s-ar alege dintru feciorii noștri sau din nepoții noștri sau dintr-a noastră sămînții cine va vre să-l învăluiască, acela om să fii treclet și proclet și anathima și în loc cu dracii.

Și cînd am dat noi s-au prelejît, popa Bălan din Bizin, și Ionașcu, ginere-său ot tam, și Ionașcu Băț ot tam, și Costin și Ivenco ot tam, Petre ot Tulburești, Ionașcu Popăscul ot tam, și Albul ot tam, și Moga ot tam, și Bosăi ot Bărbiști, și *Iosăp ot tam și alți mulți oameni buni din sus și din gios.*

Și pre mai mare credința, noi ne-am pus și pecețile.

Pis(a) în Bezăn, m(e)s(e)ța aprilie 7145 ⟨1637⟩ [1].

Eu Lupu am scris.

Și Vasîle, feciorul lui Grozav de Tulburești, m-am întîmplat cînd au dat acel loc Anghelina, fata lui Codău, și cu feciorul ei, cu Lupul, ce mai sus scrie [2].

Ediții : Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 392 (rez. cu data : „7145 (1636—7)").

---

[1] Urmează mențiunea : „pecete" (octogonală).

3

1638 (7146) ⟨martie⟩ 14, Tulburești. *Toader, Bălan și Costin, nepoții lui Petru Codău, vînd lui Apostol aprod partea lor de ocină din Bezin cu 14 taleri.*

Adică eu, Toader, și Bălan, și Costin, feciorul lui Crăciun Gălbeneanul, nepoții Petrii lui Codău. Scriem și pre noi mărturisim cu acest zapis a nostru cum noi, de bunăvoe noastră, de nimeni săliți, nici asupriți am vîndut a noastră dreaptă parte de ocină dintr-a patra parte de vatra satului a cince parte din sat din Bezin, unde să chiamă parte lui Nicoriță din gios, aceea am vîndut lui Apostol aprodul, feciorul lui Măteiaș de Tulburești, ca să-și facă Apostol casă și altele ce-i vor trebui împregiurul casei. Aceasta am vîndul lui Apostol aprodul ce mai sus scrie drept patrusprăzeci taleri, ca să-i fie lui ocină și cumpărătură de la noi ace parte ce mai sus scrie.

Și în tocmala noastră fost-au popa Bălan de Bezin și Ionașcu Bățu de acole, și Ionașcu ginere-mu de acole, și Lupul Enachii de acole, și Petre din Tulburești, și Grigorii Moga, și Mihăilă Săpoteanul, și Gheorghe Tulbure ot Tulburești, și Albul, și Grozav și Gonța.

Și pre această scrisoare a noastră să aibă Apostul a-și face [Apostul] și dres(e) domnești pe zapisul nostru ca să-i fie lui ocină și moșii.

Iar noi, spre mai mare credința, pusu-ne-am pecețile să-i fie de credință.

Și eu, Vasîle, ficiorul lui Grozav, am scris și alți oameni buni din sus și din gios s-au prelejit în tocmala noastră, să s(e) știe.

Лет ҂зрмс маи дї[1].
† Пис(а) ѡт Тулбуренщи.

Popa Bălan ; Lupul ; Bălan ; Toader ; Tulbure[2].

Ed. : Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 392 (rez. cu data de lună „mai").

---

[1] Lectură greșită a copistului (în loc de „martie" ; cf. întărirea domnească — doc. nr. 4).

[2] Urmează nouă cercuri desenate, fiecare cu mențiunea „pecete" (patru din ele neînsoțite de semnătură).

4

1638 (7146) martie 29, Iași. *Vasile Lupu voievod întărește lui Apostol aprod a cincea parte din a patra parte din satul Bezin cumpărată de la nepoții lui Petru Codău și un loc de casă din același sat dăruit de Anghelina, fiica lui Simion Codău, și de fiul ei, Lupul.*

† Іѡ Басилї в(ое)вод, бож(їею) милост(їю), г(о)сп(о)дар(ъ) земли Молдавскои.

Facem înștiințare precum au vinit înainte noastră și înaintea tuturor boierilor noștri mari și mici, Toader și Bălan și Costin, ficiorii lui Crăciun Gălbeneanul, nepoții lui Petre Codău, de a lor bunăvoe, de nimene siliți, nici asupriți, și au vîndut a lor dreaptă ocină din a patra parte a satului Bezinu, din vatra satului, a cince parte care să numește parte lui Nicoriță, parte din gios, cu loc de casă și de alte locuri de toate cîte sînt de trebuința casăi. Aceea au vîndut-o alui nostru credincios slugă Apostului [lui] armaș drept patrusprezece taleri bătuți.

Și după aceea, iarăși au venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri Anghelina, fata lui Sămion Codău, și cu ficiorul ei, Lupul, iarăși de a lor bunăvoe, de nime siliți, nici asupriți, și-au dat și-au dăruit a sa dreaptă ocină și moșie pentru spăsenia sufletului a părinților și a moșilor și a strămoșilor lor, loc de o casă din parte de gios din vatra satului Bezinul, cu loc de ocol și de arie și de alte locuri cîte trebuiesc penpregiurul casei, așijdere și un loc de grădină. Aceea au dăruit-o iarăși celui de mai sus-scris, slugii noastre Apostol armaș.

Deci Apostol armaș au plătit deplin acei de mai sus-scriși bani, 14 taleri în mănule celor de mai sus-scriși oameni, lui Toader și Bălan și Costin, și iarăși cielaltă parte cari i-au dat și i-au dăruit lui ace fiică[i] de mai sus-scrisă, Anghelina și cu feciorul ei, Lupul.

Deci noi, dacă am văzut între dînșii buna învoială și tocmală și plată deplin(ă) și de bunăvoe dăruire, așijdire și di la noi dăm și întărim celui de mai

sus-scris, Apostul armaş, pe acele părţi de ocină dn vatra satului Bezin ca să-i fie lui drept ocină şi cumpărătură şi uric şi întăritură cu tot vinitul, nerăşuit nici odănăoară, în veci.

Şi altul să nu să mai amestece.

Ѵ Юс, л(ѣ)т(о) ҂зрмз март кѳ.

Singur domnul a poroncit [1].

Gavrilaş vel log(o)f(ă)t.

Şaidir ⟨a scris⟩.

† Іѡ Васнле в(ое)вод(а).

[1] Urmează menţiunea: „Locul peceţii g(o)spod".

5

1648 (7156) iulie 1, Iaşi. *Vasile Lupu voievod porunceşte lui Ionaşcu Meleşanul din Ţigăneşti să măsoare nişte heleşteie din satul Bezin.*

† Іѡ Васнле в(ое)вѡд(а), Бѡж(їею) милост(їю), г(о)сп(о)дар(ъ) Зъмли Молдавскои. Scriem domnia me la sluga noastră, la Ionaşcu Meleşanul den Ţigăneşti. Dămu-ţi ştire, dacă vei vide carte domniei mele iar tu să mergi la sat la Bizin şi să măsori helăşteul lui Băţu, eel din gios, şi cît va hi cela de lungu să le ⟩măsori toate să fii aşa de lungi şi să pui şi sămne precum le va fi fost tocmala, ce sînt a slugii noastre, a lui Apostol pîrcălabul di Orheiu şi a altor răzeşi. Şi să le măsori acele patru hălăşteie să fie toate ca cela din gios.

Тое пишъм.

Ѵ Юс, л(ѣ)т(о) ҂зрнѕ юлн а.

Сам г(о)сп(о)д(н)н(ъ) велѣл [1].

Ed.: Iorga, *St. şi doc.*, XVI, p. 392 (rez.).

[1] Urmează menţiunea: „Locul peceţii g(o)spod.".

6

1651 (7159) iulie, Orhei. *Grăjdian, fiul lui Gavril din Bezin, vinde a opta parte din satul Bezin, ţinutul Orhei, lui Apostol fost mare pitar, pîrcălab de Orhei, cu 70 de lei.*

† Adică eu, Grăjdiian, sîn Gavril de Bizin, nepotul Fătului de acolo, de nime nevoit, nice asuprit, ci de a mea bunăvoi am vîndut a me dreaptă ocină şi moşie, toată parte din sus de Bizin, ce este la ţîn(u)t(u)l Orheiului, din giumătate de sat a patra parte, din tot sat(u)l a opta parte, cu tot vinitul ce va fi pe acea parte de ocină, care ocină mi-au rămas de la părinţii mei. Aceasta am vîndut d(u)m(i)sale lui Apostol, biv vel pit(ar), pîrcălab Orheiscoi, drept şaptezăci de lei, bani gata. Aşijdire şi un hălăşteu ce este împreună cu d(u)m(nea)lui şi cumnatul d(u)m(i)sale; şi eu am giumătate într-acel hălăşteu şi aşijdere şi din hălăşteu toată partea me o am vîndut d(u)m(i)sale, tot în preţul acestor bani cari-s mai sus-⟨scrişi⟩ [1]. Şi de lungu să fii ca a lui Băţu şi ca a d(u)m(i)sale cela ce-au cumpărat d(u)m(nea)lui di la Bălan şi ca alt(e) hălăştei, să nu fie altili mai lungi decît acesta.

Şi această tocmală s-au făcut denaint(ea) d(u)m(i)sale lui Ionaşcu Roşul biv vel medelnicer, şi dinaint(ea) dumisale lui Gheorghii Catargiu biv pah(arnic),

[1] Omis în copie.

pîrcălab Orheiscoi, și dinaint(ea) popii lui Istrati celui domnesc din tîrgu de Orheiu, și dinaint(ea) lui Vasîle cel Mare, și dinaint(ea) lui Bățu de Bezin, și a lui Costin și a lui Andrunache de acolo.

Deci noi, văzîndu-le de bunăvoe și deplin(ă) plată, noi încă am făcut d(u)m(i)sale acest zapis ca să-i fie d(u)m(i)sale de credință ca să fie d(u)m(nea)lui volnic de a-ș(i) face și dresă domnești, ca să s(e) știi.

У Ѡрхею, л(ѣ)т(о) ,зрнѳ юлн.

Gheorghi Catargiul [2], Vas(i)lii [2], Ionașcu ; Popa Evstratie. бнв лнцом[3].

Ed. : Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 392 (rez. cu data de lună : iunie).

---

[2] Sub nume, mențiunea : „pecete"
[3] „am fost de față".

7

1654 (7163) septembrie 28, Bezin. *Lupul, fiul Anghelinei, din Bezin, vinde a opta parte din acest sat cu 110 taleri lui Apostol fost mare jitnicer.*

Adică eu, Lupul de Bezin, ficiorul Anghelinii, nepot(ul) lui Codău de Bezin, însumi pre mine mărturisăsc cu acest zapis al meu, de nime nevoit, nici împresurat, ce de a me bunăvoe am vîndut d(u)misale, lui Apostul ce-a(u) fost jîc(nicer) mare o parte de ocină din giumătate de sat a patra parte, iar tot satul a opta parte, din cînpu și din pădure și din vatra satului, în parte din gios, și din tot vinitul ci este pre acel loc. Așijdere, am vîndut un hălășteu carele au fost a moșu-meu a lui Codău și a tatîne-meu și al meu, care hălășteu mi s-a vinit la împărțală cînd ne-am împărțit cu alți răzeși. Acest(ea) ce mai sus scriem le-am vîndut drept o sută și zăce de taleri.

Și mi-au făcut d(u)m(nea)lui și plata deplin, ca să-i fie d(um)misale și cuconilor d(u)misale pentru căci am vîndut d(u)misale că sînt cuconii noștri veri primari cu a d(u)misale, ce mie mi-au fost vînzătoare, alții n-au încăput să o cumpere ; însă hălășteu să fie de lungu cît este a lui Ionașcu Bățu cu frații lui pînă în heleșteul ce-au cumpărat iarăș(i) d(u)m(nea)lui Apostul jîc(nicer) di la Bălan Gălbeneanul și di la frații lui ; așa să fie toat(e) hălășteile de lungi cum iaste heleșteul lui Bățu di la Vătaștină.

Și cînd s-au fost tocmit această tocmală fost-au de față d(u)m(nea)lui Apostol pîrcălabul de Orheiu, feciorul lui Ionașcu Rusul log(o)f(ă)t(ul) cel mare, și d(u)m(nea)lui Gheorghii Cătargiu ce-au fost paharnic, d(u)m(nea)lui Tudosăi pîrcălabul de Orhei, și d(u)m(nealui) Vas(i)li vor(nic) de gloată din Popșăști, și Ionașcu Bățu de Bezin, și frate-său, Costantin de-acolo, și Andrunachii de Bezin, și Coțul, ficiorul popii lui Bălan, și Badiul, și Mirăuță, ficiorii lui Bățu, și Andrii Săpoteanul de Tulburești, și Ionașcu Popăscul de-acole, și Dumitru feciorul Andreicăi de-acolo și alți oameni buni megieș(i).

Deci noi, văzînd de bunăvoe tocmală și plată deplin(ă), noi am iscălit și ne-am pus și pecețile pre această mărturii a noastră să-ș(i) facă d(u)m(nea)lui Apostul și zapis domnescu, să-i fie moșii și dreaptă cumpărătură d(u)m(nealui) Apostului ce-au fost jîc(nicer), și cuconilor d(u)m(nealui), și nepoților, și strănepoților lui și tuturor rășcheraților lui, neclătit în veci.

У Безнн, л(ѣ)т(о) ,зрѯг сѣпт(емврїе) кн.

Și eu, popa Vasile am scris acest zapis, ca să s(e) știi.

Gheorghii pîrcălab [1] ; Todosăi pîrcălab [1] ; Ionașcu ; Vas(i)le vor(nic) [1].

Ed. : Iorga, *St. și doc.*, XVI, 392—393 (rez. cu lista martorilor).

---

[1] Sub nume, mențiunea : „pecete".

8

1657 (7165) martie 20, Iași. *Gheorghe Ștefan voievod întărește lui Apostol fost jitnicer mai multe părți de ocină din satul Bezin.*

Іѡ Гешргїи Стефан в(оє)в(о)д(а), Бож(їєю) милост(їю), г(о)сп(о)д(а)р(ъ) Землє Молдовскои. Adică au vinit înainte(a) domnii(i) meli și înainte(a) alor noștri boeri, a mari și a mici, boerinul nostru Apostol ce-au fost jîcnicer cu-n zapis de cumpărătură di la Lupul din Bezîn, ficiorul Anghelinei, nepotul lui Codău de acole, și spunînd și mărturisînd într-acel zapis precum i-au vîndut dintr-a patra parte din sat, din Bezîn, giumătate și un heleșteu carele au fost a lui di moșie, a moșu-său, a lui Codău, drept 140 lei bătuț(i). Aceste au vîndut dumisali Apostului jîcniceriul.

Așijdirile au adus altă mărturie ⟨de la⟩ [1] Catargiu pîrcălab, pîrcălabul de Orheiul și di la Mătieș Sturză pîrcălabul, și di la Andrunachii, și Bățu, și Costin din Bezîn și di la mulți megieș, oameni buni, scriind într-acel zapis precum [precum] au cumpărat Apostul biv jăcnicer din giumătate de sat, din parte(a) de sus a patra parte de sat din Bezîn, drept..... [2] din vatra satului, și din țarini, și din fănațu și din pădure, din tot vinitul, și cu pometu și cu giumătate de heleșteu ce-au fost cu Grăjdeanu împreună și cu Apostul și cu Andrunachii ce li s-au vinit lor la-npărțală, cînd s-au împărțit hălăștăile cu alți răzăș(i) a lor. Aceste au vîndut dumisali, boerinului nostru ce mai sus scriem, Apostol jîc(niicer).

Așijdirile au arătat zapis de mărturii boerinul nostru ce mai sus scriem. Apostul jîcniceriul, di la Bălan, și di la popa Costin, și di la Toader, și di la alți frați a lor, s(î)n(o)vii Gălbeneanul ot Bezin, precum au vîndut boerinului nostru ce mai sus scriem, Apostul jîcniceriul, dintr-a patra parte de sat de Bezin, din parte din gios, a patra parte din vatra satului, și din țarini și din fănață 2 părți, și rămîni lui Bălan 3 părți tot dintr-acea a patra parte de sat ce mai sus scriem, și un heleșteu ce li s-au vinit lor la împărțală, mai gios de un heleșteu ce au cumpărat bătrînul nostru ce mai sus scriem, Apostul jîcniceriul, di la Lupul.

Aceste părți toate li-au cumpărat boerinul nostru ce mai sus scriem, Apostul jîcniceriul, drept 140 taleri.

Așijderile au arătat boerinul nostru Apostul jîc(nicerul) un zapis de danie di la Anghelina din Bezin, fata lui Codău, și di la ficiorul ei, di la Lupul, precum i-au dat și i-au dăruit pre boerinul nostru Apostul ce-au fost jîc(nicer) cu-n loc de casă unde ș-au pus Apostul casăle, cu loc de ocoale și de arii și de grădină și de altele ce vor trebui pre lîngă cas(ă). Cest loc de casă l-au dăruit ei de bunăvoe lor pentru sufletul părinților săi și a lor; însă heleșteile ce mai sus scriu, de cumpărătură și unu ce este de moșii, mai sus de toate heleșteile, ca să aibă a le ține precum le-au ținut ei de lungi de la împărțală încoace. Și precum le-au înpărțit boerinul nostru Vasîle vornicul și le-au hotărît, așa să fie, și le-au măsurat precum iaste heleșteul lui Ionașcu Bățu cu frații lui, ce este la un loc, ce să chiamă Vătăștina, așa sînt toate heleșteile; și au pus și sămne.

Deci noi, văzînd atîta mărturie di la atîția boeri și di la mulți oameni buni megieși, di la noi încă i-am dat și i-am întărit ca să-i fie du(mi)sale Apostului jîcniceriul dreaptă moșie și cumpărătură, dumisale și ficiorilor dumisale i altor săminții ce să va alege mai de aproape, neclătită nici dănăoară, în veci, priste cartea noastră.

Тоє пишем г(о)сп(о)д(ст)ва ми.

У Іас, л(ѣ)т(о) ҂зрѯє мар(тїе) к.

Сам г(о)сп(о)д(и)нъ велѣл[3].

Іѡнашкѹ Рѹсѹл вел лѡг(о)ф(е)т.

Ed.: Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 393 (menț. avînd numai văleatul).

[1] Omis.

[2] Loc gol.

[3] Urmează mențiunea: „Locul peceții gospodă".

9

1689 (7198) octombrie 24, Iași. *Constantin Cantemir voievod împuternicește pe Gavril Donici pîrcălab să-și readucă în Bezin vecinii fugiți.*

† Иѡ Костандин в(ое)в(о)д(а), Бож(їею) милост(їю), г(о)сподар(ъ) Зъмли Молдавскои. Dat-am carte(a) domnii mele boerinului nostru, lui Gavrilă Donici pîrcălabul, nepotul lui Apostol ce-au fost jîcnicer. Și pre cine va trimite ca să fie volnic cu carte(a) domnii mele a căuta și a cerca în țara domnii mele unde ·ar afla ai săi drepți vecini, carii îi sînt di la moșă-său, di la Apostol jîcnicer, din sat din Bizin, anume : Vasîle Gribince, și Bălăban cu frate-său Sîrghi(e), și ficiorii Colunițiі, și Gavrilă Cibotariul, și Gheorghie Bezmănariul, ficiorul Petrii, și alții carii or mai hi, or hie unde i-ar afla : ori în sat domnesc, sau boeresc, sau călugăresc, sau în tîrgu sau în slobozii, sau hie unde i-ar afla, să aibă a-i lua de grumaz, cu tot ce vor ave, și să-i ducă la urmă di undi s-au dus. Și nimi să nu ste împotriva cărții domnii mele.

Ү ꙗс, л(ѣ)т(о) ҂зрчи ѡкт(омврїе) кд.
† Сам г(о)сп(о)д(н)нъ велѫл[1].
Великн болерн въ Днбан.

Ed. : Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 394 (rez.).

[1] Urmează mențiunea : „Locul peceții g(o)spodă".

10

⟨După 1689 (7198), octombrie 24⟩ [1]. *Tite, fiica Tudorei, și Ariton fiul lui Gheorghe, dăruiesc parteta lor de ocină din Bezin lui Nistor din același sat.*

Adică eu, Tite, fata Tudorii, și Ariton, ficiorul lui Gheorghie, scriem și mărturisîm cum noi, de bunăvoi(a) noastră, de nimi sîliți, nici de o nevoe, precum ne-am învoit noi să dăruim o parte a noastră ce să va alege din Bezin ; și o am dăruit-o cu totul lui Nistor din Bezin, să-(i) fie moșie driaptă, lui, și ficiorilor lui și nepoților lui.

Și cînd am făcut acest dar, am făcut denaint(ea) lui Apostol pîrcălab de Orheiu, și dinaint(ea) Lupului din Bezin, și dinaint(ea) lui Ionașcu Bățu tij ot tam, și dinaint(ea) lui Sămion Mihulețu de Orheiu și alți oameni buni megieși. Deci noi, văzînd această tocmală de bunăvoe, noi încă am făcut zapis, iar Nistor, văzînd că i-au făcut acel bine, el încă i-au dăruitu-i cu cinci lei bătuți și tocmiți ca niște frați. Și ne-am pus și pecețile.

Dece de acmu înainte, ca să nu aibă dispre oaminii noștri să-i mai învălui niceodănăoară în vec, înaint(ea) acestui zapus di la noi. Aceasta mărturisîm.

Apostul pîrcălabu [2] ; Lupul [2] ; Ionașcu Bățu [2] ; Sămion Mihulețu [2].

Ed. : Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 393 (rez. fără dată).

[1] Datarea, după numărul de ordine din condică.
[2] Deasupra semnăturii se indică locul peceții.

11

⟨După 1689 (7198) octombrie 24⟩ [1]. *Bălan, Costin și Anrieș, fiii Gălbineanului, vînd lui Apostol pîrcălab trei părți dintr-un heleșteu, a patra parte dintr-un iaz și două părți din vatra satului Bezin.*

Adică eu, Bălan, și popa Costin și Andrieș, ficiorii Gălbineanului, înșine pre noi mărturisîm în cest zapis al nostru cum am vîndut dumisale Apostul pîrcălabul de Orhei trei părți ale Costeoaiei din heleșteu în partea din gios, drept 60 lei.

Așijderile și eu, Toader, ficiorul Gălbineanului, frate cilorlalți frați, așijderile am vîndut dumisale pîrcălabului Apostul a patra parte din iaz și din cîmpu și din vatra satului și din pădure și din toate ceste pentru 20 de lei, de nimene sîliți, nici împresurați, ci di bunăvoie noastră, așijderile din vatra satului, ca să ții dumisale Apostul pîrcălabul, ca să ție din vatra satului 2 părți ; și Bălan să ție 3 părți.

Și într-a noastră tocmală s-au prilejit dumisale jicniceriul Sturză, și Vasîlie cel Mare din Popșești, și Bățu din Bezîn, și popa Bălan, și Costin, și Andrunachii și mulți oamini buni, ca să știi.

Eu, Lupul diiacul, am scris.

Popa Bălan. Eu, popa Costin. Andonii [2]. Vasîle [2]. Toader Bălan [3]. Costin [3]. Dumitrașcu [3].

Ed. : Iorga, *Șt. și doc.*, XVI, p. 394 (rez. fără dată).

---

[1] Datarea, după numărul de ordine din condică.
[2] Sub nume, mențiunea : „pecete" (octogonală).
[3] Sub nume, locul amprentei digitale.

12

⟨După 1689 (7198)⟩ [1] decembrie 29, Bezin. *Toader fiul lui Lupul din Bezin, dăruiește vărului său Vasile a treia parte dintr-un pămînt din Bezin.*

Adică eu, Toader sîn Lupului ot Bezin scriu și mărturisăsc cu acest adivărat zapis al meu cumu am dăruit lui Vasîle, văru-meu, dintr-un pămînt a mîne-me a trie parte din tot pămîntul, de nime nevoit, nici sîlit, ci de-a me bunăvoe, dinainte lui Bărdarie [2], și dinainte Badiului, și dinainte lui Postolache Bățu și dinainte lui Postolachi sîn Ivăncu.

Și pentru mai mare credință, mi-am pus pecetea, să hie de credință.

Ꙋ Бизин, дик(е)м(врїе) кѳ.

Toader [3]. Badiul [3]. [4] Darie [3]. Postolachei [3]. Apostolachi [3]. Gligorcea [3].

Андрии искал.

Ed. : Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 394 (rez. fără data de an).

---

[1] Data de an, după numărul de ordine din condică.
[2] Așa în text ; v. mai jos, nota 4.
[3] Sub fiecare nume este indicat locul amprentei digitale.
[4] Fusese scris de copist „Bărdarie", prima silabă fiind apoi tăiată.

13

1719 (7227) februarie 25. *Împărțeala moșiilor lui Neculai Donici fost mare logofăt și ale soției sale, Lupa, între copiii lor.*

Socoteala ce am avut noi frați(i) între noi pentru moșii ce ne-au rămas di la părinții noștri, d(u)m(nea)lui Neculai Donici ce-au fost log(o)f(ă)t mare și di la maica noastră, Lupa, ce-au fost fata lui Gligorașcu Jora.

Și ne-am învoit cu toți frații noștri și ne-am înpărțit ca să s(ă) știe cini undi va ține, precum însămnează acest izvod mai gios și de cîtă moșii ne-au rămas și care frate unde va țini.

Iară care frate dintru noi ar eşi dintr-această socoteală ce-am făcut să fii de ruşine ori la ci giudecată vor merge.
Let 7227 ⟨1719⟩ fev(ruarie) 25.

Ocini ce ni-au rămas di la părinţi, anumi să s(e) ştii :
Sat întreg Slobozie lui Duşcă, la Orheiu, cu vecini.
Sat întreg Işnovăţul, tij la Orhei, cu vecini.
Sat întreg Zăhăicanii, pe Ciuhur, la ţ(i)n(u)t(ul) Iaşii, cu vecini, însă giumătate de vecini s-au vinit lui Macri vel ban, iar giumătate de vecini s-au vinit surorii noastre, Tasîii.
Sat întreg Pivniţa, pe apa Ivancei, ci este la ţ(i)n(u)t(ul) Orheiului.
Giumătate de sat din Hruşova, pe Ichil.
Giumătate de sat din Făureşti.
Părţile din Teţcani ce or cuprinde zapisăle, tij.
A triie parte din Căbeşti, tij la Orheiu, pe Bîc.
A trîie parte din Căbeşti, tij ce or cuprindi zapisăle.
Părţile din Hîrtop, tij ce or cuprindi zapisăle.
Giumătate de bătrîn ot Bălăşăşti, pe Răut, tij la Orheiu.
Părţile din Crevuleni, pe Nistru, tij la Orheiu.
A patra parte din Clişova, pe Răut, la Orheiu tij.

Tot ocini :
Părţile din Şătrăreni, la ţin(u)t(ul) Hîrlăului.
O parte de loc, parte(a) Danului, ot Onişcani, ot Orheiu, ce să va alege.
Părţile din Pituşca, ce să vor alege, tij.

Darie Donici vel vor(nic). Dimitrii Macrii vel ban. Ştefan Căpotici vt(orîi) post(elnic).

Părţile de ocini ce s-au vinit d(u)misale, lui Darie Donici vel vor(nic) de Ţara de Gios :

Giumătate de sat din Slobozia lui Duşcă cu vecini ce s-or veni pe ace giumătate de sat ce esti pe Nistru, la ţin(u)t(ul) Orheiului.
Giumătate de sat Hruşova, pe Ichil, cu giumătate de iaz din parte de sus. Şi părţile din Steţcani şi din Curteşti s-au vinit dumnealui Darie Donici vel vornic.
Darie Donici vel vor(nic), Dimitrii Măcrii vel ban, Ştefan Căpotici vt(orii) post(elnic).

Părţile ce s-au vinit lui Miron Donici văt(av) di stolnicei şi fraţilor săi, lui Postoloachi şi lui Neculai, ficiorii lui Gavril Donici pîrcălab.
Giumătate de sat Slobozia lui Duşcă, pe Nistru, cu vecini ce i s-or vini pe această giumătate de sat.
Giumătate de sat din Hîrtop, la ispisoc să numesc Cotelnicii.
Giumătate de bătrîn ot Băloşăşti şi a trie parte din Căbeşti pe Bîc, şi cu parte din Onişcani, de danii di la Danul.
Acest(a) i s-au vinit lui Miron Donici văt(av) şi fraţilor lui, nepoţilor lui Darii Donici vor(nic).

Darie Donici vel vor(nic). Dimitrie Macrii vel ban. Ştefan Căpotici vt(orîi) post(elnic).

Părţile ce s-au vinit surorii noastre, Marii, giupînesei d(u)misale lui Dumitru Macrii vel ban :
Zăhăicanii, sat întreg cu vecinii ce s-or afla, cu iaz şi cu vad de moară în Ciuhur, şi părţile din Crăuleni, pe Nistru, la ţ(inu)t(ul) Orheiului, s-au vinit d(u)misale Marii giupînese d(u)misale, lui Macrii vel ban.

Darie Donici vel vor(nic). Dimitrie Macrii vel ban. Ştefan Căp(o)tici vt(orîi) post(eşnic).

Părţile ce s-au vinit surorii noastre Nastasîi, giupînesei lui Ştefan Căpotici biv vt(ori) post(elnic) :

Pivniţa, pe apa Ivancii, la ţ(inu)t(ul) Orheiului, cu iaz şi cu vad de moară ce este drept sat şi a patra parte din Clişova ci este pe Răut şi cu parte ce s-a alege din Pituşca, pe apa Bîcului, şi cu părţi din Şătrăreni, ce-s la ţ(inu)t(ul) Orheiului, tij ce s-or alege. Acesti s-au vinit surorii noastre Nastasii, giupînesei lui Ştefan Căpotici vt(ori) post(elnic).

Darie Donici vel vor(nic). Dimitrie Macrii vel ban. Ştefan Căpotici vel post(elnic).

Iar pentru satul Işnovăţul, cu vecini, sat întreg şi cu iaz, ci este în apa Ivancii, din sus din Drumul cel Mare, şi pentru giumătate de sat din Făureşti şi cu vad de moară încă în parte din gios încă n-am putut lăsa să nu însămnăm ca să s(e) ştii pentru ce pricină nu s-au pus la împărţală fraţilor sat(ul) întreg Işnovăţul cu vecinii ⟨şi⟩ cu moară, din Şleaul cel Mare, l-au dat părintele nostru d(u)m(nea)lui Neculai Donici biv vel log(o)f(ăt) fii(u)lui d(u)misale, lui Darie Donici vel vor(nic), osăbi de alţi fraţi pentru căce tîmplîndu-s(ă) căsătoritul d(u)m(nealui) pe urma altor fraţi nimică zăstre de la părinţi n-au luat, nice la căsătoritul d(u)misale nimica n-au cheltuit părinţii, ce sîngur d(u)m(nea)lui cu ce-au putut ş(i)-au rădicat cheltuiala la căsătoritul d(u)misale, adeverindu-i părinţii pentru acest sat precum însămnează mai sus.

Iar pentru giumătate de sat, din Făureşti, cu vad de moară în Ichil, aceasta s-au socotit să fii pentru comîndul d(u)misale maicăi noastre Lupii log(o)fet(easa). Dece după datorie ce de obştii, la cari frate i s-ar tîmpla şi săvărşenia vieţii d(u)misale, acela să o grijească precum să cade şi aceluia să rămîie această giumătate de sat din Făureşti.

Pentru împărţala ţiganilor ce-au rămas de la părinţii noştri. Încă să să s(e) ştii că la acei ţigani fratele nostru, Gavril Donici, n-au avut treabă căce au fost făcut cu altă giupăneas(ă), cu fata Apostului biv vel jîc(nicer).

Pentru ţigani s-au socotit cu voe fraţilor s-au dat d(u)misale, lui Darii Donici vel vor(nic): 2 feciori a Surdului, anume Şteful şi Trifan, şi cu surorile lor ce s-or afla, şi Liontei feciorul lui Istrate, cu surorile lui, şi Lupan, feciorul lui Putorache.

Iar 4 ţigani, trei feciori a lui Dumitraşcu, fratele lui Putorache, anume Ion [Brîn] Brînză, şi Vasile şi alt frate a lor mai mic, cum l-ar fi chemînd, şi cu surorile lor s-au dat în parte surorilor noastre Marii, giupînesei d(u)misale lui Macrii vel ban, şi Nastasii lui Ştefan Căpotici v(torîi) post(elnic); şi Ştefan, feciorul lui Putorache.

Darii Donici vel vor(nic). Dimitrie Macrii vel ban. Ştefan Căpotici v(tori) post(elnic).

Ed.: Iorga, *Şt. şi doc.*, XVI, p. 388—391 (acelaşi text fără repetarea semnăturilor lui Darie Donici, Dimitrie Macri şi Ştefan Căpotici).

14

1724 (7232) mai 12. *Carp armaş din Bezin vinde partea sa de ocină din Lopatna lui Miron Donici pîrcălab de Soroca.*

Adică eu, Carpu armaşul, ficiorul, nepotul Chiriţoae din sat din Bizin. Facem ştire cu acest zapis al nostru precum am vîndut parte mea din sat din Bezin şi din Lopatna, din bătrînul Grigorcii, din giumătate din bătrîn din parte Chirioai, a trie parte din tot satul şi cu tot vinitul ce să vor alege pe ace a trie parte din Cîmpu şi din heleştei şi din pomet şi din pădure.

Aceste le-am vîndut d(u)m(i)sale, lui Miron Donici pîrcălabul dè Soroca, de nime nesîlet, nici asuprit, ci de a me bunăvoe am vîndut, drept 15 lei. Şi mi-au făcut d(umnea)lui plată deplină în mănule meli. Şi eu încă i-am făcut d(u)m(i)sali acest zapis ca să-i fii d(u)misali dreaptă ocină şi moşii în veci d(u)m(i)sali şi cuconilor d(u)m(i)sale. Şi nimi să nu aibă a să amestica din rudele meli piste zapisul meu.

Şi-n această scrisoare şi deplină plată s-au tîmplat d(u)m(nea)lui Toma pîrcălabul, şi d(u)m(nea)lui Andrieş sîn Vartolomei, şi d(u)m(nea)lui Andrunachi

vameș, brat Andriieș, și alți oameni buni bătrîni și din răzăși, carii mai gios au pus degetele și au iscălit.

Și eu, Ilii Cireș sotnicul, am scris zapisul.

L(ea)t 7232 (1724) mai 12.

Carpu biv armaș; Mărdarii biv v(el) sulgar; Toma pîrcălabul[1]; Andriiu; Andrunachi vameș; Neculai sîn Toader Orheianul diiacul cămară; Andrii vătav; Ion biv sotnic, Iordachii sîn Misirii ot Roman.

Ed. Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 392 (rez.).

---

[1] Sub nume, mențiunea: „pecete".

15

1730 (7238) iunie 15. *Împărțeală de moșii și de țigani ai familiei Donici.*

Moșiile cîte avem dinpreună cu uncheș Ștefan, di pe moșul nostru Apostul vel jîc(nicer).

Let 7238 ⟨1730⟩ iunii 15.

Părțile din Bezin cu 4 iazuri. 2 iazuri întregi cu-ntăritură ot Lupul ot Bezîn ot sînovei popa Bălan și un iaz de împărțală cu Andronic: giumătate a nostru ot Grăjdianul Fătul, iar giumătate di-npărțală, și alt iaz de înpărțală cu tot satul.

Părțile ot Lopatna cu giumătate de bătrîn di la un moș a nostru Ștefan Măteieșescul, danie ot Lupul.

Părțile ot Tulburești, ot Telișău, ot Poeni cu părțile ce avem tij di pi moșul nostru Ștefan Mătieșescul, cu loc din vii și părți din heleștei.

Părțile di moșii cît s-a alege ot Prisăcina dinpreună cu Andrunachi și cu preuteasa, ficiorii lui Enachi ot Bezini din preuteasa.

Parțile din Miclești tij cu Andrunachii și cu preuteasa.

Bălășăștii, pe Răut, numai cu uncheș(ul) Ștefan.

Părțile ot Răspopeni, pe Dobrușa, tij cu uncheș(ul) Ștefan.

Iazul di la Furcini, tij cu uncheș(ul) Ștefan.

Satul Popeștii, pe Ișnovește, la Lăpușna, cu Andrunache și cu preuteasa.

Miron Donici vel jic(nicer).

Părțile ot Bräiceni, pe Răut cu uncheș(ul) Ștefan.

Părțile ot Hăjdeni pe Răut, cu uncheș(ul) Ștefan.

Părțile ot Sărătiei cu uncheș(ul) Ștefan.

Miron Donici biv vel jîc(nicer).

Țiganii ce avemu tij înpreună cu uncheș Ștefan:

Mazăre Ion i Iordachi, ficiorul lui Fățică, tij ficior lui, i Titiiana, fată care este după un țigan a nenii vornicului Donici, și am luat altă fată de țigan și au murit; i Ileana, tij fată lui Mazăre, care este măritată după un țigan turcit.

Chilie Hurueneasă, fata lui Gavril țiganul, care o ține Huruian.

Mărie, tij fată lui Gavrilă, care o ține Bursa, țiganul g(os)p(o)d.

Un pogon și giumătate de vii la Bezin, tij înpreună cu uncheș(ul) Ștefan.

Miron Donici biv vel jîc(nicer). Apostul Donici pîrcălabu. Neculai Donici.

Ed.: Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 395—396 (același text, cu data de lună: „iulie").

16

1742 (7250) iulie 5. *Costandin Mavrocordat voievod poruncește unor mari boieri să cerceteze pricina privitoare la împresurarea unui loc din Bezin.*

† Иѡ Костандин Николаи в(оє)вод(а), Бож(їею) милост(їю), г(о)сп(о)дар(ь) Земли Молдавскои. Scriem domnie me la credincios boerinul nostru d(u)m(nealui) Pavel vel sărdar, i la d(u)m(nealui) Carpul biv vel med(elnicer) și la boerinul nostru Velico Cuza post(elnic). Facem știre că ni s-au jeluit d(u)m(neaei)

Catrina cluceroae,, giupîneasa răpousat(u)lui Miron Donici biv cluc(er), pe Mihne, nepotul lü Ionășcuță, zicînd d(u)m(neaei) Catrina că s-au sculat acest Mihne și-i înpresoară o bucată de loc din hotarul Bezinului și cu o livadă de pomi ce este acolo, pe acel loc, pe care loc acel Mihne nici o dovadă n-ar hi avînd, căci ar fi moșie dreaptă a cluceroaie, pe care i-ar fi arătînd scrisorile, care această giudecată orînduind-o noi la cinst(it) și credincios boeriul nostru d(u)m(nea)lui Sandul Sturză vel logofăt, așa ne-au spus d(u)m(nea)lui cum că trebui să se cerce această pricină acolo.

Și pentru aceasta, iată că vă scriem, văzînd cartea domnii meli să vă sculați și să mergeți acolo la locul cu pricina și să chemați față pe acel Mihne și pe alții megieși și răzăși și să luați sama pre amărunt foarte cu bună dreptate pe scrisori ce vor arăta și pe mărturii a oameni buni, răzăși și megieși. Și pe cum viți afla și-ți adiveri dreptate să le hotărîți pricina. Și precum veți afla și veți hotărî să dați și mărturii la mîna cui s-a căde, trecînd la prot(o)col.

Leat 7250 ⟨1742⟩ iuli(e) 5[1].

Procit vel log(o)f(ă)t.

Ed. : Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 397 (rez.).

---

[1] Sub dată se indică „locul peceții gospod".

17

1743 (7251) iunie 18. *Sătenii din Bezin dau o mărturie pentru o parte din* satul Bezin.

Adică noi, sătenii ot Bezin carii mai gos ne-am iscălit și am pus și degetele. Face-se știre cu această adevărată scrisoare a noastră pentru o parte de sat din Bizin, care au dăruit-o d(u)m(i)sale Miron Donici, Apostul Donici i Neculai Donici, care această parte de moșii au fost a lui Vîrlan, unchiul Budeceștilor, și au umblat această parte a Budăceștilor în 2 părți : pe o parte este singur Vîrlan, pe o parte sînt Budeceștii cu neamul lor și fiind și zapis de la Vîrlan de danie, acum, în vreme moscalilor, tîmplîndu-s(ă) de au dat d(u)m(neaei) giupîneasa lui Miron zapisul la Horodinca înpreună cu alte zapisă, s-au răsipit acel zapis și altele.

Deci noi, după cum știm cu adevărat, am făcut această mărturii la mîna d(u)m(i)sale giupînului Neculai Donici, precum știm că acel Vîrlan s-au dat d(u)m(i)lorsale și au dăruit și el parte lui d(u)m(i)lor sale boerilor numai, oar surorile n-au treabă. Și d(u)m(nealo)r pe Vîrlan l-au grijît la moarte lui, însă această parte mai sus-numită pe acum îmblă în Bezin așa și în vale Lopătnii. Așa știm și mărturisîm cu sufletele noastre înainte lui D(u)mnezău și a giudecății. Și pentru credința ne-am pus și degetile ca să fii de mare credința.

L(ea)t 7251 ⟨1743⟩ iunie 18.

Eu, Ioniță sotnic de căzacii de Soroca, martur.

Eu, Andrii Tătarul, mart(ur).

Eu, Stăvilă Mercă, martur, răzăș ot Bizin.

Eu, Maftei sîn Savin, răzăș ot Bizin, martur.

Eu, Pavăl Cireș ot Soroca, am scris mărturie cu zisa lor.

Eu, Toader Condre, răzăș, martur.

Ed. : Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 397 (rez.).

18

1766 (7274) aprilie 3. *Maria, fiica lui Gavril Donici, dă mărturie pentru niște părți de ocină din Bezin.*

Adiverim cu această scrisoare a noastră la mîna d)u(m(i)sale nepotu-meu, lui Constandin Donici biv 3 vist(iernic), precum am auzit din gura lui Ștefan Coreschii, feciorul lui Tudor, nepotu Apostului de Bezin cum că au înoit frăține-meu lui Miron Donici clucer ca să-și facă casă pe baștina lui, în sat, în

Bezin. Diosăbit am mai auzit și din gura maică-me, Catrinii, giupîneasa lui Gavrilă Donici, cum că cînd au învoit Ștefan Coreschi frățîne-meu lui Miron ca să-și facă casă în Bizin, pe baștina lui frate-meu, încă i-au învoit ca să stăpînească Ștefan Coreschii părțile frăține-meu din sat din Bălănești. Și așa am auzit, din gura badelui Ștefan Coreschii și din gura maică-me și, după cum am auzit, așa mărturisesc cu sufletul meu. Și pentru credință am și iscălit și am pus și degetul.

Let 7274 ⟨1765⟩ aprilie) 3.

Eu, [1] Marie, fata lui Gavrilă Donici, ce m-au țîn(u)t Ion(i)ță Leca.

† Erei Gavrilă ot Sînești m-am tîmplat la această mărturii și eu am fost față cînd au mărturisit so(a)cră-me, mama Marie, și am iscălit.

Ion căp(i)t(an) ; Constandin Leca ; Ilie pah(arnic).

Și eu, Andrii Crucerescu păh(arnic), am scris mărturie aceasta cu zisa mamei Mariei.

Ed. : Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 399 (rez., cu data : „1766").

---

[1] În fața cuvîntului se indică locul amprentei digitale.

19

1769 (7277) iulie 19 *Toader, fiul lui Andrei și al Agafiei din Bezin, și soția sa, Aritoana, dăruiesc partea lor din Bezin, ținutul Orhei, lui Costandin Donici fost vistier al treilea.*

Adică eu, Toader, ficiorul lui Andrii și Agafii, nepotul lui Savin din Bezin, dinpreună cu soțul meu, Aritoana, făcut-am adevărat zapisul meu la mîna d(u)misale cuconului Constandin Donici biv 3 vist(iernic) precum să să știi că, de nime sălit, nici asuprit, ce de a mea bunăvoe, ⟨am⟩ [1] dat, și am dăruit a me dreaptă ocină și moșii, parte me cît să vă alege den sat din Bezin, din ți(nu)t(ul) Orheiului, din parte bătrînului Andrunache ; așijdere și parte ce o am în bătrînul Bățăsc ce mi să trage tij di pe maică-me, Agafița, fata lui Savin din Bezin și încă i s(ă) trage di pe maică-sa,.... [2] Săvineasă, sora lui Aftonii Bețască și d(u)m(nea)lui după moarte me să aibă a mă grijî cu celi ce-i va da mîna. Și la această parte de moșii ce am dat d(u)misale nimene din neamul meu să nu fii volnic a s(ă) amesteca sau a trage căci eu, de a me bunăvoe am dat și am dăruit. Iar neamul meu or lua dintr-alte părți de moșie ci mai sînt pe aiure.

Și la această danii cînd am dăruit s-au întîmplat mulți oameni buni și răzăși și preoți, carii mai gios s-au și iscălit și ș-au pus și degetile. Și pentru mai mare credința, am pus și eu degetul.

Velet 7227 ⟨1769⟩ iuli(e) 19.

Eu, Toader sîn Andrii [3].

Eu, Haretoana, soțu lui Toader [3].

Eu, Filip vor(nic) ot Bizin, răzăș, mart(ur) [3].

Eu, Vasîle sînt Andrii Prăjăscu, răzăș ot tam, martur [3].

Ioniță Pănuță, răzăș ot Teleșău ot tam, mart(ur) [3].

Vasîlii prot(opop ?) ot Orhei Macriiu.

Eu, preotul Trohin ot Stețcani, m-am tîmplat.

Eu, Constandin sînt preutul Gheorghii nepot de sor(ă) vor(nicului), răzăș ot tam, martur [3].

Ed. : Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 399—400 (rez.).

---

[1] Omis.
[2] Loc gol.
[3] Se indică locul amprentei digitale.

20

1764 (7273) septembrie 1. *Mărturia hotarnică a lui Mihălachi Cheșcu fost mare jitnicer și Vasile Sîrghii căpitan asupra părților stăpînite în satul Bezin,*

ţinutul Orhei, de Constandin Donici fost vistiernic al treilea şi de răzeşii din acest sat.

Din luminată poronca preînălţat domnul nostru, mărie sa Grigorii Alexandru Ghica v(oie)vod, ce mi să porănceşti prin luminata carte mărei sale să mărgu la sat la Bezin, ce este la ţin(u)t(u)l Orhei(u)lui, să aleg părţile d(u)m(i)sale Constandin Donici biv treti vist(iernic), fiiul răpousatului Miron Donici ce-au fost clucer mare, după zapisă de cumpărătură ce va arăta, cum şi părţile a răzăşilor din Bezin iarăşi să le aleg şi după luminată poronca mării sale să mergu la numita moşie.

Ş-am scris pe toţi răzăşii din Bezin, şi din Teleşău, şi din Camence, şi din Pirisăcina, şi din Cobălca şi din Ţigăneşti, anume: Constandin Doniciu vel şăt(rar), fiiul răpousatului Postolachi Donici ce-au fost (vt(orîi) (log(o)f(ă)t, şi Eni şătrariul, răzăşi din Ţigăneşti şi Andriiu post(elnic) cu frati-său Vasîle, fii răpousatului Neculai Donici ce-au fost pitar mare, şi Dumitraşcu sîn Ştefan Coreşchi, protopopul de Orheiu, răzăş din Bezin, şi Ştefan Ignat din Peresăcina, răzăş din Bezîn, şi Toader Andrunachi răzăş ot tam, şi Filip sîn Ion răzăş ot tam, şi Stăvilă Mercă răzăş ot tam, şi preotul Miron ot Camince, şi preotul Vasîle ot tam, şi preotul Tănasii din Teleşău, şi Chirică Sîrghie răzăş din Telişău, şi Vasîle Sîrghiii căp(i)t(an), răzăş at tam, şi Antohi Sîrghii, răzăş ot tam, şi Toader Bosăiuc, răzăş ot tam, şi Ioniţă Basăoc, răzăş ot tam, şi Ilii Zăt Deicul răzăş ot tam, şi Toader Sîrghii ot Borzeşti, răzăş ot tam, şi preotul Gheorghii din Peresăcina şi preotul Ştefan ot tam, şi Tudosii Moga ot tam, şi Iosîp Gîlcă ot tam şi Ursul Răciul Zăt Tudos(e) Moga ot tam, şi Constandin Elhană ot tam şi alţi răzăşi şi făcînd cercetarea ca să aflu în cîţi bătrîni îmblă acest hotar a Bezînului. Aşa au dat samă răz(ă)şii că înblă pe doi bătrîni a lor, anume bătrînul Andrunachii, care să înparte în doa cu bătrînul Băţ, şi bătrînul Lupul este sîngur pe giumătate de sat. Şi aflîndu-să această moşii stîlpită de Tănas(e) Meleghe vornicul de poartă, di către hotarul Telişăului, pe unde i-au arătat răzăşii din Bezin c-au stăpînit din bătrînii lor, au pus o piatră în gura Văii Sămbulii, lîngă şleah, dispre răsărit, şi altă piatră au pus lîngă şleahul vechi, lîngă părău, la podul vechiu, şi altă piatră au pus în zare dealului dispre Camince, şi altă piatră au pus în culme dealului, într-o moviliţă mică, şi altă piatră au pus în gura văi Camincii. Şi cu aceste cinci petri s-au dispărţit hotarul Bezinului di către hotarul Telişăului, care şi răzăşii di Teleşău au primit cu toţii să rămîe bună hotărîtura lui Tănas(e) Meleghe vornicul, văzînd că au bizinenii stăpînire veche ş(i)-au rămas să-şi stăpînească şi di acmu înainte prin sămnile ce sînt arătate mai sus, după cum au stăpînit moşii şi părinţii lor. Şi înpreună cu răzăşii au măsurat hotarul Bizinului în curmeziş pe doa locuri, cu odgonul de triizăci de stînjeni şi stînjănul de opt palme: adică parte din gios din piatra ce di zare dealului, în moviliţă, în hotarul Lopatnii, în zare dealului dispre apus şi s-au aflat 16 odgoane cum şi parte din sus am măsurat din şleahul cel vechi ce merge pe lîngă altariul bisăricii din Bezin pînă în hotarul Lopatnii, iarăşi, în zare, şi s-au aflat iarăşi şăsăsprăzeci funii.

Şi împreună cu toţi răzăşii am ales părţile d(u)m(i)sale Costandin Doniciu treti vistiernic) din hotarul Bizinului după zapisă de cumpărătură ce-au arătat, pe care zapisă au arătat şi doă ispisoace de întăritură: unul di la răpousat domnu Vasîle vodă din velet 7147 ⟨1639⟩ mart(ie) 29 şi altul di la Gheorghii Ştefan vodă din velet 7165 ⟨1657⟩ mart(ie) 20; aşijdere i-am ales şi danii ce-au avut după zapisă ce-au arătat cum şi baştina din Bizăn. Şi au cuprins peste tot 272 stînjăni, 4 palme, aşijdere am ales şi părţile răzăşilor din Bizin, şi li s-au vinit 207 stînjăni, 4 palme, după cum pre largul şi anume arată catastiful de alegere părţilor ce s-au făcut. Iar hotarul Bezănului s-au cuprins în hotarnica Telişăului fiind din vechile vremi tot un hotar, după cum arată uricul cel vechi di la Ilie vodă şi Ştefan vodă ce-au fost fraţi, fii răpousatului Alexandru vodă cel bătrîn din velet 6944 ⟨1436⟩ mai 4 şi după cum am aflat cu dreptate înpreună cu aceşti răzăşi care mai gios s-au iscălit.

Am dat această mărturie la mîna d(u)misale Costandin Donici biv treti vist(iernic) şi la mîna răzăşilor d(u)misale, ca să le fie de credinţă în care m-am şi iscălit.

Vele 7273 (1764) săptembrie) I.

† Mihălachi Cheșcu biv vel jîc(nicer).
Vas(i)le Sîrghii cap(i)t(an).
Eu[1], Ștefan Ignat căp(itan), răzăș ot Bezîn.
Eu, Toader Andrunachi, răzăș ot Bezin.
Eu, Stăvilă Marcă, răzăș ot tam.
Eu, Antochi Sărghii, răzăș ot Telișău.
Eu, Ioniță Bosăoc, răzăș ot tam.
Eu, Toader Sărghii, răzăș ot tam.
Eu, Iasăpu Gîlcă din Prisăcina, răzăș.
Eu, Tudos(e) Buziuc ot tam.
Eu, Ursul Răciul ot tam.
Eu, Ursul Ignat stegar ot Prescăcina, răzăș.
Eu, Filip sîn Ion, răzăș din Bezin.
Eu, Chirică Sîrghii, răzăș ot Telișău.
Eu, Toader Bosăiuc, răzăș ot tam.
Eu, Ilii zăt Bădicul, răzăș ot tam.
Eu, Todos(e) Moga ot P(e)resăcina, răzăș.
Eu, Sămion Buzul ot tam, răzăș.
Eu, Ștefan Pantiul ot tam, răzăș.
Eu, Constantin Erhan ot tam.

Ed. : Iorga, *St. și doc.*, XVI, p. 400 (rez.).

---

[1] La fiecare din numele ce urmează se indică locul amprentei digitale.

21

1764 (7273) septembrie 1. *Alegerea părții de hotar din Bezin stăpînite de Constandin Donici fost vistiernic al treilea.*

Parte dumisale Constandin Donici biv 3 vist(earnic), fiul răpousatului Miron Donici ce-au fost clucer mare, ce i s-au ales din hotarul Bizinului după zapisă de cumpărătură și de danii ce-au arătat, cum și baștina din Bizin. Și acest sat Bizinul s-au aflat că umblă pe 2 bătrîni, anume : bătrînul Andrunachii, care să înparte în doaă cu bătrînul Băncu și bătrînul Lupu esti Sîrghii pe giumătate de sat și s-au măsurat hotarul pe 2 locuri în curmeziș, adică parte din gios din hotarul Telișăului dintr-o piatră ce este într-o moviliță mică în zare dealului ce-au pus-o Tănas(e) Meleghe vornicul de poartă pără în zare dealului în hotarul Lopătnii și s-au aflat 16 odgoani, cum și parte din sus iarăși s-au măsurat din șleahul cel vechiu ce merge pe lîngă altariul besăricii din Bizin pără iarăși în zare dealului în hotarul Lopatnii și s-au aflat iarăși 16 odgoane care fac 480 stînjeni fiind odgonul de 30 stînjeni și stînjenul de 8 palme.
Velet 7273 ⟨1764⟩ săpt(embrie) 1.
Cu această palmă s-au făcut stînjănul[1].

Stînj(e)ni palme

60 Lupul din Bezin, ficiorul Anghelinii, nepotul lui Codeiu din Bizin, au vîndut lui Apostul biv vel jîc(nicer), din giumătate de sat de Bezin, a patra parte din parte di gios ; așijdire au vîndut și un heleșteu care au fost a moșu-său a lui Condeiu și a tătîne-său tij lui Apostul jîcnicer, drept 110 taleri. Această parte este de bătrînul Lupul.

7163 ⟨1654⟩ săpt(embrie) 28.

30 Bălan și popa Costin și Andrieș, ficiorii Gălbineanului din Bezin, au vîndut lui Apost(ul) jîcnicer din a patra parte din sat din Bezin, din parte(a) din gios a patra parte din vatra satului și din țarină și din fănațe, 2 părți, și rămîn lui Bălan trii părți tot dintr-ace a patra parte ce arată mai sus ; așijdere și un heleșteu au cunpărat, di la Lupul, Apostul jicnicer, drept, 140 taleri tij din bătrînul Lupul.

Stînj(e)ni Palmi

18 Toader şi Bălan şi Costin, ficiorii lui Crăciun Gălbineanului, nepoţii Petrii lui Condei, au vîndut lui Apostul aprod din a patra parte din sat din parte din gios a cince parte, dreptu 14 taleri, tij din bătrînul Lupul.

7146 ⟨1638⟩ mai[2] 14

60 Postolachi Donici vel logofăt şi Neculai Doniciu au dăruit fratelui său, răpousatului Miron Donici ce-au fost clucer mare, parte d(u)misale ce-au avut în Bizin de danii di la Vîrlan, unchiul Budeceştilor, pe care parte di moşii au arătat vist(iernicului) Constadin Donici o mărturie di la Ioniţă sotnicul de Soroca, şi di la Andrii Tătarul din Bezin, şi di la Stăvilă Mercă din Bezin, şi di la Mafteiu răzăş ot tam şi di la Toader sîn Andriiu răzăş ot tam mărtusînd cu sufletele lor pentru această parte de moşii cum că este dreaptă danii răpousatului Miron Donici clucer di la fraţii săi ce sînt pominiţi mai sus şi cum c-au avut şi scrisoare di danii. Şi triimiţindu-şi răpousata cluceroae Catrina lăzile la Horodinca la vremea moscalilor cînd au vinit Meneh fe(l)dmareşal cu oşti moschiceşti aici în ţară la ace vreme prădîndu-se Horodinca di cătră moscali au părdat şi lăzile răpousatei şi atunci au perit şi ace scrisoare de danii care 2 dintr-ace mărturii trăind şi pără acum anume Stăvilă Mercă şi Toader sîn Andrii au mărturisît cu sufletele lor pe carte de blăstăm şi înainte me cum că este dreaptă danii răpousatului Miron Donici clucer şi tot aceşti marturi arată în mărturie lor cum că această parte a Budăceştilor au umblat doî părţi, şi pe o parte este sîngur acel Vîrlan ce au dat-o danii Doniceştilor, iar o parte este a Budeceştilor cu neamul lor, tij din bătrînul Lupul.

Stînj(eni) Palme 7251 ⟨1743⟩ iunii 18.

60 Grăjdean sîn Gavril din Bezin, nepot Fătului din Bezin, au vîndut lui Apostul biv vel pit(ar), pîrcălabul de Orheiu, din giumătate de sat, din Bezin, a patra parte, drept 70 lei; aşijdere şi parte(a) lui din heleşteu au vîndut-o tij lui Apostul pit(ar), tot în preţul de lei sus arătat. Şi această parte de moşii este în parte de sus din bătrînul Băţ.

7159 ⟨1751⟩ iunii.

Tite, fata Tudorii, şi Ahiton, feciorul lui Gheorghii, scriind în zapisul lor c-au dat parte lor, cîtă să va alege, lui Nistor din Bezin şi nişte ihrăzi (?) cîtă parte ar hi avînd, le-au scos din mijloc.

19	4	Baştina din Bezăn di pe bătrînul Andrunachii, care să înparte pe 8 fraţi, anume însă:	
259	4 Stînj(eni)	Palmi	
	2	3 p(o)l	Miron Donici clucer
	2	3 p(o)l	Postolachi Donici logof(ă)t
	2	3 p(o)l	Neculai Donici pit(ar)
	2	3 p(o)l	Catrina, sor(ă), ce-au ţinut-o Ion potropopul
	2	3 p(o)l	Ilinca, sor(ă), ce-au ţintu-o Toader Negruţ
	2	3 p(o)l	Maria, sor(ă), ce-au ţinut-o Ioniţă Leca
	2	3 p(o)l	in Ilinca sor(ă), ce-au ţinut-o Toader Loghin
	2	3 p(o)l	Tasîe, ce-au ţintu-o Andrunachi Vartholomei post(elnic).

Anghelina din Bezin, fata lui Condiiu, cu ficiorul ei, Lupul, au dat danii lui Apostol jîc(nicer) un loc de cas(ă) în sălişti(e) Bezînulului, unde ş-au pus Apostul jăc(nicer) cas(e)le, cu loc de arie şi de grădină şi de ocoale şi de altile ce sînt trebuitoare casăi.

Stî(n)j(eni)	Palmi	
13		Lazor biv căp(itan), ficiorul Călugărului din Sîngureni, ce i-au ales din parte Chiriţoae, a 3(-a) parte ce să trage şi ea tot din bătrînul Andrunachi, au dat danii răposatului Darie Donici sărdariu cu zapis, iar 2 părţi din parte Chiriţoae s-au dat în stăpînire neamului Darii Moga ot Peresăcina.
272	4	Costandin Donici vist(earnic)

fac Parte d(u)m(i)sale Constandin Donici vel şat(rar), fiiul răpousatului Postolachi Donici ce-au fost vt(orii) log(o)f(ă)t, ce-au ales răzăşii cu sufleteli lor şi pe carte de blăstăm, după zapisă de cumpărătură şi de danii ce-au arătat cum pi baştina din Telişău.

V(e)let 7273 ⟨1764⟩ săpt(embrie) 1.

23	5	Tiron, ficiorul Măricăi, nepot Nastei, fata lui Căzan ot Cobîlca, au vîndut lui Mătieş din Tulbureşti, tatăl lui Apostul vor(nicul) de poartă din bătrînul lui Căzan.
23	5	Nistor sîn Văscan ot Căbîlca, din bătrînul moşe-său Irimie au vîndut lui Ştefan sîn Mătiaş ot Tulbureşti, tij din bătrînul lui Căzan.
25	5	Isac, ficiorul Axiniei Metescăi, nepot lui Toader Terchilă ot Cobîlca, au dat danii răpousatului Gavril Donici pîrcălab.
221	5	Nechifor şi Pavel, ficiorii Costandii, nepoţii Armenei Păpşoai, au vîndut a 5(-a) parte din giumătate de sat din Telişău, din parte Prisăcinei, lui Mătieş din Tulbureşti şi fiiului său lui Apostul vornic de poartă cu ispisoc di la Vas(i)le vodă, din v(e)let 7149 ⟨1641⟩ apr(ilie) 5.
73	7	Dumitru sîn Frăţiian ot Belăuza, din bătrînu lui Hărliu, din giumătate de bătrîn a trie parte din parte Presăcinii au vîndut lui Ştefan sîn Mătieş, cu zapis.
139	4 p(o)l	Bătrînul Andrunachi, ce i s-au ales a 3(-a) parte din bătrînu Şăndre, după cum s-au dovedit dintr-un izvod ce s-au aflat la mîna lui Dumitraşcu sîn Ţifan Coreschii potropopul de Orheiu, în care izvod arată Miron Donici clucer i Apostolache Donici log(o)f(ă)t i Neculai Donici pit(ar) că numai a 3(-a) parte au avut din bătrînul Şăndre şi au şi iscălit tustrii fraţii. Şi acest bătrîn Andrunachi să înparte în trii bătrîni, însă :

Stînj(eni)	Palmi	
46	4	bătrînul Andrunachi cu neamul său
46	4	bătrîna preuteasa cu neamul ei
46	4	bătrînul Apost(ul) jîc(nicer) care să înparte în doî cu Ştefan Coreţchii, însă :
23	2	Ţifan Coreţchii cu neamul său
23	2	baştina Doniceştilor care se disparte pe 8 fraţi, însă :
2	7	Miron Donici clucer
2	7	Postolachi Donici logof(ă)t
2	7	Neculai Donici pit(ar)
2	7	Catrina, sor(ă), ce-au ţinut-o Ion potropopul
2	7	Ilinca, sor(ă), ce-au ţinut-o Toader Negruţ
2	7	Marie ce-au ţinut-o Ioniţă Leca in Ilinca, sor(ă), ce-au ţinut-o Toader Loghin
2	7	Tasie, sor(ă), ce-au ţinut-o Andrunachi Vartholomei post(elnic)

Baştina din sat Prisăcina.

Stînj(ăni)	Palmi	
		Baştina răpousatului Miron Donici clucer bez parte
4	1	lui Postolachi Donici i Neculai Donici ce-au dat lui Eni şăt(rarul) ot Ţigăneşti.
4	1	Catrina, sor(ă)
4	1	Ilinca, sor(ă)
4	1	Marie, sor(ă)
4	1	in Ilinca, sor(ă)
4	1	Tasîe, sor(ă).

---

[1] Scris pe margine, unde se indică mărimea palmei.
[2] În loc de: „martie" (v. mai sus, doc. nr. 3).

22

⟨Înainte de 1764 (7262)⟩ [1] iulie 25. *Lupul din Bezin vinde a patra parte din jumătatea satului Lopatna lui Apostol pîrcălab de Orhei cu 13 ughi.*

Eu, Lupul, ficiorul Anghelinii, nepotul lui Codău din Bezin. Scriu şi mărturisăsc cu acest zapis al meu că eu, de bunăvoe me, de nime nevoit, nici înpresurat, am vîndut a me dreaptă ocină şi moşie ce au fost di la părinţii mei, parte me din sat din Lopatna, din giumătate de sat a patra parte, cu tot vinitul din cîmpu şi din pădure ce va fi, tot. Aceia o am vîndut dumisale Apostului pîrcălabul de Orheiu pentru 13 ughi.

Şi cînd s-au făcut această tocmală fost-au şi d(u)m(nea)lui Ionaşcu pîrcălabul de Orheiu, şi Vasîle cel Mare din Popşăşti, şi Pavăl Stancă din Tulbureşti, şi Ionaşcu Băţu din Bezin, şi Costin ot tam şi mulţi oameni bătrîni şi tineri din megieş(i).

Deci noi, văzînd de bunăvoe tocmală, deplină plată, făcutu-le-am şi noi această scrisoare precum scrie mai sus. Şi pre mai mare credinţa, noi ne-am pus şi peceţile şi iscăliturile, să s(ă) ştie.

Пис(а) ѡт Безин, юли ке.
Ionaşcu biv vel medelnicer.
Eu, Sturză, ne-am prilejît.
Gheorghii Catargiu.
Vasîlii iscal.
Ionaşcu iscal.

Ed. Iorga, *St. şi doc.*, XVI, p. 394 (rez. fără dată).

---

[1] Data de an, după numărul de ordine din condică şi după cea a actului următor (nr. 23), în care apar unii din martorii din acest document.

23

⟨Cca. 1764 (7263) septembrie 1⟩. *Alegerea de către Vasile vornic a hotarelor unor heleşteie de pe Valea Bezinului ale lui Apostul fost jitnicer şi Andronache din Bezin.*

Milostive şi luminate doamne, să hii mărie dumitale sănătos! Facem ştire mării tale cum au vinit Apostul ce-au fost jîcnicer şi Andrunachii de Bizin cu cinstită carte mării tale ca să mergem la sat, la Bezin, să le socotim nişte heleştei ce are cumpărătură Apostul ce-au fost jîcnicer di la Bălan şi de la Toader Gălbeneanul şi di la alţi fraţi ai lor, ficiorii Gălbeneanului, şi di la Lupul de Bezin, ce sînt acele heleştei pe vale Bezinului, însă lui Apostul sînt cumpărătură după împărţăli ce s-au împărţît acei oameni ce mai sus scrie cu alţi răzăş(i) a lor, anume: cu Ionaşcu Băţ, şi cu Costin, şi cu Negre Zaticiu şi cu alţi fraţi [fraţi] a lor.

Aşijdere, milostive doamne, scrie cinstită carte mării tale să mai socotim şi alt heleşteu ce este mai sus de toate, iarăş a lui Apostul ce-au fost jîc(ni)cer şi a lui Andrunachii de moşie, pre Vale Bezinului, li s-au vinit lor la înpărţală pen-

tr-un heleșteu di la Vătaștină, ce s-au vinit lui Ioanșcu Băț cu frații săi, iarăș pre aceea vale.

Deci noi, milostive doamne, dac-am văzut cinstită carte mării tale scriind într-acest chip, să le punem stîlpi, strîns-am oamini buni din prinpregiur, megieș, anume : Ionașcu Popăscul de Tulburești, și Andrei de-acolo, și Dumitru de-acolo, și Ștefan de-acolo și alți oameni buni. Și am mersu la sat la Bezin și le-am măsurat heleșteile ; întăi heleșteul lui Bățu di la Vătaștină. Pre ceea măsură le-am măsurat toate și le-am pus stîlpi pre țărmuri, precum scrie cinstită carte mării tale. Însă stîlpii i-am pus de către răs(ă)rit, pri la capitile pămînturilor ce lovăsc pre lîngă vale : un stîlp s-au prilejît și pre margine pămînturilor ce sînt pre lîngă vale.

Aceasta facem știre mării(i) tale.

Să hii mărie d(u)m(i)tale sănătos, ot let, amin.

Robul mării(i) tale, Vas(i)lii vornicul.

Data, după doc. nr. 20.

24

1776 iunie 20. *Împărțeala moșiei Perescecina între răzeși.*

Au început a măsura din gios, dispre răsărit, din colțul moșii Peresăcinii, di spre hotarul moșii Micleștilor, ce este a dumisali pah(arnic) Darie Donici. Fundul din sus dinspre pădure, pe drumul zării dealului, pi deasupra satului Peresăcinii, pînă iarăș la colțul moșii, din sus, dispre apus, unde să întîlnești cu hotarul moșii Sîmănăncii, cu odgonul de 30 stînjăni domnești. Și s-au (a)flat 59 odgoni care fac 1770 stînjăni.

Așijdire s-au măsurat și pe lungul moșii Peresăcinii, în gios, începîndu-să di la al patrule piatră ce mărgu în lungul moșii dispre apus, alături cu hotarul moșii Sămăncii. Di la al patrule piatră s-au măsurat pe mijloc, în curmeziș, spre răsărit la vale și piste vale, pînă în zare dealului iarăș la al patrule piatră dispre Miclești. Și s-au găsit odgoani, 20 stînjeni, care fac 1250 stînjăni.

Așijdire s-au măsurat și fundul moșii din gios, începîndu-să di la piiatra ce din colțul moșii din gios dispre răsărit, di lîngă părău, unde să întîlnește cu moșie Lohăneștii și cu Pelinii ce sînt dispre amiazăzi. Și de acolo, muche dealului în sus, spre apus, pînă la al triile movilă, iarăș curmezîș, pe fundul moșii, din gios, dispre vale Ichilului. Și s-au găsit 20 odgoni care fac 600 stînjăni.

Și s-au măsurat și lungul moșii. Din movila al doile din gios și în sus pe lungul moșii, prin mijloc, pînă în margine codrului dispre miaz(ă)noapte. Și s-au găsît 127 care fac 3810 stînjeni bez locul codrului ce nu s-au măsurat.

Adunarea stînjănilor Presăcinii :

1770 fundul moșii din sus, dispre pădure ;

1250 mijlocul moșii ;

600 fundul moșii din gios ;

3630 (sic !) fac giurîmpregiurul moșii ; iar lungul moșii s-au aflat 3810 stînj(e)ni.

Înpărțala răzășilor după cum s-au dovedit că trage fiiștecarile parte sa din moșie Perisăcina care să înparte pe trii bătrîni ce s-au dovedit că să trage precum în gios arată.

1776 iuni 20.

Stînj(en)i	Palme	
590		Bătrînul Șandre, întreg, ce s-au dat la stăpînire d(u)m(ilo)rsale boerilor Donicești, după giudecata Divanului care hotărăște prin anafura întru care arată că di va găsî Ștefan Ignat 2 oameni de credință ca să giure în besărică pentru a trie parti, că are să ia din bătrînul Șandre, ni să poroncește prin anafura ca să-i dăm. Iar negăsind al(ți) oamini ca să giure să-l dăm întreg la stăpînire d(u)m(ilo)rsale boerilor Donicești pr(e)cum l-am și dat negăsind Ștefan Ignat oamini ca să giure.

590		Bătrînul Pantiul, întreg, să-l înpartă răzășii precum or fi știind ei.
590		Bătrînul Otavă, întreg, dintru care să trage preotul Trofin sîn Enachi și Costandin sîn Enache Zamcă, i Sămion Bozul sîn Toader, i Toader sîn Simeon, frate, și Ștefan Ignat cu neamul său carele trage a trie parte dintr-acest bătrîn — parte Mogăi, însă:
196	5	Un bătrîn Moga dintru care să trage Ștefan Ignat cu neamu său.
196	5	Un bătrîn Frate dintru care să trag Fräteștii i Buzăștii și alte neamuri a lor.
196	5	Un bătrîn Ștefca din care să trage preotul Trofin i Costandin Zamși cu neamurile lor.
1200	5	Parte Presăcinelor din Teleșău, pe giumătate de sat după cum s-au arătat mai sus.
73	3	S-au scos dintru-ntăi bătrînii parte lui Dumitru sîn Frățiian din Beleuza, din bătrînul lui Hîrlău ce-au vîndut lui Ștefan sîn Mătieș.
		Den Tulburești cu zapisă fără veleturi. Și neputînd da samă răzășii din ce bătrîn să trage acest vînzătoriu, i-au scos parte din mijloc, fiind vînzătoriul din parte Prisăcinii, care parte s-au dat la stăpînire boerilor Donicești după zapis ce-au arătat.
3		Ce s-au scos din mijloc iar din trustii bătrînii zălojîtura Antemii, fata Aritoanii din Tulburești, care și pentru aceasta, arătînd răzășii că nu o știu, i-au scos parte din mijloc, fiind zapisul vechiu i bez 3 stînjăni ce s-au scos din parte Tulbureștilor i a Cobălcinilor.
400	1	Bătrînul Șăndrei, întreg, ce s-au dat la stăpînire boerilor Donicești baștină.
200		Bătrînul Pantiul, bez.
200	1	Din ispisocul de întăritură di la Vas(i)le vodă din 7149 ⟨1641⟩ ap(ril) 6, vînzare di la Nechifor și Pavel, ficiorul Costandii, nepoții Armenii Pocșoai lui Matieș de Tulburești și ficiorului său Apostul vornicul de poartă, parti lor din Teleșău, din Camince și din Sambola, din giumătate di loc, a șasa parte din bătrînul Pantiul care s-au dat la stăpînire boerilor Donicești, după ispisocul ce-au arătat.
400	1	Bătrînu Otavă, carele să înparte pe trei bătrîni, însă.
133	(2 p(o)l	Un bătrîn Ștefca dintru care să trage preotul Trofin și Costantin Zamchi și cu n(e)amul său.
111	p(o)l	Bătrînu Frate bez 22 stînjăni 2 palme ce dat danii cu zapis din 7245 ⟨1737⟩ ghen(arie) 25; Ioniță vornicul din Bezin, nepotul Dănielescului; lui Postolache Donici vt(orii) log(o)f(ă)t parte lui din Teleșău din Perisăcina, care s-au dat la stăpînire boerilor Donicești după zapisul ce-au arătat.
12	2 p(o)l	Bătrînul Moga bez 56 stînjeni 7 palme ce au dat răzășilor ce să trag din bătrînul Stețcu pentru parte lor din Țigănești ce au făcut o schimbătură neamul Mogăi cu pah(arnicul) Iane bez 56 stînjăni 7 palme ce au dat răzășilor ce să trag din bătrînul Petre stolnicul, tij pentru parte lor din Țigănești, ce au fost schinbătură iar cu Iane pah(arnic) stăj(ăni) bez 7 stînj(eni) i p(o)l palmă ce s-au dat răzășilor care să trag din Vasîle Ciolacul. Și răzășii ce să trag din bătrînul Moga au luat acești stînjăni din Peresăcina din parte pah(a)r(nicului) Iane.

1783 gen(arie) 20.

Acest suret di pi hotarnica Peresăcinii cerînd dum(nea)lui cuconul Costandin Donici 3 vistier ca să aibă știință i l-am prefăcut precum esti și la mine.

Iordachi Erhană.

LA GENÈSE ET L'ÉVOLUTION DES CULTURES PALÉOLITHIQUES SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE, Université „Al. I. Cuza" Iaşi, 1987, 176 p. (sub îngrijirea lui Vasile Chirica).

Volumul reprezintă cea de a doua apariţie în cadrul noii serii de publicaţii (*Bibliotheca Archaeologica Iassiensis*), editată sub egida Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol" din Iaşi. Apariţia volumului a fost prilejuită de manifestarea ştiinţifică, cu caracter internaţional, care a avut loc cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la semnalarea, în 1885, a primei aşezări paleolitice din România — Mitoc, pe Prut. Manifestarea, desfăşurată la Iaşi, Mitoc şi Botoşani, în zilele de 22—25 octombrie 1985, s-a bucurat de participarea tuturor specialiştilor din ţară care se ocupă de studierea acestei perioade, ca şi de a unor reputaţi cercetători din Cehoslovacia, Franţa şi S.U.A.

Faţă de comunicările prezentate în cadrul sesiunii s-au produs unele schimbări în structura volumului, întrucît unii participanţi au elaborat alte lucrări sau nu le-au predat pe cele susţinute pînă la data editării. Oricum, structura de bază a volumului conţine materialul comunicat în cadrul sesiunii. Cu excepţia unei lucrări, publicată în limba engleză, restul sînt redactate în franceză — limbă care a fost, de altfel, cea utilizată în timpul sesiunii.

În afară de programul şi prezentarea sesiunii (V. Chirica), a cuvîntului de deschidere şi a concluziilor (M. Petrescu-Dîmboviţa), a prezentării continuităţii pe teritoriul judeţului Botoşani (L. Băciucu), volumul cuprinde 15 lucrări, ce se pot grupa, după conţinut, în 5 mari secţiuni.

Într-o primă secţiune se încadrează lucrări de caracter general, care abordează întreaga problematică a paleoliticului din România (Al. Păunescu, K. Honea).

A doua secţiune se referă la lucrările cu caracter regional, atît din România (V. Chirica ; zona Prutului mijlociu), cît şi din alte zone ale Europei (K. Valoch : Moravia ; R. Desbrosse : Jura şi Ain).

Într-o a treia secţiune se abordează aspecte problematizate : arta paleolitică (M. Cârciumaru şi V. Chirica) şi prelucrarea osului şi a coarnelor de ren (M. Brudiu).

O secţiune extrem de importantă, fără de care cercetarea ştiinţifică a paleoliticului ar fi de neconceput, este cea a studiilor interdisciplinare. În acest sens se aduc contribuţii geomorfologice (V. Băcăuanu şi V. Chirica), geocronologice (M. Cârciumaru), petrografice (A. Muraru), de paleontologie (T. Simionescu) şi de arheozoologie (O. Necrasov, M. Ştirbu, S. Haimovici). Lipsesc, din păcate, lucrări de antropologie, prezente însă la susţinerea comunicărilor.

Ultima secţiune aruncă o perspectivă asupra tradiţiilor paleolitice prezente în perioadele ulterioare din evoluţia istorică : utilajul litic al culturii Hamangia (P. Hasotti) şi cultul „Zeiţei Mamă" (D. Monah).

Volumul se încheie cu o utilă bibliografie a paleoloticului şi epipaleoliticului din România pentru perioada 1878—1986 (V. Chirica şi C. Asăvoaie), permiţînd cunoaşterea de ansamblu a ultimelor realizări ale istoriografiei româneşti în domeniul respectiv.

Culegerea de studii se constituie într-o nouă contribuţie de seamă a istoriografiei ieşene la îmbogăţirea şi aprofundarea cunoştinţelor de istorie naţională, înlesnind totodată (prin editarea sa în limbi de largă circulaţie) pătrunderea în istoriografia universală a datelor recente ale cercetării româneşti asupra epocii vechi a pietrei. E de dorit ca experienţa acumulată cu ocazia publicării primelor

două volume din *Bibliotheca Archaeologica Iassiensis* să fie continuată și valorificată prin noi apariții editoriale de un incontestabil folos și prestigiu științific.

N. Ursulescu

ISTORIE ȘI CIVILIZAȚIE. Profesorului C. Cihodaru. La a 80-a aniversare. Volum îngrijit de Ion Toderașcu și Ion Agrigoroaiei Iași, Universitatea „Al. I. Cuza", 1988, 663 p.

Volumul se deschide cu un studiu semnat de I. Caproșu, care prezintă succint genealogia familiei Cihodaru, insistînd apoi asupra biografiei profesorului și a principalelor jaloane ale activității sale didactice și științifice.

O bibliografie a principalelor studii și lucrări realizate de cel omagiat îi întregește profilul.

Volumul continuă pe 657 pagini cu un set de studii grupate în patru capitole : *Structuri economico-sociale, Instituții social-juridice, Viața politică, Tradiție mentalitate spiritualitate.*

Semnate de 36 autori, ele încearcă o remarcabilă sinteză de istorie veche, medievală, modernă și contemporană românească, completate cu ample referiri la contextul internațional la care s-a raportat permanent poporul nostru pe parcursul întregii sale evoluții.

Capitolul „Structuri economico-sociale" include cinci texte dintre care poate fi semnalat cel al lui Alexandru Florin Platon, „Geneza și structura burgheziei române în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea ; Repere istoriografice". Sprijinit pe o considerabilă bibliografie, studiul său subliniază rolul elementelor alogene și autohtone în geneza acestei „clase", „ținînd cumpăna" între pozițiile extreme din istoriografia română consacrată acestei probleme.

Enunțînd sugestii referitoare și la geneza, componența etnică, existența sau non-existența unei „conștiințe de clasă" burgheze, la începutul procesului de modernizare a societății românești, el oferă, credem, jaloanele unei cercetări *in extenso* a problemei.

În capitolul „Instituții social-juridice" sînt incluse trei studii care surprind diferite aspecte ale dreptului feudal în Transilvania.

Demn de a fi citat în acest cadru este studiul important subscris de I. Toderașcu („Ius valachicum în Transilvania"), care face o succintă prezentare a dreptului românesc nescris din această parte a țării aflată sub dominație străină, în raport cu dreptul de același tip din teritoriile românești extracarpatice, accentuînd relația de similitudine existentă între ele.

Secțiunea intitulată „Viața politică" cuprinde un eventai de studii ce pun în evidență evoluția factorului politic românesc, din evul mediu pînă în contemporaneitate. În evoluția sa, acesta este prezentat ca o permanentă încercare de conectare a politicii românești la „pulsul" european, factorii decizionali ai națiunii înțelegînd că de reușita acestei întreprinderi depinde, în fond, viitorul însuși al comunității pe care o reprezentau.

Bunăoară, studiul semnat de Gh. Platon îl prezintă pe domnitorul M. Sturdza, dincolo de opiniile apologetice sau detractoare ale contemporanilor, ca pe un adevărat „om al timpului său", doritor să realizeze o politică de echilibru între marile puteri, pentru a nu periclita interesele majore ale țării.

Ultima parte a volumului „Tradiție, mentalitate, spiritualitate" pune în evidență aspecte ale unui gen istoric în general mai puțin abordat în istoriografia noastră.

Prezentînd, mai întîi influențele cultului lui Ares în lumea tracică (Nelu Zugravu) și încheindu-se cu o frumoasă analiză a simbolurilor întruchipate de Ștefan cel Mare în creația populară și, respectiv, Mihai Viteazul în epoca pașoptistă (V. Cristian, M. Cojocaru), ea completează, împreună cu interesantele considerații de metodologie didactică subscrise de Gh. Tanasă, în chip fericit, întregul, întărind și mai mult impresia generală de unitate în concepție și prezentare, pe care o degajă lectura volumului.

Florin Pintescu

FIRST ROMANIAN CONFERENCE ON THE APPLICATION OF PHYSICS METHODS IN ARCHAEOLOGY (Cluj-Napoca, 5—6 November 1987), Volume 1 (Editors: P. T. Frangopol, V. V. Morariu), Bucharest, Central Institute of Physics, 1988, 164 p.

În volumul, a cărui apariție o semnalăm și o salutăm aici, au fost selectate unele din comunicările prezentate la *prima conferință de arheometrie*, organizată în țara noastră. Arheometria (denumită astfel de profesorul Cristopher F. C. Hawkes de la Universitatea Oxford, în 1958) este un domeniu de specialitate interdisciplinar, bazat pe legăturile, colaborarea între arheologia. pe de o parte, și științele fizice, chimice, biologice, geologice ca și ingineria, pe de altă parte. Acest domeniu de cercetare, care s-a dezvoltat în cursul ultimelor decenii într-un ritm impresionant, are, pe plan internațional, un statut bine conturat, cu instituții și publicații de profil. Arheometria poate oferi arheologiei, și prin ea științelor istorice în general, mijloace de identificare a obiectivelor în teren, informații privind datarea și originea materialelor arheologice, nivelul tehnologic atins în realizarea acestora, posibilități pentru clasificarea descoperirilor cu metode matematice, inclusiv cu computerul, dar și date despre mediul ambiant ori exploatarea teritoriului de către om.

După cum aflăm din Prefața (semnată de cei doi editori), la conferință au participat 69 de specialiști (inclusiv arheologi, firește), au fost prezentate 27 comunicări și s-a organizat o masă rotundă privitoare la „Direcțiile de cercetare în arheometria românească". Una din principalele idei, subliniate în cursul discuțiilor, a fost necesitatea cunoașterii de către arheologi a noilor metode „științifice" și a importanței acestora în domeniul lor de cercetare, ceea ce, am adăuga noi, se impune în aceeași măsură și pentru viitorii arheologi și istorici.

Aproape toate lucrările cuprinse în volum sînt din domeniul arheofizicii — o ramură a arheometriei. Mai multe studii prezintă rezultatele unor prospecțiuni magnetice, efectuate în locul termelor, în incinta sacră, în necropola estică și în zona cuptoarelor de la Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa (V. V. Morariu, T. Fiat, D. Alicu), în zona portului cetății antice Capidava (M. Lucaciu, C. Matei, L. Daraban, V. V. Morariu) și la uriașul tumul „Hunca Mare" din Banat, înalt de 11 m și avînd la bază diametrele de 185 și 106 m (V. V. Morariu, C. Bratu, Liliana Bocu, C. Răileanu, O. Gog, Gh. Lazarovici, P. T. Frangopol). În rîndul acelorași lucrări trebuie menționată și o evaluare comparativă a prospecțiunilor cu magnetometrul cu protoni și a celor bazate pe retroîmprăștierea razelor gamma (L. Daraban, I. Chereji, C. Bratu, V. V. Morariu). Analiza ceramicii din intervalul cuprins între epoca bronzului și La Tène de la Pecica cu ajutorul porozimetrului cu mercur (V. V. Morariu, T. Soroceanu), ca și analiza prin activare cu neutroni a ceramicii dacice din diferite regiuni ale țării (C. Beșliu, Agata Olariu, I. Popescu, T. Badica) a furnizat date importante despre materia primă folosită și despre proveniența acesteia, despre tehnica de ardere și de prelucrare, în general, contribuind, totodată, la stabilirea vîrstei și originii produselor ceramice. Studiul prin activare cu neutroni și fluorescență de raze X a unei mostre de obsidian din așezarea neolitică de la Parța a dus la concluzia că materia primă este de origine carpatică, provenind din Slovacia (Maria Salagean, Ana Pantelica, L. Daraban, T. Fiat), iar prin analiză mineralogică și metalografică au putut fi identificate sursele de materii prime, exploatate de olarii așezării carpice de la Vlădiceni-Neamț și de cei ai castrului roman de la Tibiscum, ca și proveniența fierului prelucrat în această fortificație din urmă (I. Bobos). Determinarea prin activarea cu neutroni a metalelor prețioase (Au, Ag) în monedele antice descoperite în castrul de la Gherla și la Sarmizegetusa a evidențiat, printre altele, o scădere a titlului denarului roman după Traian (C. Cosma, T. Fiat, V. Znamirovschi, D. Alicu, Doina Boros, L. Daraban), iar analiza cu metoda fluorescenței de raze X a 190 de monede de aur bizantine aparținînd unui mare tezaur datat în secolul XIII, descoperit în Dobrogea, confirmă decăderea monetăriei bizantine după 1258 — după scurta consolidare din timpul domniei lui Theodor al II-lea (V. Zoran, L. Trache, E. Oberländer-Tîrnoveanu, A. Berinde, P. T. Frangopol). În sfîrșit, au fost prezentate rezultatele aplicării unor metode de clasificare automată la analiza (gruparea) mormintelor din necropola

neolitică A de la Iclod și la clasificarea decorului ceramicii neolitice de la Pișcolt (M. Frențiu, Gh. Lazarovici).

Revenind la Prefață, editorii își exprimă speranța că se va statornici o tradiție și conferințe de acest tip vor putea fi organizate și în viitor, o dată la doi ani, continuînd și publicarea selectivă a comunicărilor prezentate. Sîntem acum în măsură să semnalăm că, între timp, în februarie 1989, a avut loc la Cluj și cea de a doua conferință, mai mult chiar, anunțîndu-se și apariția publicației editate exclusiv în limba engleză, sub egida Institutului Central de Fizică, *Archaeometry in Romania*, „volum anual dedicat cercetărilor de fizică, chimie, geofizică, geologie, inginerie, informatică etc., în arheologia din România".

A. László

LA CIVILISATION DE CUCUTENI EN CONTEXTE EUROPÉEN. Session scientifique dediée aux centenaire des premières découvertes de Cucuteni (Iași — Piatra Neamț, 24—28 septembrie 1984). Edité par le soin de M. Petrescu-Dîmbovița avec la collaboration de N. Ursulescu, D. Monah et. V. Chirica (Bibliotheca Archaeologica Iassiensis I), Université „Al. I. Cuza", Iași, 1987, 339 p + XXIII pl.

În anul 1984 s-au împlinit 100 de ani de la descoperirea stațiunii eponime a culturii Cucuteni. Cu această ocazie a avut loc o sesiune științifică internațională, organizată sub auspiciile Academiei de Științe Sociale și Politice, Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol", Universității „Al. I. Cuza", Muzeului de Istorie din Piatra Neamț. Volumul cuprinde comunicările și intervențiile prezentate cu acest prilej.

Lucrările tratează o gamă largă de probleme începînd cu istoricul cercetărilor, remarcîndu-se importanța săpăturilor arheologice de la Cucuteni (M. Petrescu-Dîmbovița) și a celor de la Ariușd (A. László). În ceea ce privește evoluția și cronologia culturii Cucuteni, este analizat sfîrșitul acestei culturi în contextul eneoliticului de la Dunărea de Jos (Șt. Cucoș), se fac unele considerații asupra continuității ceramicii pictate de tip Cucuteni în perioada culturilor Horodiștea-Erbiceni și Gorodsk (M. Dinu), se precizează poziția descoperirilor de tip Ariușd în cadrul culturii Cucuteni (Z. Székely) și se discută datarea prin metoda radicarbon a complexului Cucuteni-Tripolie (D. Monah). Referitor la ceramică, a fost studiată tehnica de prelucrare (L. Ellis, Cambridge Massachusetts, S.U.A.), stilurile ceramicii pictate de tip Cucuteni-Tripolie (A. Nițu), ca și ceramica pictată din alte regiuni ale țării (M. Nica, D. Ignat). Sînt remarcabile și contribuțiile privind credințele și practicile religioase (M. Gimbutas, Los Angeles; R. Maxim-Alaiba; D. Boghian și C. Mihai), plastica și alte manifestări ale artei cucuteniene (E. Popușoi; A. Nițu și V. Chirica; I. T. Dragomir; A. Nițu și M. Mantu; N. Ursulescu și V. Batariuc), autorii citați prezentînd, de cele mai multe ori, descoperiri recente.

Au fost studiate și legăturile culturii Cucuteni cu cea gumelnițeană (E. Comșa), precum și afinitățile între plastica acestei culturi și cea a ceramicii liniare din Europa Centrală (Olaf Höckmann, Mainz). Importante sînt și rezultatele cercetărilor interdisciplinare din domeniul antropologiei (Olga Necrasov), arheozoologiei (S. Haimovici), paleobotanicii (M. Cârciumaru și F. Monah), petrografiei (A. Murariu), etnoarheologiei (J. Nandriș, Londra) care, împreună cu datele ce se referă la exploatarea sării (Gh. Dumitroaia), aruncă o nouă lumină asupra mediului ambiant, a tipului uman și a modului de viață ale creatorilor civilizației Cucuteni-Tripolie. În sfîrșit, analiza influenței populațiilor de stepă asupra Europei de sud-est în mil. IV — II î.e.n. (G. Burger, Stuttgart), ca și punerea în evidență a unor date lingvistice, etnologice și folclorice (M. Rădulescu), contribuie la o mai bună înțelegere a problemei legăturilor între purtătorii culturii Cucuteni și populația indoeuropeană.

Prefața și concluziile sînt semnate de prof. M. Petrescu-Dîmbovița. Volumul (la reușita căruia au mai contribuit traducătoarea E. Belicov, desenatoarele W. Delibaș și E. Drumea) se încheie cu un foarte util indice general.

Silviana Pleșa

VICTOR KERNBACH, *Dicționar de mitologie generală*, postfață de Gh. Vlădutescu, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, 668 p.

Față de cea dintîi ediție (Edit. Albatros, București 1983), cea asupra căreia stăruim e „o variantă nouă, rescrisă și îmbogățită cu cîteva sute de termeni noi, cu informație de amănunt suplimentară și cu diferite comentarii și referiri la izvoare" — mărturisește autorul însuși în preambulul volumului. Lucrare de mare erudiție, valoroasă documentare și pertinentă analiză, *Dicționarul* semnat de Victor Kernbach — cunoscut exeget al fenomenului religios și mitologic — e un instrument de lucru absolut util cercetătorului din științele antropologice și o carte indispensabilă iubitorului de cultură. Prin vocile selecționate se oferă o imagine multidimensională a unui fenomen de o extraordinară bogăție care este *mitul;* divinități, ritualuri, concepții, simboluri, doctrine, personalități vin în întîmpinarea celui interesat să-l investigheze. Pe de altă parte, prin conținutul său, lucrarea lui Victor Kernbach e un mijloc de a cunoaște uimitoarea unitate a lumii, o dovadă a permanenței și actualității mitului, a genezei și evoluției formelor culturale; probabil că un set de planșe color ar fi întregit valoarea acestei lucrări-unicat în cultura noastră.

Nelu Zugravu

MARIUS SALA (coord.), *Enciclopedia limbilor romanice*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, 336 p.

După *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice* (București, 1988), Editura Științifică și Enciclopedică pune la dispoziția specialiștilor și publicului larg o nouă lucrare din aceeași sferă tematică — *Enciclopedia limbilor romanice (ELIR).* Rod al unui valoros corp de lingviști coordonați tot de Marius Sala, enciclopedia prezentată aici se adresează atît celor inițiați în domeniul filologiei, dar și celor interesați de aria romanică. Printre aceștia, istoricii, mai ales cei preocupați de formarea poporului român și a limbii române, sînt dintre cei mai îndreptățiți. Voci precum *influență albaneză, aromân, grup balcanoromanic, clasificarea limbilor romanice, dacoromân, istroromân, latină, influență latină, latină creștină, latină provincială, latină tîrzie, latină vulgară (populară)* (lipsește *latina dunăreană* — termen consacrat într-o recentă lucrare de excepție a lui I. Fischer), *meglenoromân, protoromanică, protoromână, Romania, Romania occidentală, Romania orientală, romanică primitivă, limbi romanice, romanizare, limbă română, influență română, substrat, grai sud-dunărean, toponimie, substrat traco-dac, uniune lingvistică balcanică, urbanizare, valah,* dar și altele, de strictă specialitate, oferă perspectiva lingvistică asupra unor fenomene și procese pe care istoricul le analizează cu alte mijloace. Prin aceasta ca și prin întregul său conținut, *ELIR* e o realizare de excepție a lingvisticii românești și o afirmare a apartenenței noastre la *orbis romanorum.*

Nelu Zugravu

ANDREI CORNEA, *Scriere și oralitate în cultura antică*, Editura Cartea Românească, București, 1988, 156 p.

Distins cercetător, fin traducător din filosofia greacă, Andrei Cornea subscrie o nouă lucrare, bazată pe aceeași subtilă analiză cu care ne-a obișnuit în contribuțiile anterioare (vezi, în acest sens, *Mentalități culturale și forme artistice în epoca romano-bizantină (300—800)*, Editura Meridiane, București, 1984). Pretextînd refacerea cîtorva „vechi sensuri întunecate, opacizate, acoperite, ale unor banale, comune cuvinte și «instrumente» de civilizație", autorul stăruie asupra a două dimensiuni ale culturii antice: caracterul oral și, respectiv, alfabetic, prozaic al acesteia. O fină distincție semantică între *anámnesis și hypómnesis* îi îngăduie lui Andrei Cornea să schimbe oarecum perspectiva asupra culturii grecești, reabilitînd oralitatea, discursul, principiul anamnetic. „Grecia irumpe în civilizație *exacerbînd și sublimînd oralitatea*, scrie autorul, așa cum alții o fac exacerbînd și sublimînd scripturalitatea" (p. 56, subl. aut.). Din această perspectivă, atrage atenția A. Cornea, este greșit a considera că în vechea Eladă cultura evoluează de la una orală, aristocratică, la alta „scribală", democratică (p. 54); „dimpotrivă, în spațiul grec caracteristic epocii arhaice și clasice, atenta

redare a foneticii limbii de către sistemul de scriere atașează strîns de aceasta vorbirea“ ; scrierea nu devine „o a «doua limbă»“, ea e un secundant al oralității (p. 55). De aici, respectul datorat de greci datinei orale *(ta ágrata)*, întemeiate pe cutuma ancestrală sau pe rațiunea filosofică (p. 59). Actul politic al cetățenilor în cetate e, astfel, un *act anamnetic*, bazat pe persuasiune, convingere *(peisas)*.

Stabilind, în acest mod, primatul tehnicii și principiului anamnetic în Grecia veche, Andrei Cornea, urmărește poezia *(poiesis)*, (p. 74—94), arta (p. 95—111) și știința (p. 112—134) dezvoltate aici, punîndu-le permanent în comparație cu cele ivite în Orient. Perspectiva e una incitantă, invitînd la meditație.

Scriere și oralitate în cultura antică este, prin conținutul ei, una dintre cele mai reușite lucrări de filosofia culturii în viziune românească.

Nelu Zugravu

JOHN BOARDMAN, *Grecii de peste mări. Colonizarea greacă și comerțul timpuriu*, traducere de Maria Alexandrescu Vianu și Petre Alexandrescu, introducere, note, Dosar pentru Marea Neagră și glosar de Petre Alexandrescu, Editura Meridiane, București, 1988, 448 p., 317 fig.

Traducerea lucrării lui John Boardman, unul dintre cei mai cunoscuți istorici și arheologi britanici, este binevenită ; specialistul, dar și publicul larg va găsi în ea informații deosebit de valoroase privind secolele VIII—VI î.e.n. din istoria Greciei, interval cunoscut îndeobște ca „epoca arhaică“. Din perspectiva devenirii grecești, dar și a lumii mediteraneene, epoca amintită n-a fost mai puțin spectaculoasă ; roirea elenilor și întemeierea coloniilor, modificarea structurilor economico-sociale tradiționale, emergența *polis*-ului, lărgirea orizontului geografic al antichității, atragerea în sfera civilizației grecești a unor *etnos*-uri obscure pînă atunci istoriei — iată cîteva din aspectele istorice ale veacurilor amintite. J. Boardman le înfățișează într-o manieră antrenantă, forjată pe o bogată documentare. Mai mult, urmărind „aventura“ grecească în jurul Mediteranei și al Mării Negre, lucrarea istoricului britanic capătă dimensiunile unei istorii universale *sui-generis*, căci întemeierea coloniilor și comerțul timpuriu au generat contacte cu numeroase entități politice, de la despoțiile orientale la etrusci, cartaginezi și puzderia de triburi occidentale și pontice. Conexiuni politice, legături economice, influențe artistice sînt prezentate cu competență, într-un stil accesibil ; numeroase figuri facilitează înțelegera mai rapidă a problemelor. În context, spațiul vest-pontic se bucură de atenția cuvenită, notele infrapaginale ale lui P. Alexandrescu întregind informația autorului. Traducerea de aleasă ținută a Mariei Alexandrescu Vianu și Petre Alexandrescu precum și celelalte intervenții ale acestora recomandă volumul ca o reușită editorială.

Nelu Zugravu

MIHAIL ZAHARIADE, *Moesia Secunda, Scythia și Notitia Dignitatum*, Editura Academiei, București, 1988, 200 p.

Pentru cunoașterea istoriei Dominatului în teritoriul balcano-dunăreano-pontic — parte integrantă a spațiului de etnogeneză românească — lucrarea subscrisă de Mihail Zahariade este o realizare notabilă. Pretextul ei îl constituie informația cuprinsă în capitolele 39 și 40 din cunoscuta *Notitia omnium Dignitatum et administrationum tam civilium quam militarium* (ND) relative la provinciile Secunda și Scythia ; demersul autorului e însă mult mai cuprinzător. Punînd la lucru două metode de cercetare — investigarea „stratigrafică“ a textului ND despre provinciile menționate și coroborarea informației de aici cu datele oferite de alte categorii de izvoare (arheologie, epigrafie, numismatică, izvoare literare, juridice, papirologice) —, M. Zahariade a înfățișat un amplu tablou istoric al teritoriului respectiv pe parcursul a aproape două secole (284—490). După perspectiva istoriografică de rigoare (p. 21—31), autorul procedează la analiza detaliată a informației cuprinsă în excepționalul document menționat în conformitate cu metodologia anunțată. Astfel, un capitol aparte se ocupă de crearea provinciilor Moesia Secunda și Scythia (p. 32—40), din care se cer reținute două idei : prima are în vedere data înființării provinciilor respective, anume intervalul „21 iulie 286—1 martie 293“ (p. 33) ; cea de-a doua se referă la hotarul nordic al acestora, anume faptul că el a depășit, cel puțin în anumite momente, linia Dunării, înglobînd și teritoriul dintre fluviu și Brazda lui

Novac (p. 37—40) ; constatarea vine să întregească o dată în plus ideea — deja veche în istoriografia română — despre continuitatea stăpînirii romane la nordul Dunării după retragerea aureliană, despre legăturile strînse între romanitatea sudică și cea nordică. Următoarele capitole iau în discuție administrația (p. 41—54), armata (p. 55—99), sistemul de fortificații al provinciilor (p. 100—158) și activitatea economică desfășurată aici (p. 159—180). Din ampla analiză, fundamentată pe o informație oferită de variate surse și pe o bibliografie impresionantă, reținem cîteva concluzii, absolut indispensabile înțelegerii romanității balcano-dunăreano-pontice : deși provincii „periferice", Moesia Secunda și Scythia s-au integrat perfect în sistemul politico-administrativ, militar și economic al Imperiului oriental ; mai mult, poziția lor a impus autorității de la Constantinopol o permanentă grijă față de apărarea și întărirea acestora, fapt materializat în activitatea constructivă din timpul lui Diocleţian, Constantin, Constantius II, Valens, Theodosius II ; deși afectate puternic de insurecția vizigoților (377—378) și invaziile hunice (dispariția unor unități militare, distrugerea unor așezări urbane sau fortificații, diminuarea circulației monetare etc.), provinciile respective n-au putut fi dezlocate din organismul politic roman, nu s-au produs modificări în structura etnică fundamentală a lor (vezi mai ales capitolul V) ; constatările respective se cer relevate cu atît mai mult cu cît unele lucrări străine acreditează idei eronate, ca dispariția sistemului politic, administrativ, militar roman în aceste teritorii, depopularea de autohtonii romanizați și barbarizarea lor în intervalul amintit.

Cîteva concluzii (p. 181—185), un rezumat în engleză (p. 187—192) și indicele (p. 193—200) încheie lucrarea lui Mihail Zahariade — exemplară pentru ceea ce înseamnă o cercetare interdisciplinară.

Nelu Zugravu

IZVOARE PRIVIND EVUL MEDIU ROMÂNESC. ȚARA HAȚEGULUI ÎN SECOLUL AL XV-LEA (1402—1473), vol. I, introducere, ediție îngrijită, note și traduceri de Adrian Andrei Rusu, Ioan Aurel Pop, Ioan Drăgan, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989, 328 p.+hartă+16 fig.

După o solidă monografie datorată lui Radu Popa (*La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, 324 p.), imaginea teritoriului românesc din depresiunea carpatină cu același nume se întregește cu un bogat *corpus* de documente și inscripții elaborat de un colectiv de istorici clujeni. Spațiu de continuitate și etnogeneză a românilor, centru de civilizație românească autentică, perimetru de geneză a structurilor feudale specifice descendenților daco-romanilor, Țara Hațegului face parte din acea salbă de țări (*terrae*) cu care este împînzită Țara românilor ; născută prin unirea obștilor sătești — alt element de continuitate, unitate și romanitate a poporului dintre Dunăre, Carpați și Marea Neagră, Țara Hațegului a avut pe tot parcursul evului mediu o istorie „fundamental și exclusiv românească" — așa cum afirmă și autorii volumului pe care-l prezentăm (p. 5). Documentele și inscripțiile adunate de cei trei istorici confirmă încă o dată această realitate. Deși multe dintre ele au fost emise de organele statului feudal, imaginea oferită e cea de autentică viață românească ; relații interumane, raporturi cu autoritatea, legături familiale, forme de stăpînire a bunurilor, norme de rezolvare a litigiilor, ierarhii comunitare, conexiuni interromânești, participări la lupta antiotomană, credințe și mentalități colective dau o puternică senzație de specific etnic românesc. Din această perspectivă, meritul editorilor, care le-au înfățișat, în majoritate, în forma originală și în traducere, e inestimabil ; toți cei interesați în studierea vieții medievale românești au la dispoziție un valoros instrument. Continuarea seriei va fi în profitul istoriei naționale.

Nelu Zugravu

I. AGRIGOROAIEI, GH. BUZATU, V. CRISTIAN, *Românii în istoria universală*, vol. III_2, *Izvoare pentru istoria românilor*, Volum îngrijit de Ștefan S. Gorovei, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza", 1988, 442 p.+Indice general (pp. 443—456)

Apariția celui de-al 3-lea volum de izvoare istorice inedite privind locul și rolul poporului român în peisajul istoriei universale reprezintă un cîștig științific evident, o pistă de lansare a cercetării istoriografice românești către noi domenii încă insuficient exploatate. Îngrijit de reputatul medievist ieșean Ștefan S. Gorovei, volumul

realizează un periplu temporal ce vizează perioade istorice diferite, punctul de greutate căzînd însă asupra evului mediu românesc.

Caracterul eclectic al izvoarelor prezentate nu știrbește cu nimic din omogenitatea ideii centrale : aceea a plurivalenței formei de manifestare a istorismului nostru.

Privită fie prin ochiul degajat al călătorilor străini, atenți la amănunt, fapt sau culoare pitorească, ori degajîndu-și contururile din relatarea sobră și concisă a rapoartelor diplomatice, fizionomia țărilor române a reprezentat în mod cert un statornic focar de interes pentru lumea europeană, ecouri ale acestui interes constant fiind însă înregistrate și peste Ocean.

Apărută din necesitatea fundamentării unui instrumentar istoriografic util, indispensabil în primul rînd specialistului, lucrarea, se adresează în același timp și celor mai tineri aspiranți la tainele descifrării istoriei, constituind și o valoroasă sursă de reflecții.

Vom căuta să prezentăm succint o parte din textele, după părerea noastră, mai importante, oprindu-ne în primul rînd la ceea ce se află în conexiune directă cu evul mediu românesc. Astfel, cercetătorul Mihail Guboglu, experimentat orientalist, supune atenției cititorului receptarea unui eveniment istoric major dintr-o cronică turco-tătărască : campania în Moldova a lui Suleiman I Magnificul din 1538. Este vorba de cronica hanului crimeean Sahib-Giray, redactată de dascălul și sfătuitorul său Remmal Hodja, scriere care completează descrierile cronicarilor turci contemporani evenimentelor din Moldova.

Regăsim aici ecouri ale frămîntărilor politice din preajma și din cursul anului 1538, campania turco-tătară fiind redată cu acea notă specifică de emfază orientală, care constituie individualitatea stilului cronicarilor musulmani. Se desprind însă și observații obiective, interesante în ceea ce privește situația Țării Moldovei.

Printre altele se afirmă că „necredinciosul Petre (Rareș) este un ghiaur plin de zel. El nu va fugi de voi", ceea ce constituie în mod indirect o recunoaștere a personalității puternice, tipică fiului lui Ștefan cel Mare.

Bogățiile Moldovei au constituit dintotdeauna o realitate indubitabilă și cronicarul nu ezită să facă în această privință un comentariu lapidar, însă edificator : „Oastea tătară văzînd această țară pustie, a tîrît turme peste turme de cai și oi și vite cornute. Allah cel preaînalt a dat atîtea bunătăți și bogății acestei țări ghiaure, încît nu există socoteală asupra lor". Se mai alunecă uneori și în exagerări cu tentă de basm oriental : „După înserare, norocosul împărat a văzut focul pe care l-a aprins oastea tătărască. Aceasta era numeroasă ca stelele de pe cer".

Într-un loc, cronicarul manifestă virtuți plastice aparte, creînd un adevărat minipoem persan, ce ne amintește parcă de Omar Khayam : „După aceasta. Măria sa Hanul a ieșit afară cu pașalele. Frumusețea sa semăna cu un buchet de trandafiri care rîde". Evenimentul istoric, evocat prin optica unor imagini orientale, nu întotdeauna caracterizate prin obiectivitate, se îmbogățește cu numeroase nuanțe de culoare, care îi conferă în economia textului cronicii virtuți stilistice deloc neglijabile. Format în cultul adevărului, istoricul va ști să separe fantezia de realitate, însă modalitatea de expresie rămîne un atu incontestabil al cronicarului.

Tensionata domnie a lui Ștefan Tomșa al II-lea (1611—1620) este una din verigile așa-numitei cronici a Armenilor din Camenița, ale cărei fragmente privitoare la istoria noastră au fost publicate în limba română, în 1973, de Andrei Pippidi.

În pasajul de față, domnia lui Tomșa e surprinsă în momentul crepusculului său dureros. Este vorba de o epocă moldovenească agitată, marcată de intervenții externe repetate în care un rol important revine factorului polon și celui turco-tătar. Se urmărește totodată sfîrșitul Movileștilor, care își ilustrează, prin reprezentanți lipsiți de experiență politică și forța necesară, slăbiciunile ce-i vor mina. Stilul e sobru, redactarea fiind structurată în primul rînd pe criteriile unei cronologii stricte.

Eugen Denize semnalează, mai departe, o scurtă relatare despre Moldova, păstrată într-o scrisoare a călătorului venețian Vincenzo Di Alessandri, trimisă dogelui și senatului la 25 iulie 1572, din Cracovia. E perioada de început a scurtei, dar viforoasei domnii a lui Ioan Vodă. În ciuda eșecului tentativei sale de a se opune cu armele Imperiului Otoman, Moldova capătă în această vreme imaginea unui stat ce contează în primul rînd militar pe eșichierul politicii forțelor creștine.

Acţiunea a fost ratată, a rămas însă simbolul unei încercări de revalorizare a propriei demnităţi.

Sergiu Iosipescu întregeşte relatarea călătoriei prin Moldova în 1585 a lui François de Pavie de Fourquevaux, relatare cercetată iniţial de către Nicolae Iorga la Biblioteca Naţională din Paris, în 1891.

Fundalul relatării este domnia lui Petru Şchiopul, personalitate controversată, după unii simplu pion în mîinile fracţiunilor boiereşti, după alţii individualitate artistică, certă, principe luminat, domn, de galerie renascentistă.

Originalitatea alcătuirii politice a Transilvaniei, bogăţia şi densitatea impresiilor degajate de analizarea specificului ei, rezultă şi dintr-o însemnare de călătorie necunoscută din secolul al XVIII-lea. Ion Toderaşcu aduce în atenţia cititorului notaţiile transilvane ale lui Caselli, unul din cei mai importanţi peregrini ai veacului său. Transilvania e văzută cu ochii neutrului, într-un mod ce se vrea cît mai întregitor.

Deşi constată o ţară a bogăţiilor subpămîntene şi a interferenţelor (germano-maghiare), ştirile despre elementul românesc şi confesiunea sa lipsesc. Nu putem totuşi să-i reproşăm prea mult acest fapt călătorului, întrucît, practic, el nu se opreşte analitic asupra nici uneia dintre etniile ce convieţuiau în această parte a vechii Dacii.

Observaţiile sale rămîn pasagere, fulgurante, luate din mediul oficial al saşilor şi, din această cauză, puţine din aspectele relatării sale lasă să se întrevadă raporturile unei particularizări a introspecţiei.

El nu ne oferă noutatea absolută atît de aşteptată de istoric, însă este preocupat de ceea ce vede, se doreşte competent şi ţinînd cont de modalităţile de expresie ale veacului, pare că s-a descurcat onorabil.

Continuîndu-şi studiul asupra momentului 1866, supranumit punct de deschidere a revoluţiei pentru independenţă — prin aceasta înţelegîndu-se drumul parcurs de România după abdicarea lui Cuza şi pînă la constituirea sa ca regat, 1881), Gh. Platon oferă extrase din presa timpului, ilustrînd ecourile româneşti receptate de periodicele unor state pentru care ţara noastră reprezenta o miză politică deloc neglijabilă. Asistăm, practic, în ciuda unei accelerări a influenţei marilor puteri, a unei politici de intimidare sau indiferenţă generatoare de izolare, la o nouă renaştere naţională românească, corolar al Unirii de la 1859 şi întregitoare deplină a acesteia.

Procesul e sinuos şi greu sesizabil, mai ales prin prisma corespondenţelor de presă, grăbite mai cu seamă să consemneze atitudinile celor 7 mari arbitri ai Europei. Cuza a abdicat, dînd acestui act o nobleţe şi o demnitate care vădesc încă o dată patriotismul său. El a înţeles o situaţie ce se impune, de la sine. Necesitatea consolidării interne, legitimitatea externă a unui act pentru care militaseră atîtea generaţii, totul îşi orienta în cele din urmă centrul de greutate spre integrarea europeană. Imperiul Otoman, şi cel habsburgic, ultimul învins şi cu prestigiul serios zdruncinat în războiul cu Franţa şi Sardinia, nutreau încă gînduri de hegemonie

Războiul Crimeii — încheiat de 10 ani, statornicise noi zone de influenţă şi implicit tabere adverse. Un peisaj politic încărcat, extrem de dificil de analizat, în care eforturile României de a-şi salva individualitatea statală au fost considerabile. *Se poate aprecia, în încheiere, că **Românii în Istoria universală** e un cîştig şi o experienţă utilă, fecundă, care în mod cert se cuvine repetată. Rezultatele, credem, nu pot fi decît benefice.*

Cristian Sandache

ION TODERAŞCU, *Unitatea românească medievală*, I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988, 243 p. (225 p. text+rezumat+indice, fotografii)

Epocii noastre, adevărul este îndeobşte cunoscut, îi este proprie viziunea organică şi unitară asupra istoriei româneşti. În ultimele trei decenii, cînd, pe planul cercetării, s-a putut realiza trecerea de la „istoria socială“ la cea „naţională“, problemelor constituirii naţiunii şi a unităţii româneşti li s-au acordat o importanţă majoră, care poate fi apreciată prin impresionanta bibliografie ce le-a fost consacrată. Cartea lui Ion Toderaşcu — o putem spune fără teama de a greşi — dacă nu constituie punctul de vîrf al acestei orientări, marchează, cel puţin, un moment important în ascensiunea spre *reconstituirea istoriei organic şi unitare.*

Rod al unui travaliu îndelungat, făcut cu rigoarea omului de știință care are ambiția informației totale, lucrarea dă expresie, totodată, experienței și harului profesorului. Orizontul larg în care sînt făcute asocierile, stabilite interdependențele, în care este reconstituit întregul reliefează o bogată activitate la Catedră.

Materialul nu este doar organizat și expus, constrîns să mărturisească unitatea lumii românești în evul mediu ; este folosit cu scopul de a explica geneza fenomenelor istorice, valoarea lor pentru problematica în discuție. Impresionează nu prin cantitatea de fapte sau prin greutatta ce se acordă unor declarații care atestă conștiința unității. Convinge prin simplitatea adevărului pe care-l definește, la care autorul a ajuns în urma unei îndelungate cercetări, prin coroborarea și organizarea unor numeroase informații, printr-o îndelungată meditație, care l-au apropiat de esența istoriei noastre însăși. Unitatea românească (de ce medievală ?) nu este o creație a istoricilor, nu este o descoperire dezvăluită de reinterpretarea sau redimensionarea faptelor, a evenimentelor sau a relațiilor istorice. Reprezintă un fapt real. În concepția autorului, istoria evului mediu românesc este o unitate de viață și de trăire românească, care se prezintă sub multiplele sale înfățișări (p. 11).

Unitatea românească medievală nu este o sinteză în sensul obișnuit al cuvîntului. Din istoria separată a celor trei state românești, expresie a unui pluralism politic, autorul desprinde coordonatele fundamentale ale unității. Unitatea nu este doar reflexul unei stări de spirit ; izvorăște din geografia pămîntului românesc, își găsește expresie într-o evoluție social-politică asemănătoare sau identică, într-o comunitate economică bazată pe complementaritate, în sistemul de alianțe politico-militare, născut și dezvoltat din nevoi și opțiuni comune. (De fapt, acestea sînt și titlurile celor cinci capitole care alcătuiesc conținutul acestui prim volum : *Pămîntul și istoria românilor, Asemănări și identități în evoluția social-politică românească, Comuniunea economică a țărilor române, Posesiuni muntene și moldovene în Transilvania și Banat, Alianța politico-militară dintre țările române).*

Într-o formă sau alta, unitatea se regăsește pretutindeni în scrisul nostru istoric ; temeiurile unității românești au existat și au trăit dincolo de hotarele politice, au caracterizat o evoluție îndelungată, s-au manifestat pe toate treptele duratei. Istoricul — cel avizat, am spune noi — o constată, fără efort, din toate manifestările vieții, din toate formele trăirii, de la un capăt la celălalt al pămîntului românesc, dincolo și dincoace de Carpați, unde au rezistat și s-au dezvoltat nervurile unității.

Un aparat critic impresionant, cu note bogate, însoțește și întregește expunerea, conferindu-i densitate și putere de convingere.

Unitatea românească medievală este o sinteză originală, erudită, realizată într-o perspectivă largă, ce conferă unității românești dimensiunile sale reale. Reprezintă un instrument indispensabil pentru specialiști pentru valoarea sa științifică și, totodată, un remarcabil act de cultură, în acord cu nevoile timpului nostru și cu cerințele istoriografiei. Tipărind-o, Editura Științifică și Enciclopedică își onorează menirea.

Gh. Platon

IOAN LUPAȘ, *Din istoria Transilvaniei,* Ediție îngrijită, note și comentarii de Mariana Vlasiu, cuvînt înainte de Florin Constantiniu, București, Editura Eminescu (Biblioteca de cultură a filozofiei românești), 1988, 413 p. (312 p. text+note și comentarii, indice).

După volumul editat în 1977, de istoricii din Cluj, care conține o promisiune în onoarea căreia credem încă (Cf. Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, vol. I, ediție de acad. Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia), Mariana Vlasiu, fiica marelui istoric transilvan, ne oferă — într-o colecție care a căpătat celebritate în peisajul științific și cultural contemporan — o substanțială culegere de studii, scrise de-a lungul unei jumătăți de veac, concentrate asupra fenomenului social și cultural din istoria Transilvaniei (p. XIV), căreia istoricul i-a consacrat cea mai importantă și mai valoroasă parte a întinsei sale opere istorice (p. XI).

Specificul transilvan în raport cu istoria Ungariei, organizarea proprie și independentă pe care provincia din interiorul arcului carpatic și le-a păstrat, apartenența Transilvaniei la pămîntul românesc și la istoria românească au reprezentat direcțiile principale de cercetare ale istoricului-cetățean, pentru care istoria era menită să cultive și să întrețină încrederea în viitorul neamului și al statului român.

Opiniile sale, confirmate de cercetarea istorică ulterioară, şi-au păstrat importanţa şi valoarea.

Cele 38 studii şi articole cuprinse în volum — inegale ca întindere şi tematică — acopăr întreaga istorie a Transilvaniei, din secolul al XII-lea pînă la Marea Unire. Semnificativ, culegerea se deschide cu conferinţa rostită la „Cercul Juridic Transilvan" din Braşov, la 19 februarie 1944, despre *Fazele istorice în evoluţia constituţională a Transilvaniei*, în care autorul a reluat, dezvoltîndu-le, ideile cu privire la organizarea şi apartenenţa Transilvaniei.

Notele şi comentariile bogate care însoţesc textul îl fac accesibil publicului larg, atît de interesat, astăzi, în aflarea adevărului asupra istoriei noastre. Dovedindu-şi trăinicia în cîmpul criticii istoriografice, opera istorică a lui Ioan Lupaş se înscrie, totodată — aşa cum volumul la care ne referim o probează — printre valorile autentice ale culturii noastre ; ea îşi păstrează mesajul umanist şi sensul politic manifest pe care le-a subliniat, cu o atît de limpede distincţie, savantul-cetăţean care a fost Ioan Lupaş.

Gh. Platon

D. PRODAN, *Problema iobăgiei în Transilvania 1700—1848*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989, 398 p. (366 p. text+anexe).

Scriindu-şi monumentala operă consacrată *Iobăgiei* în Transilvania (*Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI*, vol. I—III, 1967—1968, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, vol. I—II, 1986—1987) pe care o încheie cu volumul care acoperă perioada 1700—1848, David Prodan nu a analizat doar una dintre instituţiile esenţiale ale feudalismului ; a scris istoria însăşi a ţăranilor români din Transilvania. Aşa cum singur avertizează în *Prefeţele* celor două volume consacrate secolului al XVII-lea, cărţile nu aparţin genului obişnuit, „de lectură" ; sînt lucrări „de documentare", „de referinţă", sprijinite pe date, „cufundarea în noianul faptelor concrete reprezentînd singura modalitate de a arunca lumina necesară studierii şi înţelegerii iobăgiei". Fără să fie comodă, lectura este însă revelatoare prin limpezimea cu care sînt organizate şi analizate faptele mărunte ale vieţii cotidiene, sînt înfăţişate reacţiile, stările de spirit sau reglementările oficiale.

După propria mărturisire a autorului, primele cinci volume ale lucrării — care dovedesc amploarea şi complexitatea întreprinderii — au săvîrşit „o închegare a problematicii", au realizat o largă deschidere, uşurînd constituirea „unei complexe şi fundamentale *specialităţi* istorice, care e *istoria ţărănimii, istoria muncii, sub toate formele ei*". *Segmentul final,* căruia-i este consacrată lucrarea de faţă, nu a mai putut să fie urmărit pe acelaşi plan larg. Materialele documentare sporesc considerabil, depăşind posibilităţile unui singur om. Problematica ia proporţii, pătrunde în adîncime. În asemenea condiţii, notează autorul, noua lucrare, cu care se încheie ciclul, nu a putut fi decît „o simplă schiţă generală, preliminară", pătrunderea în adîncime fiind lăsată pe seama cercetărilor viitoare" (p. 6—7). Este, aceasta, nu expresia deznădejdii în faţa neîmplinirii uriaşei sarcini pe care istoricul şi-a asumat-o conştient, căreia i-a consacrat întreaga sa existenţă, desfăşurînd o necurmată luptă cu timpul, cu adversităţile acestuia ; este, mai mult, încrederea în împlinirile viitorului, satisfacţia deloc comună, bucuria de a fi pus *istoriei muncii* — „temelia solidă pe care se clădeşte istoria" — o bază atît de trainică.

Cu modestia care-l caracterizează, învăţatul transilvan apreciază ultima sa lucrare drept o *schiţă generală ;* situarea într-o ordine coerentă a studiilor de detaliu întocmite, deja. Această *schiţă,* însă, este făcută de un profund cunoscător al epocii, căreia i-a consacrat două din lucrările fundamentale ale istoriografiei noastre contemporane (*Supplex Libellus Valachorum* şi *Răscoala lui Horea*), care dezvăluie adîncurile secolului al XVIII-lea ; faptul acesta conferă observaţiilor formulate în prezentul volum — unora dintre ele, cel puţin — caracter definitoriu, ele reprezentînd un punct de plecare obligatoriu în cercetările viitoare.

Paralel cu stabilirea condiţiei iobagului în secolul al XVIII-lea, a evoluţiei muncii iobăgeşti, a condiţiilor în care se făcea robota, sînt urmărite împrejurările în care — o dată cu absolutismul luminat — problema iobăgiei, a desfiinţării şerbiei, devine o problemă de stat, fiind supusă unor reglementări oficiale. Regimul austriac face eforturi consecvente pentru a introduce ordine în raporturile feudale, de a le scoate din domeniul dreptului privat şi a le transpune în cel al dreptului public (p. 147). Încercările de reglementare ale regimului se izbesc (în Transilvania) de

rezistența nobilimii ; sînt tergiversate, eludate ca fiind neconstituționale (venite de sus, nu prin hotărîre a Dietei). Provizorii rămîn și reglementările de pe domeniul Zlatnei. Doar în Banat (domeniu al coroanei) se realizează — în 1780 — un progres în acest sens.

Este limpede reliefat sensul reglementărilor puterii centrale. Modernizarea, tendința de a individualiza darea, de a o așeza pe baze mai reale, de a o adapta la persoana și starea economică a contribuabilului, de a comunica direct cu acesta, pe de o parte, reglementarea sarcinilor iobăgești, pe de altă parte, nu însemna ușurarea țăranului. Scopul tuturor măsurilor era de a obține mai mult. *Practic, exista o colaborare între nobilime și stat*, pe care autorul o desprinde din fapte. Regimul se mărginește la politica de ocrotire a iobagului fără să tulbure obligațiile în uz. Statul își ocrotește contribuabilii în raport cu stăpînii domeniilor, așa cum stăpînii își ocrotesc supușii în raport cu fiscul (p. 15). O *ocrotire* care se reflectă asupra stării iobagului ; stăpîn și stat se concurează în exploatarea lui, fiecare pentru sine, se concurează și în ocrotirea lui, fiecare împoptriva celuilalt (p. 353).

Imaginea ce ne este oferită asupra iobăgiei este terifiantă. O exploatare „aproape de sclavie" (p. 109). Supusul transilvan sau iobagul, se spune în acest sens, este „cel mai nenorocit ce poate fi găsit pe lume" (p. 110). „În vastul peisagiu al șerbiei, pe o mare arie a Europei de Mijloc și de Răsărit, în varietatea formelor pe care le-a luat, Transilvania ne apare ca un caz tipic, prezentînd toate caracteristicile, dar și cele mai grave în formă". Iobăgia în Transilvania rămîne „printre cele mai grele iobăgii cunoscute" (p. 265).

Stabilind condiția iobagului sub „dubla ocrotire", autorul oferă exemple variate și semnificative cu privire la sarcinile domeniale, la natura și eficiența reglementărilor statale. Analiza este extinsă pînă la revoluția din 1848. Studiul se încheie cu un substanțial capitol în care este reliefată *geneza șerbiei*, particularitățile și evoluția sa. Cheia șerbiei, apreciază D. Prodan, este de găsit nu în producția pentru piață, *ci în productivitatea la nivelul tehnic de acum, prea scăzut, a solului*, în raport cu exigențele noi ale economiei domeniale (p. 363). Șerbia vine cu o nouă fază a economiei domeniale ; trecerea hotărîtă la predominarea producției proprii, în locul celei întemeiate pe prestații, în primul rînd a producției agrare (p. 359). Observația, de mare importanță, pune în discuție întreaga problematică a așa numitei „a doua ediții a iobăgiei", pentru țările din centrul și din estul Europei.

În secolul al XVIII-lea, iobăgia a ajuns în cea mai acută fază a sa : aceea a șerbiei, adică a servituții sub îndoita ei esență : a servituții personale și a celei reale, a legării iobagului de stăpîn și de glie (p. 364). În 1785, Iosif II a desființat șerbia, servitutea personală (p. 152) și în Transilvania și în Ungaria. Faptul reprezintă o consecință a răscoalei lui Horea. „De fructul sîngeros al luptei de clasă a iobăgimii române a beneficiat întreaga iobăgime din Transilvania" (p. 178). Iobăgia însăși va fi desființată în 1848, ca urmare a unei evoluții interne care-și desăvîrșise ciclul.

Problema iobăgiei în Transilvania se confundă cu problema națională ; face parte integrantă din *Problema românească*. Și de data aceasta, profesorul Prodan înfățișează un magistral tablou al unui important și complex proces istoric. Deși este urmărit numai în spațiul Transilvaniei, el luminează ansamblul național românesc. Implicațiile, rostite direct sau sugerate, numai, reliefează măsura în care, în secolul al XVIII-lea, legăturile interromânești devin mai numeroase și mai trainice ; ele sînt generate nu atît de dezvoltarea relațiilor capitaliste, în cuprinsul unei piețe unice, cît de *conștiința românească*, pe care realitățile din Transilvania secolului al XVIII-lea au întîlnit-o. Accentuarea iobăgiei în secolul al XVIII-lea, disputa între statul austriac și nobilimea maghiară, înrăutățirea condiției națiunii române în general, Unirea cu Biserica Romei și răscoala lui Horea, în cuprinsul unui secol dominat de ideile noi ale Luminilor și de cele ale Revoluției, de principiul naționalităților ș.a. au reliefat limpede liniile *problemei românești*.

Memoriul (Supplexul) înaintat de români împăratului, în 1804, reliefează măsura în care problema iobăgiei în Transilvania devenise o problemă românească. Începînd cu Inochentie Micu, orizontul și spiritul în care sînt înfățișate faptele sînt *românești*. „Greutățile acestui Neam văzîndu-le unii prințipi ai Valahiei, Țării Românești (Mihai Viteazul) au venit cu oaste în Transilvania — se spune în document — și au supus țara supt sine... precum iară pentru greotățile robii, oareșcare mădulare dintre iobagi prin mijlocirea Horii și Cloșca s-au fost ridicat asupra

nemeșilor săi...". Referindu-se la asupririle suferite de români pe pămîntul crăiesc, în document este subliniat exodul românesc spre Moldova și spre Țara Românească. „Țara (care mai cu seamă stă din Neamul românesc) se spune în continuare în memoriu, plînge și geme de asupritele pe ei greotăți și nedreptăți. Ostașii care au venit din prinsoarea franțuzului..., multă descoperire au făcut fraților săi și Neamurile sale despre starea Țării Frăncești de unde să culege a crede că de nu să va face îndreptare și ușurare acestui Neam asuprit, cu anevoie să va ținea, fără pericol, îndelung supt jugul greotăților în care să află. Pentru că greotățile Norodului niciodată nu vestește bucurie..." (p. 291 și urm.).

Reformele săvîrșite de C. Mavrocordat în Principate, în condițiile agravării iobăgiei în Transilvania, au înlesnit osmoza națională, prin intermediul unor continue și masive emigrări.

Scrisă într-un stil viguros, limpede și direct, cartea profesorului D. Prodan, încheind *Istoria iobăgiei în Transilvania*, capitol important din istoria socială, imn închinat muncii, truditorilor care au făurit România, este, totodată, un capitol de istorie națională, un act de cultură care-l cinstește, pilduitor, pe istoricul-cetățean.

Gh. Platon

MEMORIALISTICA REVOLUȚIEI DE LA 1848 ÎN TRANSILVANIA, Studiu introductiv, ediție, note și glosar de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, Cluj-Napoca, Editura Dacia („Testimonia"), 1988, 306 p. (Introducere în memorialistica revoluției, notă asupra ediției, text, glosar, indice).

„*Capitol preliminar al istoriografiei pașoptiste, pe care o premerge și căreia îi fixează coordonatele*" (P. Teodor), memorialistica revoluționară înscrie tradiția pașoptismului ca o dimensiune fundamentală a conștiinței colective românești în întreaga noastră epocă modernă.

În ansamblul memorialisticii revoluției de la 1848, cea consacrată revoluției din Transilvania ocupă un loc distinct, prin numărul mare de texte, prin diversitate, dar și prin faptul că — date fiind condițiile create românilor din Transilvania de regimul dualist — a urmărit, deliberat, să cristalizeze și să consolideze conștiința românească, să întrețină rezistența națională.

Excelenta analiză realizată în *Introducere* este extinsă asupra unui număr de 41 texte integrate genului, elaborate de 39 autori (15 dintre ele sînt inedite), putînd fi încadrate în trei faze distincte. Începuturile coincid cu ultima parte a revoluției, memorialistica fiind complementară literaturii politice, ce continuă, într-un alt plan tactic, demersurile revoluției. Ea se datorează, în mare parte, inițiativei lui Al. Papiu-Ilarian de a redacta istoria revoluției, apelului de a i se furniza informații folositoare. A doua fază datează din deceniul opt al secolului trecut, cînd mobilul justificativ este părăsit în favoarea intenționalității istoriografice. Produsele acestei perioade se distanțează de politic. Cea de a treia fază aparține celor două decenii de la răscrucea de veacuri, cînd ultimii tribuni români în viață încredințează tiparului amintirile memorabilului eveniment, în care interesul pentru popor și intenționalitatea istoriografică sînt mai limpede marcate și mărturisite.

În acest volum, autorii au editat 13 din textele analizate (9 texte aparțin primei faze, celelalte ilustrînd fazele următoare). Prioritatea este justificată, firește, atît de valoarea științifică și de cea a informațiilor, cît și de accesul la surse.

„Parte organică a revoluției, reflex timpuriu sau tardiv al acesteia, memorialistica pașoptistă *constituie un fragment reprezentativ al imaginii epocii moderne*" despre acest important eveniment, al cărui spirit trebuia păstrat și revigorat pentru apărarea ființei etnice și împlinirea destinului național. Editîndu-le și încadrîndu-le în literatura de gen a revoluției, cei doi autori ne-au oferit un material valoros, care ajută pătrunderea mai adîncă în spiritul epocii noastre moderne. Nădăjduim că editarea celorlalte texte va fi realizată în cadența necesară nevoilor istoriografiei și interesului legitim al marelui public, într-o vreme, ca cea în care trăim, în care genul memorialistic este atît de gustat și de apreciat pentru virtuțile și valorile sale.

Gh. Platon

GHEORGHE CLIVETI, *România și Puterile garante 1856—1878*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza", 1988, 254 p. (231 text+rezumat și indice).

La români. năzuința spre garanție internațională a însoțit, s-a împletit, a conferit conținut luptei naționale pentru unitate și independență, din momentul în care, după congresul de la Viena, a început să se contureze, instaurîndu-se, apoi, un sistem în cuprinsul relațiilor dintre puterile europene. Garanția reprezenta alternativa care trebuia să îngăduie Principatelor ieșirea din sfera exclusivă a relațiilor dintre Turcia și Rusia, să le asigure respectarea și garantarea autonomiei înscrisă în capitulații — adică a independenței.

Fără să urmărească istoria acestor strădanii — de la năzuință la împlinire — Gh. Cliveti, în premieră, ne oferă o istorie *sui generis* a relațiilor dintre România și Puterile garante, în anii în care istoria noastră a evoluat sub incidența acestui regim juridic internațional. Așa cum limpede o subliniază, autorul nu și-a propus să realizeze un capitol de politică externă a României și nici să prezinte maniera în care a evoluat poziția marilor puteri față de problema românească (în lipsa cadrului juridico-politic de desfășurare, relațiile au fost restrînse). Cercetarea a fost orientată, ambițios, spre relevarea „orizontului" în care s-a realizat interacțiunea între cei doi factori, „sub impactul determinațiilor de substrat", a forțelor profunde, cum le definește autorul. Rezultatul acestei analize, pe care Gh. Cliveti o realizează nuanțat, cu o mare receptivitate și sensibilitate, este de excepție, credem. A izbutit, de la început, să sublinieze inadvertența dintre năzuințele românilor — *dreptul de a fi* (adică, suveranitatea) și ceea ce le puteau oferi garanția : *un mod de a fi*, de a organiza, „în funcție de principiile și normele ce exprimau un erodabil consens al puterilor garante și suzerană" (p. 14). De aceea, întreaga epocă ce a stat sub semnul acestui regim juridic, în cadrul căruia se înscriu constituirea și organizarea statului național român, este dominată de acțiunile românești orientate spre realizarea obiectivelor naționale, — faptul pare paradoxal în aparență, numai — erau contrare „ordinei garantate".

Integrînd istoria românilor în istoria Europei, urmărind interacțiunile, interferențele și implicațiile mișcărilor naționale, autorul izbutește să găsească multiple motivații pentru actele și acțiunile politice românești. Desprinde constatarea potrivit căreia „ciocnirile dintre interesele particulare ale marilor cabinete vor contribui, alături de actele românilor, la subminarea „ordinei stabilite" pentru Principatele Unite". O *ordine* care avea drept obiectiv mascarea sau atenuarea contradicțiilor dintre Puteri, realizarea unor aranjamente politice și mai puțin apărarea și garantarea intereselor legitime, naționale, ale românilor. A fost firesc ca, în 1877, românii să-și declare *independența absolută*, formulă care avea în vedere atît îndepărtarea suzeranității otomane, cît și a regimului garanției colective.

Autorul urmărește interacțiunea de care am vorbit subliniind implicațiile asupra realităților interne românești, atît de puternic marcate de evoluția raporturilor internaționale. După *Introducere* și un prim capitol în care este urmărită Geneza și instituirea garanției colective, interdependențele — nu numai cele generate de raporturile directe din cuprinsul evoluției Problemei orientale, ci și implicațiile generale sau speciale ale politicii europene — sînt urmărite în cuprinsul a 7 capitole. Este analizată atitudinea sau reacția Puterilor garante față de Principate pînă la 1866, față de instituirea monarhiei constituționale (1866) și de guvernarea radicală — martie 1867—noiembrie 1868. De asemenea, raportul dintre cele două părți este analizat în continuare în cadrul reglementărilor politico-diplomatice dintre 1868—1871, în cuprinsul recrudescenței conservatorismului european (1871—1875) și, apoi, în condițiile în care a fost realizată independența României (1875—1878), etapă ce marchează, totodată, „defecțiunea finală" a Puterilor.

O carte incitantă, care reliefează, o dată mai mult, relația strînsă dintre evoluția relațiilor internaționale și istoria noastră ; sprijinită pe o bogată documentare, metodic realizată și organic integrată într-o expunere de mare densitate, care urmărește evoluția evenimentelor și determinările, atît din afară, cît și din interior. O cercetare care lărgește orizontul în care trebuie analizată o importantă perioadă a istoriei noastre moderne, care pune în discuție, în mod egal, problema *concertului european*. Practic, acesta nu a existat nici în 1815 și nici în 1856, cînd ordinea a fost modificată. Cel mai aproape de înțelegerea rațiunii pe care s-a sprijinit „Înțelegerea" europeană a fost, credem, H. Kissinger. Spiritul său pragmatic

l-a ajutat să descifreze şi realităţile epocii asupra căreia şi-a concentrat atenţia ca istoric (epoca tratatului de la Viena şi a lui Metternich). Omul politic american constată că în secolul de stabilitate care a urmat congresului de la Viena — pînă în preziua primului război mondial — evitarea unei coliziuni, de natură să pună în primejdie pacea lumii, s-a realizat ca urmare a consensului internaţional, în conformitate cu care a fost recunoscută legitimitatea structurilor existente. Legitimitatea şi consensul nu au exclus conflictele armate, acestea, însă, nu au degenerat în conflagraţii mondiale ; fiecare din ele a întărit consensul iniţial. Diplomaţia, această armă a posibilului, constată Kissinger, nu poate fi exercitată decît în contextul unei ordini internaţionale recunoscută legitim (CF. Maurice Ferro, *Kissinger et Brzezinski. Destinées et pensées parallèles*, Paris, 1978, p. 19, 22).

Teoria lui Kissinger explică mai bine realităţile politicii europene după congresul de la Viena, ajută la mai buna fixare a rolului puterilor în „Problema orientală", atitudinea acestora faţă de „problema românească". Cartea lui Gh. Cliveti, fără ca autorul s-o fi urmărit direct, oferă serioase argumente în acelaşi sens.

Gh. Platon

RADU ROSETTI, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de Z. Ornea, Bucureşti, Editura Eminescu, 1987 (XLX+455 p.)

Pentru ce s-au răsculat ţăranii s-a bucurat, în epocă (a fost tipărită în 1907) de un binemeritat succes şi s-a înscris printre cărţile de referinţă în istoriografia problemei agrare, consacrînd prestigiul de istoric al autorului. Reeditarea ei într-o colecţie ce înscrie titluri de mare autoritate este departe de a fi un simplu act de restituţie cu caracter aniversar. Se vrea şi este un autentic act de cultură.

Fie că sîntem sau nu de acord cu Z. Ornea, care afirmă că R. Rosetti a fost un tipic intelectual generos care şi-a trădat clasa pentru a se dedica unei cauze înalte — aceea a îmbunătăţirii condiţiei de viaţă a ţărănimii (p. XI), cartea, se ştie, a făcut epocă şi se înscrie printre cele mai reprezentative în istoriografia problemei, fie măcar pentru faptul că a conferit problemei agrare perspectiva istorică pe care ceilalţi exegeţi nu i-au putut-o da (p. XXXI).

Recitind-o în lumina observaţiilor pertinente formulate în *Studiul introductiv*, cititorul contemporan va înţelege mai bine originile chestiunii ţărăneşti şi maniera în care s-a dezvoltat (sub regimul Regulamentului organic, sub cel al Legii rurale din 1864 şi al regimului tocmelilor agricole, inaugurat în 1866), după cum va putea aprecia valoarea soluţiilor propuse de autor pentru a înlătura primejdia unor viitoare răscoale — problematică ce face obiectul celor cinci capitole ale lucrării. Studiul semnat de Z. Ornea îl va pune la curent cu celelalte soluţii propuse în epocă.

Problema esenţială, însă, aşa cum s-a putut constata şi în cazul notaţiilor formulate pe marginea cărţii asupra *Răscoalei ţăranilor din 1888*, rămîne nerezolvată. Introducîndu-ne mai adînc în problematica complexă a dezvoltării istoriei noastre moderne, istoriografia actuală, nici ea, nu a fixat, însă, printr-o riguroasă analiză, locul problemei agrare în societatea românească din epoca ce a urmat reformei agrare din 1864. Problema ţărănească nu acoperă în întregime problema agrară. Cele două probleme nu sînt identice, nu se suprapun.

Cartea lui Radu Rosetti reprezintă, şi ea, o invitaţie la o reluare a discuţiei în orizontul impus de nevoile istoriografiei noastre, de stadiul de dezvoltare al acesteia.

Gh. Platon

N. ADANILOAIE, *Răscoala ţăranilor din 1888*, Bucureşti, Editura Academiei, 1988, 287 p. (262 text+anexe şi rezumat în l. franceză).

Specialist de aleasă ţinută, coautor al celei mai importante monografii consacrate Reformei agrare din 1864, N. Adăniloaie ne oferă o nouă monografie a *Răscoalei ţrăanilor din 1888*. Alcătuită pe o mai largă bază documentară, cu cele nouă capitole ale sale, cartea lărgeşte sensibil posibilitatea de înţelegere a acestui important dar şi tragic eveniment din istoria noastră modernă.

Răscoala nu poate fi apreciată drept o simplă consecință a unei politici de clasă, dar nici ca o anomalie a unei perioade de multilaterală dezvoltare a României moderne. Trebuie situată și judecată în relația sa cu celelalte fenomene care aparțin istoriei noastre, care-i conferă caracterul său particular.

Severitatea, cruzimea manifestate de cercurile conducătoare, reacție a unei limpezi atitudini de clasă este, totodată și o expresie a limitelor liberalismului românesc. Un regim politic abia constituit, sprijinit pe principiile liberalismului, în cuprinsul căruia „infanteria democrației" nu se constituise însă, nu putea să nu riposteze violent atunci cînd proprietatea și ordinea socială erau direct amenințate. În ultimă instanță, obiectivul principal al răscoalei țărănești a fost *pămîntul*. În această perspectivă conservatorismul partidului liberal și al liderului acestuia exprimă măsura în care — puțin timp după ce devenise doctrină politică de stat, în cadrul regimului instaurat în 1866 — liberalismul românesc, asemenea celui european, își sublinia limitele și ascuțișul antidemocratic.

Întregul material al cărții oferă prilej de reflecție în acest sens. Semne de întrebare rămîn, totuși. Legea din 1864 poate fi apreciată drept „cea dintîi cauză a răscoalei", cum apreciază Panu (p. 72)? Ea a subminat, doar, bazele regimului feudal, păstrînd puternice rămășițe ale relațiilor feudale? (p. 38). Modul ei de înfăptuire a generat contradicții care au măcinat România timp de decenii? Cauzele răscoalei decurg din politica de clasă a „regimului burghezo-moșieresc"? Discuția în acest sens este demult deschisă. Cartea lui N. Adănăloaie o reia, invită la aprofundarea ei, oferind un prețios material în acest sens.

Gh. Platon

N. ADĂNILOAIE, *Învățămîntul primar sucevean în epoca modernă*, București, Editura Litera, 1988, 269 p.+anexă.

Cartea se vrea și este un omagiu adus vrednicilor dascăli din Țara de Sus, care, prin strădania lor, au întreținut vie conștiința și spiritul românesc în această parte a țării. Realizînd-o, prin trudă, priceperea, prin resursele sale materiale. N. A. Adăniloaie, vrednic fiu al acestor frumoase plaiuri, își onorează profesiunea de dascăl și de istoric, oferindu-ne un exemplu pilduitor.

De multă vreme, istoricul cercetează cu asiduitate pentru alcătuirea unei *Istorii a învățămîntului rural în România*. Cartea asupra căreia stăruim reprezintă o parte din rezultatul acestor preocupări. Rațiunea științifică este strîns explicată și motivată de un limpede afirmat crez intelectual și uman.

Precedat de un *Cuvînt înainte*, materialul monografiei este organizat în patru capitole (Începuturile organizării și conținutul învățămîntului primar pînă la 1877, Legislația, evoluția, îndrumarea și controlul școlilor între anii 1878—1900, Dezvoltarea învățămîntului primar sucevean în perioada 1900—1916, Activitatea extrașcolară a învățătorilor. Școala în timpul războiului. La capătul încheierii, este inserat un tabel al școlilor rurale din județul Suceava între 1858—1918).

Informația este bogată și variată, reliefînd rolul școlii și al slujitorilor ei din acest colț de țară în servirea intereselor superioare ale obștei românești. O carte exemplară, alcătuită cu erudiție și pasiune, care-l cinstește pe autor, reprezentînd un model de aleasă referință.

Gh. Platon

DR. VASILE LUCACIU LUPTĂTOR ACTIV PENTRU UNIREA ROMÂNILOR, Texte alese, studiu introductiv, îngrijirea ediției, note și comentarii de Ion Iacoș și Valeriu Achim, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1988, 446 p.

Vasile Lucaciu este, fără îndoială, una din cele mai reprezentative figuri din galeria luptătorilor români pentru libertate și unitate națională. Preot și, apoi, profesor de limba și literatura română la un liceu din Satu Mare, între 1878—1885, îmbrățișează definitiv cariera ecleziastică, ocupînd parohia din Sisești lîngă Baia Mare, unde a funcționat vreme de trei decenii. Demult, localitatea a căpătat celebritate în istoria și în conștiința românească.

Prin scris sau prin faptă civică, înregimentat în rîndurile Partidului Național Român — al cărui secretar general a fost, între 1890 și 1914 — Vasile Lucaciu, supranumit „Leul din Sisești", pentru temperamentul său vulcanic, pentru elocvența și energia neobosite cu care a apărat interesele națiunii pe care o reprezenta —, a

fost prezent la marile mişcări naţionale ale românilor. Contactele permanente cu Ţara, rolul jucat în redactarea Memorandu-lui, în organizarea şi desfăşurarea mişcării naţionale legate de acest important document, i-au atras cea mai aspră condamnare (5 ani închisoare).

Pe tărîm politic, în acţiunile iniţiate de Partidul Naţional pentru afirmarea individualităţii şi condamnarea politicii de desnaţionalizare, ca deputat în Parlamentul ungar (1907—1911) — în dezbaterile căruia s-a pronunţat, cu curaj, pentru autonomia Transilvaniei şi drepturile naţionalităţilor subjugate, sau în cadrul societăţilor culturale, în care militează pentru afirmarea valorilor limbii, ale culturii şi ale spiritualităţii româneşti, Vasile Lucaciu este prezent pe toate fronturile luptei naţionale.

În timpul primului război mondial, alături de alte personalităţi de seamă ale ştiinţei, culturii şi vieţii politice româneşti, Vasile Lucaciu reprezintă peste hotare interesele şi cererile legitime ale naţiunii române. A avut fericirea să fie prezent la marele act al desăvîrşirii unităţii naţionale, să participe, ca deputat, la lucrările Parlamentului României întregite.

Cele 59 documente selectate în volum (studii şi articole, cuvîntări, apeluri, discursuri parlamentare, rapoarte şi informări prezentate la conferinţele Partidului Naţional, scrisori deschise, interviuri) ni-l înfăţişează pe omul politic angajat într-o activitate complexă, înscrisă organic în sfera apărării interesului naţional românesc.

Martor şi părtaş „la opera de mîntuire dorită de veacuri", Vasile Lucaciu s-a înscris ca o personalitate exemplară în galeria făuritorilor României moderne. „Fără încetare şi fără preget, din tinereţe pînă la moarte, sufletul lui a slăvit nădejdea neamului şi în glasul său a răsunat credinţa unui întreg popor, care se închină la mormîntul său din Siseşti, unde se ridică azi, la graniţa etnică a neamului, un altar de veghe al romanismului de pretutindeni" (p. 103).

Studiul introductiv substanţial şi notele bogate care însoţesc şi explică textele conferă culegerii o certă autoritate ştiinţifică, investigînd-o, totodată, cu mesajul patriotic şi uman ce trebuie să-l poarte şi să-l transmită cartea de istorie. *Testimonia* îşi onorează misiunea ce şi-a asumat-o.

Gh. Platon

IOAN CĂPREANU, *Eseul unei restituiri. C. Stere. Un militant şi teoretician al luptei pentru emancipare socială şi naţională. Din istoria politică, cultură şi ideologică a României la începutul secolului al XX-lea*, Iaşi, Editura Junimea, 1988, 439 p. (439 p. text + indice şi rezumat)

Fascinat de personalitatea lui C. Stere, a cărei contribuţie la „făurirea şi dezvoltarea României moderne capătă retrospectiv dimensiunile figurii de patrimoniu", autorul şi-a propus să-i urmărească evoluţia în contextul vieţii sociale şi politice a României primelor decenii ale secolului al XX-lea. Lucrul nu a fost uşor deoarece linia contradictorie pe care a străbătut-o eroul în ascensiunea sa, precum şi istoria noastră însăşi în această epocă obligă la aprecieri şi judecăţi sprijinite pe o dreaptă înţelegere, în acord cu cerinţele spiritului ştiinţific, cu nevoile reale ale istoriografiei.

Cercetare de anvergură, eseul lui I. Căpreanu oferă, pentru prima dată, după cîte ştim, o perspectivă generală asupra evoluţiei lui C. Stere în epoca în care a trăit. Alcătuit cu pasiune şi cu imensă trudă, el încearcă să explice, să dea cele mai potrivite răspunsuri numeroaselor întrebări pe care activitatea acestei complexe personalităţi le ridică în faţa posterităţii. A izbutit să ne ofere o expunere densă, bine informată, de o incontestabilă utilitate. Obsedat, însă, de teama de a nu greşi, preocupat să dezvăluie, totodată, „limitele serioase ideologice şi tezele greşite"; considerîndu-se obligat să realizeze restituţia rostindu-şi critica din perspectiva istorică a realităţilor contemporane, autorul confecţionează o serie de clişee în raport cu care-l judecă pe C. Stere şi epoca în care acesta a trăit. „Acestei formidabile personalităţi, notează el, i s-au opus două obstacole : „opoziţia cercurilor politice cu concepţii retrograde şi carenţele morale ale orînduirii de atunci". Poziţia sa de clasă, se afirmă într-un alt loc, nu i-a îngăduit lui C. Stere să meargă mai departe, „să scruteze în perspectivă viitorul social şi dezvoltarea economică a ţării spre transformările ce au urmat mai tîrziu" (p. 134). Latura progresistă a activităţii sale „o constituie lupta pentru desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice", Stere fiind un „autentic continuator al ideologiei şi mişcării politice a pa-

şoptismului" (p. 415). Nu s-a realizat politic deoarece „viaţa publică românească din timpul regimului burgheziei şi moşierimii a fost otrăvită şi confuzionată de stranii şi triste adversităţi". Nu şi-a găsit locul într-un partid burghez „datorită ideologiei sale ce depăşea prin unele teze cadrul orînduirii capitaliste". (p. 417). În sprijinul acestor aprecieri este adus şi cercetătorul sovietic I. Vasilenko (1963) care notează că, „pentru convingerile sale democratice, revoluţionare, Stere a îndurat şi temniţa ţaristă şi surghiunul în Siberia şi învinuirile nedrepte de trădare a intereselor poporului, cu care l-a atacat reacţiunea burghezo-moşierească din România, unde Stere fusese nevoit să emigreze" (p. 416).

Această manieră, depăşită, ni se pare, nu poate dezvălui nici realităţile epocii şi nici locul lui Constantin Stere în peisajul acesteia. Rostite aprioric, contemporaneizate, de multe ori, judecăţile şi aprecierile îşi pierd valoarea, nu înfăţişează realitatea *aşa cum ea a fost.*

Dincolo de aceste clişee, care reprezintă un balast inutil în cursivitatea lucrării, cititorul va găsi în cartea lui I. Căpreanu o interesantă analiză cu privire la cauzele şi împrejurările care au provocat inconsecvenţa politică a lui C. Stere, l-au determinat să intre în rîndurile partidului liberal, să treacă, apoi, la ţărănişti, care l-au îndemnat, în cele din urmă, să-i părăsească şi pe aceştia. De asemenea, substanţiale ni s-au părut capitolele privitoare la *C. Stere şi politica externă a României în perioada primului război 1914—1918* şi *Cazul Stere* (cap. IX—X).

Fireşte, spaţiul tipografic nu i-a îngăduit autorului să ni-l prezinte pe C. Stere aşa cum se desprinde din articolele inserate în „Lumina". Înclinaţia omului politic spre Germania nu este rezultatul oportunismului politic, nu izvorăşte din modul în care a evoluat primul conflict mondial, este, mai mult, consecinţa unei convingeri doctrinare. Oricum, C. Stere s-a simţit dator să lupte pentru o cauză pe care majoritatea, marea majoritate a ţării o considera pierdută. A fost, aceasta, o simplă greşală? Pentru ce nu l-a iertat posteritatea? S-a avut în vedere, oare, numai atitudinea manifestată în timpul războiului? Stere era incomod numai prin radicalismul care-l profesa? De ce nu s-a putut adapta cerinţelor vieţii politice la care era chemat să participe? Explicaţiile cu privire la ideologia care depăşea cadrul orînduirii capitaliste nu poate satisface. Apelul la faptele aşa-zis obiective nu pot suplini motivaţiile istorice. Personalitatea şi activitatea lui C. Stere nu au dat expresie, întotdeauna, tendinţelor obiective.

O carte utilă şi interesantă, în care autorul a investit pasiune şi pricepere, o uriaşă muncă de informare şi ordonare. Cititorul, cel avizat, mai cu seamă, va găsi numeroase judecăţi drepte, răspunsuri şi sugestii asupra, unor importante probleme ale istoriei noastre moderne şi contemporane.

Gh. Platon

ŞTEFANIA MIHAILESCU, *Poporanismul şi mişcarea socialistă din România*, Bucureşti, 1988, Editura Politică, 257 p.

Precedată de o *Introducere* şi structurată în trei capitole esenţiale (Poporanismul şi epoca lui, Geneza şi structura României moderne, Evoluţie şi revoluţie în dezvoltarea României moderne), cartea reprezintă cea mai completă şi mai interesantă analiză a poporanismului în lumina tezelor socialiste din România. Reliefînd laturile şi valoarea criticii formulată de socialişti împotriva tendinţei utopice a poporaniştilor de a realiza în România un stat al *democraţiei ţărăneşti*, autoarea subliniază caracterul constructiv al polemicii, în contextul dezvoltării societăţii româneşti moderne. Este, credem, una din cele mai serioase şi mai utile cercetări în acest sens.

Este adevărat, peste limitele mişcării socialiste se trece cu mai multă uşurinţă (mai ales, peste acele legate de poziţia faţă de participarea României la primul război mondial), în timp ce neajunsurile poporanismului sînt dezvăluite fără sincope. Neîngăduită ni se pare a fi *critica* „regimului burghezo-moşieresc"; argumentele, curente în epocă, nu mai corespund, credem, stadiului de dezvoltare al istoriografiei. Astfel, se vorbeşte mereu de „rămăşiţele vechiului regim feudal", de prezenţa unor forme „semifeudale" în economia noastră agrară, de dificultatea de a depista tendinţele capitaliste, „în sînul unor forme medievale de exploatare", de „perpetuarea rămăşiţelor orînduirii feudale", după expresia lui L. Pătrăşcanu etc. (p. 47, 49, 55, 83, 85) fără să se arate, vreodată, care sînt acestea. Se admite că, prin întreaga sa activitate politică şi social-economică, Partidul conservator a frînat

procesul de modernizare a României, venind astfel, în contradicţie cu forţele democratice şi progresiste ale întregii societăţi“ (p. 54), ceea ce, a fost dovedit, nu corespunde realităţii. Se vorbeşte, apoi, de regimul politic reacţionar al României moderne (p. 136). Dacă regimul ar fi fost reacţionar (în raport cu socialismul, da ! discuţia polemică, atît de amplu prezentată, nu ar fi fost posibilă. Esenţa regimului politic din România nu poate fi apreciată în raport cu ideile socialiste. Liberalismul românesc din epocă era oligarhic. Mecanismul parlamentar nu putea să cuprindă elemente democratice (p. 140). Măsurile adoptate de guvernul liberal nu au putut duce la soluţionarea radicală a problemelor sociale arzătoare (p. 141). Acestea, însă, nu diminuează valoarea realizărilor. Atunci, liberalismul era doctrină de guvernămînt. Socialismul o doctrină ce nu fusese verificată, încă, în practica politică. În epocă, însă, ea a avut o pondere considerabilă, activizînd mişcarea socială şi politică, lupta de idei. Etichetările politice de atunci nu pot sluji drept argumente istorice astăzi. Procedeul se apropie de ceea ce, curent, poartă numele de contemporaneizare.

Dincolo de aceste neîmpliniri cercetarea Ştefaniei Mihăilescu, serioasă şi utilă, completează fericit eseul consacrat de Ioan Căpreanu lui C. Stere (Cf. *Eseul unei restituiri.* C. Stere, Iaşi, Editura Junimea, 1988).

Gh. Platon

Dr. NESTOR VORNICESCU, Arhiepiscop şi Mitropolit, *Desăvîrşirea unităţii naţionale — fundament al unităţii bisericii străbune*, Craiova, Editura Mitropoliei Olteniei, 1988, 665 p. (624 text+indice şi ilustraţii).

Confundîndu-se cu „legea românească“ şi tradiţia strămoşească, pe care o personaliza şi o perpetua, ortodoxismul românesc — expresie a unui creştinism în care românii fuseseră *născuţi* — a reprezentat una din trăsăturile distincte ale spiritului etnic, în timp ce Biserica a fost una din instituţiile de temelie ale vieţii noastre istorice. Cartea înaltului prelat, Dr. Nestor Vornicescu, este o caldă şi erudită pledoarie în favoarea sublinierii împletirii destinului Bisericii româneşti cu istoria poporului. Născut odată cu acesta, Biserica i-a însoţit existenţa, contribuind la păstrarea identităţii etnice, la unirea „în cuget şi în simţiri“, care a precedat şi a pregătit unirea politică a provinciilor româneşti. Prin funcţia sa ecumenică, adînc ancorată în spiritul etnic, prin zelul şi patriotismul celor care au reprezentat-o, Biserica a contribuit activ la menţinerea acelei solidarităţi care a marcat atît de puternic momentele cele mai importante pe drumul împlinirii noastre naţionale.

Cele 23 contribuţii care alcătuiesc conţinutul volumului — unitar în dezvăluirea continuităţii acestui spirit de viaţă românească pe pămîntul strămoşilor, sînt exemplare în acest sens. Biserica şi slujitorii ei a fost implicată în realităţile adînci ale istoriei noastre, de la începuturile creştinismului (fenomen strîns legat de *continuitate)* şi pînă în vremurile noastre. Studii bine informate, de ţinută, reliefează aria largă asupra căreia înaltul prelat şi-a extins cercetarea. Din perioada genezei poporului român (Permanent în spaţiul carpato-danubiano-pontic, Din istoria străveche a literaturii noastre, Creştinismul între Carpaţi, Dunăre şi Olt, de la origini pînă în secolul al XIV-lea), prin perioada evului mediu (Ştefan cel Mare şi Daniil sihastrul, Realităţi şi posibilităţi ecleziastice la români în vremea lui Mihai Viteazul), preocupările devin mai stăruitoare, mai numeroase pentru epoca modernă, căruia-i sînt consacrate cele mai numeroase şi mai întinse studii (Argumentul vechimii şi neatîrnării Mitropoliei Moldovei şi Sucevei — pîrghie în eforturile depuse pentru înfăptuirea Unirii din 1859, Contribuţia patriotică adusă de clerul din părţile Olteniei în anii 1877—1878, Făurirea statului naţional unitar român la 1 Decembrie 1918).

În afara unor studii speciale (Relaţii bisericeşti culturale între Mănăstirea Neamţu şi Transilvania, din secolul XV pînă în preajma anului 1918) consacrate unor personalităţi eclesiastice cu important rol în viaţa culturală românească (Arhimandritul Leon Asachi, Arhiereul Narcis Creţulescu-Botoşăneanul) sau cu conţinut general (Rolul Bisericii Ortodoxe Române în păstrarea şi afirmarea culturii poporului român), volumul cuprinde alte numeroase contribuţii care subliniază adevărul potrivit căruia Biserica ortodoxă română şi-a împletit destinul cu cel al poporului asupra căruia a păstorit. Unitatea organizatorică, autocefalia şi constituirea Patriarhiei române — momente importante în istoria Bisericii — se înscriu, totodată, ca victorii pe calea independenţei româneşti.

Tipărit în condiţii de excepţie, noul volum al D-rului Nestor Vornicescu, cinstindu-i contribuţia pe tărîmul istoriografiei, reliefează, totodată, statornicia Bisericii în efortul cultural şi patriotic contemporan.

Gh. Platon

CORNELIA BODEA, HUGH SETON WATSON, *R. W. Seton Watson şi românii — and the Romanians — 1906—1920*, I—II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988, 958 p. text+indice şi fotografii.

Pentru generaţia Marii Unirii, R. W. Seton Watson (Scotus Viator) a fost considerat drept „cel mai popular şi mai preţuit crainic şi slujitor străin al cauzei independenţei şi al desăvîrşirii unităţii noastre politice". Restituţia la care a colaborat Cornelia Bodea şi fiii ilustrului istoric şi publicist — operă de aleasă şi sinceră recunoştinţă pentru un mare prieten — reprezintă, totodată, un act de cultură, cu subliniată valoare ştiinţifică şi morală pentru timpul nostru.

Nobilul efort consacrat reliefării adevărului cu privire la drepturile şi aspiraţiile popoarelor asuprite din Imperiul habsburgic, respectul, admiraţia dar şi simpatia pentru cauza naţională a românilor au primit o înaltă apreciere. R. W. Seton Watson a fost omagiat în Cameră, a fost sărbătorit de guvern ; ASTRA l-a proclamat membru de onoare, regele însuşi acordîndu-i Coroana României în rangul de comandor, iar Academia română l-a ales ca membru de onoare. Dacă, la toate acestea, adăugăm cetăţenia de onoare a oraşului Cluj, oferită în semn de omagiu „apărătorului naţionalităţilor subjugate sub fosta Monarhie habsburgică" şi calitatea de Doctor Honoris Causa, conferită de Universitatea din capitala Daciei Superioare, avem imaginea completă a preţuirii şi cinstirii pe care naţiunea română, recunoscătoare, i-a acordat-o, răsplătind pe acest mare prieten.

Ca profesor în învăţămîntul superior britanic, R. W. Seton Watson s-a ocupat constant de istoria românilor. Din această preocupare s-a născut cunoscuta sa lucrare *A History of the Romanians from Roman Times to the Completion of Unity*, apărută la Londra, în 1934, în care este reliefat rolul Transilvaniei în istoria noastră naţională.

Prin întreaga sa activitate, ca publicist şi istoric, pînă la sfîrşitul vieţii (25 iulie 1951), Seton Watson — fără să aibă o influenţă directă şi imediată în determinarea politicii britanice — „a acţionat ca interpret (poate ca un prim interpret) al problemelor româneşti faţă de acea parte a opiniei publice britanice care manifesta interes pentru viaţa politică europeană, opiniile sale exercitînd o anumită înrîurire asupra diplomaţilor şi a oamenilor politici" (p. 46).

Precedate de o utilă *Prefaţă* şi de o *Introducere* — în care sînt înfăţişate scrierile britanice despre români, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea pînă la intrarea lui R. W. Seton Watson în peisajul românesc, care-l distanţează pe călătorul scoţian de conaţionalii care l-au precedat — volumele sînt structurate în patru părţi : în prima parte sînt inserate *Însemnările de călătorie în Transilvania* şi reproduse convorbirile şi corespondenţa purtate de R. W. Seton Watson cu personalităţi politice româneşti din Transilvania sau din Regat, sau cu diferite oficialităţi britanice. În cea de a doua parte sînt selectate piesele semnificative : extrase din presă, din broşurile şi din cărţile tipărite (apărute între 1906—1920) sub semnătura : Scotus Viator, R. W. Seton, Watson, Rubicon sau fără semnătură. Partea a treia cuprinde extrase din publicistica românească a vremii : recenzii, interviuri, traduceri, referitoare la Seton Watson, la activitatea şi la vederile sale. Ultima parte, a patra, cuprinde omagierile aduse ilustrului bărbat în România, între anii 1920—1930. Rezumatele şi notele bogate întregesc înţelegerea textelor reproduse în limbile în care au fost redactate. Un număr de 87 ilustraţii completează conţinutul lucrării cu elemente inedite.

Întocmită de Cornelia Bodea şi de Hugh Seton Watson, fiul marelui dispărut, continuat de Christopher Seton Watson, după moartea fratelui său, ediţia a fost realizată după o îndelungată şi laborioasă investigaţie în arhivele româneşti şi britanice. Este o realizare remarcabilă, de aleasă distincţie şi erudiţie, cu care Cornelia Bodea ne-a obişnuit, şi, totodată, un eveniment editorial de valoare interna-

ţională [1]. Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică se afirmă din nou — prin conţinutul dar şi prin ţinuta grafică a ediţiei — onorîndu-şi funcţia în viaţa culturală a României de astăzi.

Gh. Platon

AL. ZUB, *Istorie şi istorici în România interbelică*, Iaşi, Editura Junimea, 1989, 412 p. (text+rezumat, indice)

Spirit metodic şi echilibrat, într-o succesiune firească şi într-un ritm derutant, Al. Zub ne-a oferit o perspectivă generală asupra întregii istoriografii româneşti. Volumul asupra căruia stăruim se înscrie în seria deschisă de *A scrie şi a face istoria*, care analizează istoriografia postpaşoptistă (1981), stabilind baza de plecare pentru *Junimea. Implicaţii istoriografice* (1976); i-a urmat volumul *De la istoria critică la criticism*, care cuprinde analiza fenomenului istoriografic românesc la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea. La acestea, se adaugă cele două admirabile volume de studii şi eseuri-sondaje sistematice în istoriografia şi în cultura noastră — : *Biruit-au gîndul* (1983) şi *Cunoaştere de sine şi integrare*, care completează imaginea asupra istorismului românesc, asupra integrării acestuia în universalitate.

Aşadar, *Istorie şi istorici în România interbelică* se înscrie în succesiunea unor preocupări sistematice care, pornind de la analiză, s-au putut ridica spre sinteză Studiile consacrate lui V. Pârvan şi N. Iorga, de pildă — personalităţi care domină perioada dintre cele două războaie — prin amploarea şi valoarea lor, infirmă caracterul de „simplă lectură" a istoriografiei epocii, pe care autorul, modest, o conferă demersului său actual. Fără să fie o *sinteză*, aceasta conţine datele esenţiale pentru realizarea ei.

Al. Zub nu face un bilanţ ; formulează observaţii ; observaţii generate de lectură, de lectura fenomenului istoriografic pe întreaga lui durată, în evoluţia sa în contextul societăţii româneşti. Convins că istoriografia participă la istorie, fiind consubstanţială (p. 9), autorul a cercetat şi a înfăţişat istoriografia ca reflex legitim al realităţii istorice, articulînd-o în viaţa şi în cultura spirituală a epocii. Punctul de reper important în jurul căruia este centrată expunerea este *Academia Română*, instituţie pilot a culturii naţionale.

Relaţia dintre istorie şi istorici, urmărită într-o perioadă atît de fertilă pe tărîm cultural, atît de agitată şi de tensionată însă sub raport spiritual şi politic, ne dezvăluie epoca, în tragismul ce o caracterizează, dar şi în împlinirile ei majore, care o situează în rîndul etapelor istorice cele mai fertile ale istoriei noastre. Al. Zub nu este, pur şi simplu, un interpret care, prin intermediul disciplinei — ale cărei intimităţi le stăpîneşte ca nimeni altul, ne dezvăluie tainele universului cultural al epocii. Istoriografia, încadrată în partitura generală, joacă rolul unui filtru care scoate mai bine în relief armonia, conţinutul valoric al acesteia.

Este o carte de mare densitate intelectuală, care se încadrează într-un limpede program de cercetare ; dă expresia unui crez intelectual şi uman, vocaţiei şi pasiunii exemplare ale unui istoric înzestrat, preocupat să pună în lumină, să sublinieze, funcţia socială a istoriei. Scriind-o, Al. Zub şi-a alcătuit o importantă bază de plecare pentru a se angaja în cercetarea istoriografiei vremurilor noastre.

Gh. Platon

VALERIU FLORIN DOBRINESCU, *România şi organizarea postbelică a lumii (1945—1947)*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1988, 258 p.

Analizînd, cu înaltă competenţă ştiinţifică şi cu maturitate, problemele internaţionale ale ţării noastre în contextul organizării lumii după cel de-al doilea război mondial, Valeriu Florin Dobrinescu a realizat o valoroasă lucrare care se impune prin elemente originale atît sub raportul metodologic, cît şi al introducerii în circuitul dezbaterii ştiinţifice a noi date şi fapte privind domeniul atît de

[1] A se vedea ampla prezentare a lui Cristian Popişteanu, în „România literară", 10, 9 martie 1989 (*Naţiunea română una şi indivizibilă*).

dficil al stabilirii locului și rolului României în cadrul procesului de dezvoltare a relațiilor internaționale din perioada cuprinsă între victoria actului istoric din August 1944 și semnarea tratatului de pace, la 10 februarie 1947. Prin substanțialele studii de istorie românească contemporană, prin serioasele investigații privind raporturile României cu Anglia (*Relații româno-engleze 1914—1933*, Universitatea „Al. I. Cuza" Iași, 1986, 190 p.), prin această nouă carte, Valeriu Florin Dobrinescu — experimentat și pasionat cercetător al Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol" — se situează printre cei mai de seamă specialiști ai reconstituirii și explicării cauzale, funcționale și axiologice a evenimentelor internaționale din anii 1944—1947 care au influențat radical și situația externă a României.

Valorificînd principalele rezultate ale istoriografiei românești și străine, utilizînd documentele vremii prin investigarea unui bogat material din arhivele străine și din țară, în mare parte inedit, Valeriu Florin Dobrinescu demonstrează o mare capacitate de selecție, de analiză, de interpretare și de prelucrare a datelor și faptelor istorice semnificative și de structurare echilibrată a lor într-o lucrare de sinteză, în care viziunea generală asupra relațiilor internaționale din anii 1944—1947 se îmbină armonios cu analiza pe verticală și tematică a proceselor istorice care vizează țara noastră. Astfel, fiecare din cele șase capitole ale lucrării (*Direcțiile externe ale României postinsurecționale; 23 August 1944 — moment important în evoluția diplomatică a sud-estului european; Semnarea armistițiului cu Națiunile Unite, Moscova — 13 septembrie 1944; Comisia Aliată de Control. Aplicarea armistițiului (1944—1946); Marile Puteri și cobeligeranța României (1944—1945); România în fața Conferinței de Pace de la Paris, 1946—1947*) pune în lumină deosebitele calități în analiza și sinteza unor fenomene istorice complexe, temeinica cunoaștere a problemelor abordate în spiritul respectului pentru adevărul istoric, documentația diversă și masivă ca rezultat al unei ample cercetări, integrarea istoriei patriei în contextul istoriei universale.

Valoarea lucrării se impune prin reliefarea rolului pe care l-a avut actul de la 23 August 1944 în schimbarea orientării diplomatice a sud-estului european și în stabilirea principiilor de politică externă ale statului român, prin realizarea interesantului studiu comparativ al textelor convențiilor de armistițiu semnate de România, Bulgaria, Finlanda și Ungaria, precizîndu-se, pentru prima dată în istoriografia noastră, data semnării armistițiului de către România cu Națiunile Unite (13 septembrie 1944) ale cărui condiții au fost extrem de grele. De asemenea, V. Fl. Dobrinescu contribuie decisiv la realizarea unei istorii veridice despre rolul Comisiei Aliate de Control și aplicarea armistițiului, evidențiază unele aspecte mai puțin sau deloc abordate în istoriografia contemporană și îmbogățește unele puncte de vedere privind marile puteri și cobeligeranța României. În ciuda actului istoric declanșat la 23 August 1944 și a uriașei contribuții umane și materiale la victoria comună asupra hitlerismului, în pofida străduințelor și demersurilor delegației române la Moscova pentru încheierea Convenției de armistițiu și a guvernelor care s-au succedat la conducerea treburilor țării de la 23 August 1944 și pînă la victoria asupra Germaniei, Statutul internațional al țării noastre s-a deteriorat continuu, România fiind considerată și tratată ca țară învinsă și ocupată, nerecunoscîndu-i-se cobeligeranța. Prin claritatea și sobrietatea comunicării faptelor, cititorul este condus cu abilitate spre punctul culminant al cărții: bogata activitate diplomatică desfășurată de guvernul român în legătură cu elaborarea și definitivarea Tratatului de pace și analiza obiectivă, nuanțată a prevederilor — și mai grele decît cele existente în Convenția de armistițiu — juste și injuste ale acestuia. Captivant, acest capitol ocupă un loc dominant în lucrare (p. 102—196). Concluzia autorului este semnificativă: pentru România, încheierea Tratatului de pace marca începutul unui drum greu, „acela al recîștigării adevăratei independențe naționale" (p. 196). Anexele, indicele de nume și rezumatul în limba franceză sînt deosebit de utile și întregesc valoarea lucrării.

În concluzie, prin ținuta științifică, prin forma aleasă, prin contribuția originală în elucidarea veridică a unor importante aspecte ale României în contextul internațional în primii ani de după cea mai mare conflagrație a secolului nostru, noua carte a lui Valeriu Florin Dobrinescu este o realizare de referință care demonstrează în mod strălucit că demnitatea istoriei izvorăște din capacitatea acesteia de a scoate la lumină adevărul integral asupra fenomenelor trecutului, rezultat din cercetări aprofundate și din interpretări întemeiate documentar. Pentru această deplină reușită adresăm cele mai sincere felicitări atît autorului, cît și Editurii Academiei.

Gheorghe Tanasă

Tiparul executat sub cd. 353
la Întreprinderea Poligrafică Iași
str. 7 Noiembrie nr. 49